

VI. ÉVFOLYAM
1916

OKTÓBER
MEGJELENIK
MINDEN HÓ-
ELSEJÉN.

ULT ÉS JÖVŐ

ZSIDÓ IRODALMI-MŰVÉSZETI TÁR-
SADALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT.

AZ OMKE KULTURBIZOTTSÁGA KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESTET

DR. PATAI JÓZSEF

TARTALOM.

	Oldal		Oldal
Dr. Hevesi Simon: Újév 5677.	375	OROSZ-ZSIDÓ NOVELLAÍRÓK.	
Patai József: Sófárfuvás előtt. (Vers) . . .	376	Frischmann Dávid: Hárman ettek. . . .	391
Hornyánszky Aladár: Szemelvények Jesajás- ból. (Versek)	377	Patai Edith: Két leány	394
Dr. Hajdu Miklós: A szószer	378	Dr. Molnár Ernő: Achad Haam	395
Kistelekí Ede: Imádkozom. (Vers)	381	Szász Menyhért: Őszi ballada. (Vers) . .	397
Molnár Ernő: Zsoltár. (Vers)	381	S. Schachnowitz: Az idegen Chazan . . .	398
Gárdos Andor: Jó volna most... (Vers) .	381	Héberbetűs díszítőművészet. (Secundus) .	400
Dr. Weisz Miksa: Tizenharmadik század- beli metszetek a zsidó ünnepekről. . . .	382	Jávor Bella: Meditáció	402
Abádi Imre: Egy drága bajtárs temetésén. (Vers)	384	Patai—Lazarus: Sátorosünnepi ének. (Kotta)	403
Patai József: Anyám chászid-meséiből. A szentföldi eszrog	384	Pap Izsák: Alexander Brodsky	404
Pap Izsák: Jób. (Vers)	386	Ujvári Péter: Neila felé	405
Dr. M. Grunwald (Wien): Képek a zsidó történelemből	387	Várnai Zseni: Oly végtelen... (Vers) . .	407
Lakatos László: Tisri gazdagsága.	389	Loránt Mihály: Gettó-sóhaj. (Vers) . . .	407
Somlyó Zoltán: Az én helyem közöttetek van. (Vers).	390	TOLLHEGYRŐL.	
		Az erdélyi menekültek. (Secundus) . . .	408
		KRÓNKA ÉS SZEMLE.	
		A papírhiány, Pro causa judaica, A Magyar Zsidó Hadí Archivum Almanachja stb. .	408
		SZERKESZTŐI ÜZENETEK. HIRDETÉSEK.	

ILLUSZTRÁCIÓK:

Vojciech Gerson: Nagy Kázmér lengyel király kenyeret osztogat éhező zsidók között. (Műmelléklet.)		Minkovszky (Varsó): Engesztelő ima . . .	392
Seelenfreund: Fejléc héber betűmotívumok- ból	376	Markovicz (Krakó): Engesztelés napján .	393
Eichler metszete (1748): Újév	379	Achad Haam. (U. Ginzberg)	395
Eichler metszete (1748): Jomkipur	380	Cassas: A Siloah-csatorna Jeruzsálem mellett	396
Eichler metszete (1748): Ima újholdkor . .	382	Seelenfreund: Tapétabordűr héber betű- tívumokból	397
Eichler metszete (1748): Szombat	383	Seelenfreund: Újévi lap héberbetűmotívu- mokból	399
Seelenfreund: Fejléc héber betűmotívumokból	384	Seelenfreund Salamon: Héber betűmotívumú falidíszek, fejlécek, záródíszek, tapéta-, szőnyeg- és himzési minták	400
Eichler metszete (1748): Sátorosünnep . .	385	R. Dániel Prosnitz	403
Pilichovszky (Lodz): Sátorosünnep	386	Alexander Brodsky orosz-zsidó fogoly sirja	404
Régi metszet az amsterdami zsidó negyedről	387	Isaac Lewy varsói zsidó színész szerepeiből	406
Istentisztelet a pesti zsidó templomban . .	388	Isaac Lewy szerepeiből	407
XVII. századbeli metszet a Sátorosünnepről	389	Schwarz Mózes tábori rabbi istentisztelete az Isonzó-front egyik csapatánál . . .	410
Sátorosünnep (Leusden könyvéből 1657). .	389	Zsidó katonák istentisztelete az olasz harc- téren	410
Cassas: Jeruzsálemi utca	390		
Wachtel (Wien): Kolnide előtt	391		

Vojciech Gerson : König Kasimir der Grosse
verteilt Brod unter dürftige Juden

A Mult és Jövő 1916 októberi műmelléklete

Vojciech Gerson : Nagy Kázmér lengyel király
kenyeret osztogat éhező zsidók között

MULTÉSTÖVÖ

ZSIDÓ · IRODALMI, · MŰVÉSZETI, · TÁR-
SADALMI · ÉS · KRITIKAI · FOLYÓIRAT.

Az O. M. I. K. E. kulturbizottsá-
gának közreműködésével szerkeszti

DR. PATAI JÓZSEF

Megjelenik minden hó elsején
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
Budapest, VI. ker., Podmaniczky-
utca 6. szám. Telefonszám 146-92.
Előfizetési ára az O. M. I. K. E. párt-
fogó tagdíjjal együtt egész évre :
20 korona, díszkiadásban 30 korona.
Egyes szám ára : 2 és 3 korona.

VI. ÉVF., 1916 OKT.

DR. HEVESI SIMON: ÚJÉV 5677 — תורע לפ"ק

armadszor köszönt ránk szent újév-ünnepünk fegyverzaj és vérhullás között. Háborús újév, immár a harmadik. Mennyi fájdalom sajgott át már a szíveken, mennyi könny patakzott el! Csodás a lefolyt két esztendő története és késő századok fognak regélni a mieink hősiességéről és meg fogja dobogtatni legendás dalokban a szíveket az emlékezés, hogyan kellett egykor nemzeteknek létükért harcolni, leírhatatlan teherbirással, minden képzeletet megszegyenítő áldozatkészséggel.

Újév van megint. A lezáródó év átengedte a háború befejezését a beköszöntőnek. Ellenségeink száma eggyel megszaporodott. De ez nem ébreszthet kicsinyhitúséget bennünk, hiszen tulajdonképen ellenségeink száma nem is emelkedett, ha az eddig legyőzöttekre gondolunk. Tiszta helyzet jobb, mint a bizonytalan; váljon el, kik alattomos ellenségeink; álljon előttünk a helyzet tisztán. Nem döbrentünk meg, mikor alattomos, hűtlen szövetségesből adáz és erős ellenség vedlett elő, hanem emelt fővel, szikrázó szemekkel és szent haraggal néztünk szembe az ellenünk agyarkodókkal; most se ejtjük el hitünket az ólálkodó éhes rablóöszön minden emberi és erkölcsi érzést arculütő leplezetlen rútsága előtt. Nem, hanem föl villanyoz bennünket! Ha a több mint két év óta folyó háború tompítólag hatott huzamosságával a kedélyekre és bizonyos fásultság vett erőt a lelkeken, hogy a kötelességnek ugyan hű, de már gépszerű teljesítése lépett az erkölcsi tényezők, a lángoló felháborodás, a büszke önérzetből fakadó világrengető dac és győzelmi akarat helyébe, most erre az új meg-
rázkódtatásra az erkölcsi tényezők megint egész erejükben törnek elő és a léleknek ama teljessége lép a sorompóba, mely ellenállhatatlan, melynek győzni kell. És ezzel a lelki életteljességgel megint magasra csapnak és büszkén szárnyalnak a vallási érzések bennünk, ugyanazok, melyek a háború kitörésekor, mikor a trónörökösnek kihulló vére pirosra festette a földet, oly hatalmasan lobogtak föl bennünk; ha a véres munka két éven túl tartó folytonosságában ezek az egetverő nagy érzések halaványodtak is és zsibbadoztak bennünk, most újra, megint együtt vagyunk Istenünkkel és mint a hadverő Sámson az ő sorsrengető erejében megszállja az Úr szelleme és az teszi még nagyobbá sámsoni erejét, akként érezzük, hogy minket is eltölt most a szellem és érezzük, hogy életakaratumk hősiesség megnyilatkozásában valami Istenszolgálat van és bizony érezzük, hogy közelebb vagyunk Istenünkhöz!

Szembenézés a sorssal és elszántság mindenben, ez most ünnepünk hangulata; ezzel a nagy érzéssel megyünk az új év elé. És ebben a nagy érzésben benne van nem csak a katonai erények, hanem a polgári kötelességtudásnak is ragyogó reneszánsza. A hitnek, mely erőt, bátorságot és sikert ad, csodás megáradásával lelkünkben lépünk újévünk ünnepén a mi Istenünk elé. Most harcolni fogunk ép lelkek hősiességével és kapcsolatot akarunk az Istennel. Évszázadok elmúlhatnak,

de soha olyan leírhatatlan ünnepek nem támadnak, amilyeneket most fogunk eltölteni igaz áhítatban a mi templomainkban. Az emberi lelkek egy óriási hangszerré fognak egyesülni, és talán soha még olyan szímfóniák nem szálltak a föld pereméről az ég szféráiba, mint amilyenek most oldódnak el a nagy és szerencsétlen, a szomorú és hősie, az önmagukat megutáló és csodáló, a porból kibontakozó és istenhez emelkedő, a bűnüket belátó és megigazuló emberi lelkek húrjairól, kivajudva keserves és dicső emberlétünk legmélyebb mélységeiből. Szülők, kiknek fiai a harctér gránátszántotta szakadékaiban alusznak csöndesen, asszonyok, kik nem látják többé férjeiket, aggastyánok, akik nem képzelték, hogy ős fejük egy ilyen világ állapotait éli meg, rokkant katonák, akik már teljesítették kötelességüket, hontalan menekülők, áldott kezű jótévők, akiknek szívében már van egy mélyen sajgó fájdalom, mind egyesülnek azokkal is, akik odakünn harcolnak, hitben, áhítatban, győzelmi akarattal, egy magasabb eszme melegében, a haza, a nemzet, a testvériség, az egység gondolatában, az emberi sors világosabb fölfogásában, a fölsőbb rendeltetés átértésében, az emberi tisztaság, a hit és idealizmus kívánásában, egy nagy visszatérésben és egy nagy Istenérzésben.

Így fogunk ünnepelni az idén. És amellet szólni fog szívünkben a remény is, hogy שנת תרע"ט a magvetés esztendeje lesz ez az új esztendő. Elegyengeti az emberi erő boronája a földült szakadékokat és újra sarjadni fog az emberiség magvetése. És a szívnek ez a pianisszimója, a hősi lelkesedés dithyrambusát kísérő ez a csendes remény, megint csak Istenhez vezet. Az ő kezébe akarjuk letenni sorsunkat. Látjuk, hogy az emberi bölcsesség milyen eredményeket hozott! Most már kezünkben akarjuk tartani az isteni gondviselés vezető fonálát és meleg szívvel kérjük az Istent, hogy intézze sorsunkat! Isteni irgalmat keresünk, megváltó ígére szomjas a lelkünk. Méla vággyal várjuk Ézsaiás próféta hirdetésének teljesedését az új esztendőben, amint évezredekén át száll felénk: „Az Úrnak szelleme vagyon rajtam, mivel fölkent az Úr engem, hogy örömhírt vigyek az alázatos lelkűeknek, hogy gyógyítsam a tört szívűeket, hirdessek szabadulást a hadifoglyoknak és a nyugözötteknek kibontakozást; hogy hirdessek kegyelmi évet az Úr elöl és a visszatorlás napját a mi Istenünktől, hogy megvigasztaljam mind a gyászolókat, hogy fölemeljem a Cionért gyászolókat, hogy adjak nekik koszorút por és hamu helyett, ünnepi olajat gyászruha helyett, dicsőség palástját lankatag kedély helyett, hogy neveztesse nekik az igazság tölgyeinek, Isten ültetvényének, melyre büszke Isten! És fölépítik majdan az örök romokat, az ősi dűledéket, föltámasztják, megújítják az elpusztult városokat, a nemzedékekre szóló omladványokat!” — Hogy így legyen, ezért imádkozni akarunk. Hallgassa meg Isten imádságainkat!

PATAI JÓZSEF: SÓFÁRFUVÁS ELŐTT

Seelenfreund: Fejléc héber betűmotívumokból

Uram, ha zúg az Élet harsonája
És mérkőzésre hív szent küzdelem, —
Oh ne hagyj el, oh légy velem!

Uram, ha bűg a szörnyű csata kürtje
És megriaszt bús kétség, félelem, —
Oh ne hagyj el, oh légy velem!

Uram, ha győz a sárba tipró Sátán
És tiszta kezem feléd emelem, —
Oh ne hagyj el, oh légy velem!

Uram, ha leng győzők palástja rajtam
És címbalmomat mámorban verem, —
Oh ne hagyj el, oh légy velem!

Uram, ha peng kaszálók aratása
S mezőmön csak szűrös csalán terem, —
Oh ne hagyj el, oh légy velem!

Uram, ha zúg a száraz őszi szélvész
És porba hull sok drága levelem, —
Oh ne hagyj el, oh légy velem!

Uram, ha zúg a fagyos dér viharja
És hideg léssen dermesztő telem, —
Oh ne hagyj el, oh légy velem!

Uram, ha zeng Itélet harsonája
És hív göröngyös, sötét sírverem —
Oh légy velem, oh légy velem!

HORNYÁNSZKY ALADÁR: SZEMELVÉNYEK JESAJÁSBÓL¹

A VILÁGBÉKE

S történni fog a jövődő napokban:
szilárdan áll majd Jahvének hegye,
Istennek háza a legfőbb hegyen lesz,
felülemelkedve a halmokon;
s tódulni fognak hozzá nemzetek
és menni fog a népek serege:

„Előre! menjünk Jahvének hegyéhez,
a Jákob Istenének hajlékához,
hadd oktasson ki útjai felől
és hadd járjunk az ő ösvényein —
mert Cionból jő a kioktatás
s Jeruzsálemből Jahve szózata.“

S itélni fog a nemzetek között,
sok nép számára ő fog dönteni,
s átkovácsolják kardjokat ekévé
s vincellérkéssé dárdájok vasát,
nép nép ellen kardot már nem emel
és nem viselnek többé háborút.

DAL A SZŐLŐKERTRŐL

Hadd daloljak barátomról,
társam dalát szőlőjéről.

Szőlője volt barátomnak
termőgazdag magasságon,
s megkapálta, tisztogatta,
beültette nemes tövel,
tornyot emelt közepére,
taposott is virágot benne
s remélte, hogy szőlőt hoz majd
— s egest termett.

¹ A kiváló tudós, pozsonyi református teológiai tanár, aki kitűnő héber nyelvtant is írt magyar nyelven, kérésünkre szíves volt Jesajásról készülő művéből néhány részt a Mult és Jövő számára átengedni. Az erről szóló érdekes levele is, mint a próféták költészetének hívatott értéklése méltán tarthat számot a nyilvánosságra:

Igen tisztelt Szerkesztő Úr!

Becses sorait hálás köszönettel vettem, egyúttal jó előjelnek tekintem készülő munkám számára. Arra nem számítottam, hogy fordításom, amely elsősorban tudományos törekvéseket szolgál, az irodalmi körökben is figyelemben részesülhet. Köszönöm, hogy ez irányban biztatást kaptam igen tisztelt Szerkesztő Úrtól és reményt, hogy az Ó-testamentom költői szépségei iránt is talán sikerül némi érdeklődést kelteni szak- és nem szakkörökben. Tisztelt Szerkesztő Úr mint költő jobban tudja nálamnál, mily örökértékű poézis van eltemetve (sajnos, egyelőre csak eltemetve) a prófétai és költői iratokban, azt is jól tudja, hogy a poézis mivé vált az egyházak kezeiben. Ha csak némileg is sikerül az eltemetett kincset kiemelni, nagy igazságot szolgáltatunk az ó-testamentomi művészeknek.

Szíves figyelmét ismételten köszönve, maradok

Pozsony, 1916 aug. 28

kész híve:

Hornyánszky Aladár.

Jeruzsálem lakosai,
Judeának férfiai,
mondjatok hát ítéletet
közöttem és szőlőm között.
Mit tehettem még szőlőmmel,
amit meg nem tettem véle?
mért reméltem, hogy szőlőt hoz
— s egest termett?

Hadd adom hát tudtotokra,
szőlőmmel hogy mit csinálók?
Kidobatom kerítését,
hadd legyen majd legelővé,
falazatát kiszakítom,
hadd legyen majd tapodássá,
pusztává akarom tenni
nyesés, megkapálás nélkül
s előtör a bogáncs s kóró
s a felhőnek meghagyom majd,
esőt ne hullasson rája:
mert Jahve szőlője Izráelnek háza
és Juda embere kedvenc ültetvénye
s remélt igazságot és talált gazságot,
remélt jogvédelmet s talált jogsérelmet.

A MESSIÁS

A nép, amely jár sötétben,
nagy fényt fog majd látni,
kik a homály földjén laknak,
fény gyúl ki felettök.
Sokká teszed az ujjongást,
nagygyá a vigságot,
vigadoznak előtted mint vigak aratáskor,
mint ujjongnak zsákmányosztozáskor.

Mivel az ő terhes jármát
és a botot vállán,
vesszejét a hajszolónak
széttöröd mint Midján napján.
Mivel minden dübörgéssel járó csizma
s vérben hempergetett köpeny
égéssé lesz,
tűznek ételévé.

Mert születik gyermek nekünk,
fiú lesz a részünk,
s vállaira száll a fenség

— — — — —
S nevezik őt neve szerint
Csodatanácsosnak,
Istenhősnek, Örökatyának,
Béke főnökének.

És nagy leszén majd a fenség,
béke nem ér véget
Dávidnak királyi székén,
bírodalma élén,
s fenntartja azt s támogatja
joggal és igazsággal
mostantól és mindörökké: |mindezt.
Jahve Cebaotnak buzgósága fogja cselekedni

DR. HAJDU MIKLÓS: A SZÓSZÉK

— Ünnepi emlékeimből —

Amikor mindenre gondoltak az én öregeim az új templom építésénél, megtárgyaltak tizszer is egy-egy semmiséget, csak éppen egyről feledkeztek meg: a szószékről. Vagy hogy nem feledkeztek meg erről sem, de valami balsejtelmük tán azt súgta, hogy a szószékkel nem lesz szerencsájuk. Állandóságra nem is sugárzott innét számukra gyönyörűség. Nehéz ebben megnyugodni, de így van. A kis dombóvári községnek papja csak egyetlenegyszer volt. És ki tudja, mikor lesz újra. A miniszter leír, az országos iroda ugyancsak leír, de túladunán húzzák-halogatják a dolgot, hiszen olyan friss még a bűdzsében az elvégkielégítésezett pap emléke, aztán meg mind kisebb, meg kisebb a község, a hercegi bérlők elköltöztek, a költségvetés szerényebb keretekbe szorítottatott, most pedig jött a halasztás legvéresebb oka, a háború. Most már a miniszter se küldi szigorú irását, hogy nosza válasszák meg azt a papot, mert ha nem, hát világ csúfjára megfosztják őket anyahitközségi jellegüktől és odacsatolják a dombóvári községet a szakcsihoz, vagy a döbröközsihez.

Ennek pedig fele se tréfa. Mivelhogy az ilyen lefokozás nemcsak azzal jár ám, hogy a bélyegzőkről, meg a nagypecsétről le kell vakarni az anyahitközség dekórumát, de jár azzal a teherrel is, hogy a szakcsi, döbröközi vagy más kis tolna-megyei község költségvetésének tisztos tételeit kell számba venni az adókiivetésnél. Felfordult világ ez. Olyan, mintha teszem a mucsii svábok akarnák a messzi Tolnából rádiktálni az államra, hogy hát miként is kellene átépíteni a pesti Lánc-hidat.

Hát azért hogy nincs véletlenül rabbi Dombóváron, már most adót se lehessen önrendelkezéssel kivetni! No de ilyet. Nem is lehet elhinni, hogy a miniszter komolyan gondolja ezt. Csak nem akarja útját állani annak, hogy egyszer három esztendőben úgy istenigazában, tüzesen, radikálisan, merészen és vadul megmondja az igazat Hermann Makszi is (ez az igazi népszerűség, ha a balbózt gyereknevének nevezik negyvenéves korában is), Honig Sándor is: hogy Iksz Uraság úr adója bizony fölemelendő, mert harmadszor is a bérlők között ő adta el a legdrágábbért a búzáját, no meg a maga szabadabb sulchanaruchjával úgyis megrövidíti a hitközség gabellajövedelmét. Ami ezt a legutóbbi érvet illeti, ezt a fentebb említett ellenzéki vezér urak nem is mondják ily körülírással, hanem bizony a közjövődék fokozása okából attól se riadnak ezegyszer vissza, hogy nyíltan rásüssék némely konyha bögréjére a tréfli bélyegzőt. Elvégre Jezsajás se volt válogatós népe ostromozásában. És úgyis rit-

kán adódik alkalom arra, hogy legalább a magasabb adótétel bírságával büntettség, aki még nagyobbított előtt való napon se vesz tudomást arról, hogy baromfimetszőt is teremtett az Isten a világ rendjébe.

A baromfimetsző! A hivatást is, az állást is éppen az Iksz Uraságokkal szemközt meg kell végre már védeni. Amikor adóról van szó, nem egyszer vágják oda, hogy a tisztelt előljáróság egyébbel se törődik, csak ajfeszszakterekkel, alkalmaz belőlük mennél többet, de rabbi nincs és énekkar sincs és fejlődés, haladás sincs, csak paszkenolás van. Nekik az utóbbi nem túlságosan fontos. Látnivaló, mennyire elkelne egy pásztort, aki igazságot osztana a nyájnak és megmagyarázná, hogy örvendjete és legyetek boldogok, amíg gondjaitok legsúlyosabbja: vajjon megsüthető-e szombatira az a liba, amelyiknek a mája balcsúcsán egy zúzódás kékes erezte vonul meg? Ma, Istenem, hol az a liba, hol az a mindenszombati elmaradhatatlan tömött madár?! Greynek és Poincarénak kellett ebbe is beleavatkoznia. Ma bizony kevésbé fontos, hogy még a chevrasámesznak is legyen három ortodox rabbitól képesítése a baromfivágásra. Baromfi helyett, Greynek és Poincarénak irassék fel bűnéül, a képesítését sütheti meg a szegény közéleti férfiú ebben a mai drágaságban.

Hogy pedig ide fordult a világ szomorú [sora, hát ebben a gyötrelemben megint csak elkelne a pap szava. Aki bizony még mindig csak látogatába jár át a dombóvári templomba. Ahogy eljött negyven évvel ezelőtt a régi, fehérre meszelt, kis hajlékba a högyészi pap, ortodoxok tekintélye, Goitein főtisztelendő uram. Nagyon, nagyon szeretett bennünket. El nem mulasztotta volna a világ minden kincséért sem, hogy nagyszombatira át ne jöjjön hozzánk és fel ne álljon a frigyszekrényhez vezető negyedik lépcsőre, hogy elmondja onnét: mik a kötelességei husvétitakarításnál a jó zsidó-asszonynak. A régimódi karzat nem futott végig a templomon, éppen csak vele szemközt volt a rácsozatos galéria, de oda ő fel nem nézett. Ám ha szemével el is kerülte az asszonyokat, annál könyörtelenebbül mondta meg, ami mondandója volt. Egyszer egy őszi ünnepi sorra — ez már az új templom idejére esett — a fiát delegálta. Aki világi tudományokban járatos, külföldet járt, nagyműveltségű fiatalember volt. Az öreg papnak az volt a szívbeli óhaja, vajha az ő jó dombóvári hivei a fiával töltenék be legelsőnek a papi széket. Vállalta azt is, hogy a magyar szónoklást is megtanulja a fiatal Goitein doktor, akit azonban a sors külföldre vitt, Kopenhágába került, ott is halt meg vagy tíz évvel ezelőtt. (A nővére kiváló festőnő, tavaly mutatta be képeit, rajzait a Mult és Jövő.) Az öreg Goitein is már rég elmaradt az ő vendégközségéből, az igazak kertjében pihen ő is, az öregek is, akik úgy szerették hallgatni bölcs tréfáit. Utóda a vendég-

papságban a bonyhádiak rabbija, Rosenthal fő-tisztelendő uram ex offo, aztán a környékbeli papok egy-egy alkalomra.

Szószerk, ahogy mondtam, az nincs a templomban. Amikor építették, hallottam a készülő esemény, az új templom minden vitás dolgáról. Az apám mesélte, helyeselte is, hogy az öregek (akkor ő még — nyugosztalja a jámborok honában a jó Isten, — nem tartozott koraszerint a legöregebbek sorába) becsületszavas biztosítékot kaptak az elnöktől — ami száz esküvel és fogadalommal fölér, ha Reiner Adolf adja —, hogy az emelvényt a templomépítésétől számított harminc évig a középről el nem helyezik. (A harminc év elmúlt, a statusquós jelzőből kongresszusi lett, az öregek már mind elmentek, a gyertyák helyében villanyfény sugárzik, de az almemor ma is a közepén van.) Kitanították az építész arra is, hogy ha benéz Kaposvárra, az ottani templomot nem szabad ám lemintáznia. Mert hát nem csak az orgona tilos, de van ennél fontosabb is. Az példának okáért, hogy az előimádkozó nem állhat ám a frigyszekrény előtt való helyén valami kiváltságos magasságban. Semmi emelvény a Tóra színe előtt! A mélységből kiáltok föl hozzád, — éneklí a zsoltáros költő. A mélységből kell felhangzania az imádság esdeklő, könyörgő szavának. Hogy alázkodással járuljon a legmagasabb színe elé a község követe. Erre is volt hát gond. Hogyan történt, hogy a szószerk dolgában senki, de senki nem adott tanácsot vagy utasítást a tervezőnek? Megelégedtek a régi renddel. Az új templomba is behozták a frigyszekrényhez a kis garádicsos pódiumot, arra föl vitték a rabbi stenderét és ez volt a szószerk. Mi sugta nekik, hogy baj lesz, ha állandó szószerkről gondoskodnak?

A régi rend mellett békességes, megelégedett idők jártak. Jöttek Pestről a kilencvenes évek elején a fiatal papok teli buzgalommal, a pálya-

kezdés lelkeségével. Egymásután hárman: Krieshaber, Spira és Diamant doktor urak. Ezek voltak ám a szép nyári szombatok! Hogy épültek a lelkek, hogy lesték a szavukat! Azok a szombat-délutánok! Ellátogattak persze az ifjú papok az apámhoz, — hallották, hogy Honig Adolf előtt kincsekkel ér föl egy-egy szép midras, vagy találó talmudi mondás, meg hogy a Honig bácsi asztalánál falatozni is szabad és hogy egyik fiát rabbinak szánta.

Ha rajtunk áll, hát bizony megválasztjuk mind a három fiatal papot. Csakhogy az öregeknek is van ám szavuk. És egyik észre vette, amit nem is volt nehéz észrevenni, hogy a jelölt még fiatal. A másik más kifogást tartogatott. A tisztelendő úr a sameneszre után nem három, de két lépést tett hátrafelé. (Nagyot lépett szűk kis helyén, és a harmadik lépésnél már a padba ütközött.) Akadt

Das Neujahrsfest. (Eichler 1748)

Bodenschatz: Kirchliche Verfassung der heutigen deutschen Juden (1748)

Újév. Eichler metszete 1748-ból

hívó, aki megállapította, hogy túlelegánsan öltözködik a jelölt úr és igy tovább. A próbaszónoklásoknak mindazonáltal megvolt a nagy sikerük, de a választás elmaradt. Nem akartak a fiatalok összeverekedni az öregekkel, megnyugodtak abban, hogy jó, majd jövőre. Az egyesség annál könnyebben ment, mert az őszi ünnepekre kaptak papot: ott marasztalták az egyik jelöltet.

Elmultak a nagyünnepek, de a következő őszel már érezték, hogy bizony hiányzik a templomból a pap. Be is invitálták a fiatal Adler doktort (a hatvaniak most már nem is olyan fiatal papját), hogy az ő szava fűszerezze a nagy napok áhítatát. Feledhetlenné varázsolta a vendég a kis község ünnepeit. De a szószék, a szószék még mindig nem készült. Közben pedig a fiatal papok mindannyian nagyobb községekben

helyezkedtek el. Ma már tán meg is jubilálja őket az eklézsiájuk. Ki tudja: emlékeznek-e még a nyári szombatokra? a dombóvári porra? a mi kis házikónkra, ahol szíves salesüdesz várta őket? Az apám maga szedte le még pénteken a körtefáról a tisztelendő urak számára a legszebb gyümölcsöt. (Nagyot néznek, ha meglátják, íme, még valaki emlékszik első lépéseikre.)

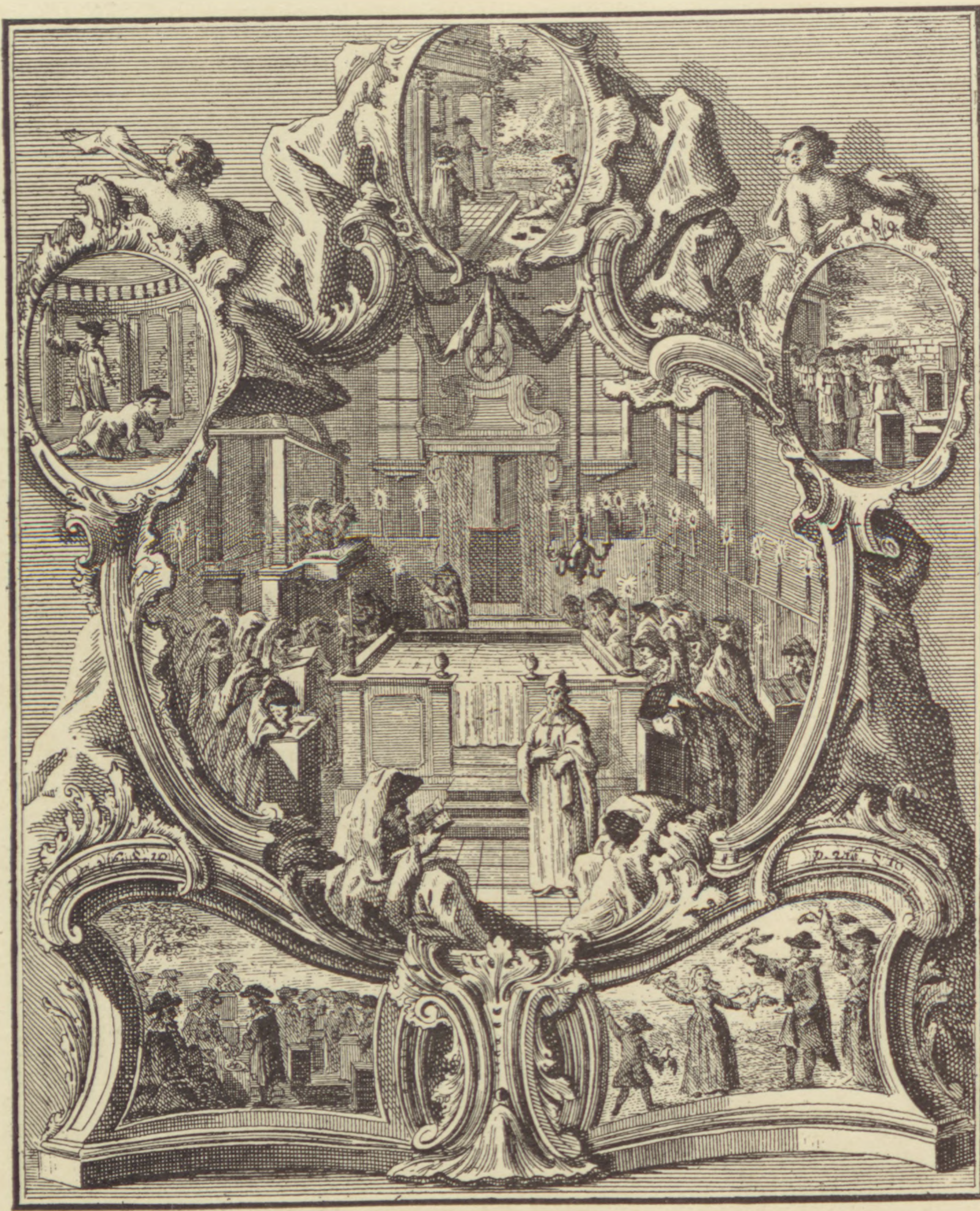
Végre is az öregek győztek. Azok, akik a högyészi német szót, és maradibb stílust szerették. Szép, szép, mondták, a szónoklás, szép az ornátus is, derék, okos, művelt emberek ezek a szeminaristák, de hát minket kötelez a hagyomány. Az almemor is a középen van, meg hát statusquósok vagyunk. Jöjjön egy pap, aki modern is legyen, de emellett régifajtájú bűvara a talmudnak. Ez volt a recept. Csupa jószándék, csupa jámborság,

ami az öregeknek ezt a jelszót diktálta. Megtörtént a választás, — és megépítették végre a szószéket. A falusi asztalos nem valami összhangos stílusérzékkel odatákolta egy hatalmas kiugró a frigyszekrény bal oszlopa mellett a lépcsőzethez. Nem is virult ki belőle harmónia. Az első és egyetlen pap hét-nyolc év múlva elment, — a szószéket rögtön lebontották. Aki ma prédikálni jön, annak hozzák az emelvényt.

*

Ez a dombóvári szószék története. A szószéké, ami volt és nincs. De az a hitem, hogy majd újra lesz. Lesz majd egyszer, adja Isten, nesokára, amikor elvonul fejünk fölül a vérzivatar és építésbe fogunk mindannyian. A dombóvári hívek is. Templomukba, az én templomomba, az apám istenházába visszaszáll a lelkem így őszidőtájt. Nagyünnepeink idején, amikor harminc esztendővel ez előtt gyerekszívvvel, büszkén, boldogan léptünk az új templomba.

Olyan ez az emlékezés, mintha a szüleim sirja mellett állnék. Elmultidők aranyfátyolának kódéből virágok illata száll felém.

Das Versöhnungsfest. (Eichler 1748)

Jomkipur. Eichler metszete 1748-ból
Bodenschatz: Kirchliche Verfassung der heutigen deutschen Juden (1748)

Emlékezésnek napja az újesztendő. És hiába, szebb, szebb, ha visszanézünk, mintha szorongó szívvel kutatjuk, mit takar súlyos gondjainkkal terhelt jelenünk és jövődönk. Ezért jár a lelkem az én falusi, kis templomomba. Úgy-e érettem is, házamnépeért, kisfiamért is pislácsol ott az öröklámpás kis mécsese...? Tüzére úgy-e vigyáztok? Nem fogy ki az olaj ezüstös poharából...? Hadd lássam hittel, szeretettel imbolygó kis lángját. Nem is tudom, mi van azon sírnivaló, hogy őszi délutánon sápadt, fénytelen fénye piciny és halk aranysávot dob az oltár fakó függönyére...

„... Üdvösség házad lakóinak, akik Téged dicsérnek. Üdvösség a gyülekezetnek, amelynek Istene az Örökkévaló...“ Mi van azon sírnivaló, hogy nap-nap után, kora reggel és alkonyat táján hitet teszték a zsoltáros hitével! Úgy-e értem is imádkoztok? Fehér halottas ruhában... sófárnak, ítélkezésnek nagy napján...

KISTELEKI EDE: IMÁDKOZOM

Miként a lélegzés az alvó ajkán,
Egy érzés bennem életjelt mutat,
S miként virradti szellő fáknak lombján,
Már halkán zúgni kezd a gondolat.

Istenre gondolok, s betölti lényem
Az áhitatnak szárnyas ihlete,
Egyetlen és örök a földön s égben
Kinek mi rajtunk mindenütt szeme.

És hív a puszta ki, a messze égből,
A nagy térség, az alkotás maga,
Szívem, milyen gyermekkoromban rég volt,
Imádság minden dobbanás szava.

E hang felkölti kinn az erdő csendjét,
S körül a mindenség visszhangot ad,
S a fák öles nagy orgonáján zeng szét,
Éneklik mind az én fohászomat.

Hullámbillentyűit a távol tenger
Mozgatja, már a szélvész verdesi,
S dalom villámot dörgő felhőt felver,
S velem a csillagoknak ezrei.

Zúg a teremtés órjas orgonája,
S hangján viszi tovább zengő neved,
A létezést betöltő magasságba,
Melyet az urnek sátora befed.

Viszi nagy szent neved, zsoltári hangon,
Mint összetett kéz nyulik hegy, halom
Feléd, ahonnan én szavadat hallom,
A ki meghallád gyöngé sóhajom.

Tegnap bocsánatot s reményt a holnap
Könyörg, a te jóságod végtelen,
Megbánás, vágy, oh mind egy szóba olvad,
Neved susogja ajkam: Istenem.

MOLNÁR ERNŐ: ZSOLTÁR

(1916, nyárutó)

Istenem, ne engedd, hogy ellenségeink mifölöttünk diadalt üljenek.

Ellenünk, mint ebek falkája összeverődtek és gonoszul görbiték hátukat.

Vicsorgatták mireánk az ő fogaikat és dühös csaholással tódultak ellenünk

A brit, a frank, a szervián, a szibíriák lövész, a talián és a rumuny.

Ó, Istenem, ura az erőnek, a kitartásnak, a bizodalomnak, — segíts meg minket.

Új Waterlookat és új Sedánokat, új Gorlicékat és új Mazurikat készíts számukra.

És új töröket vess és új hálókat fesszits az ellenünk fenekedőknek.

Teddterveiket, mint a reggeli felhők a forró nyárban, melyek szétfoszlanak a nap sugarainak tűzén.

Tedd szándékaikat, mint az északfény színzuhataga, mely az élet melege nélkül való,

Vagy mint az álomban dühösen leütő kéz, mely az üres levegőt éri.

Istenem, ragadd meg a porázaikat ezeknek a dühös ebeknek, mert ikráinkat marják és tépik ruházatunkat.

Istenem, erő és kitartás ura, ne engedd, hogy diadalt üljenek mifölöttünk.

GÁRDOS ANDOR: JÓ VOLNA MOST...

Szünt céloknak trónusához,
Holt apámhoz, kinek lelke
Zsoltárt felém még gitároz:
Jó vón menni,
Csöndes sírnál mellet verni.

El kén nézni a templomba,
Megkeresni régi helyét
S szánón gyónva hitlenséget:
Jó vón nekem
Imádkozni vén könyvében.

Lesni kén a hajnalt újra
S fólió könyv héber szaván
Titkot várón, hangot nyujtva
Idézni Öt,
Ki ősmultból vérembe nőtt:

— Istentől kén kérni békét,
A kevéske vetésemnek
Aratásra jól-megértét;
Élet kéne,
Álom-lánctól, mely eltépne...

S jó vón mondni az Anyámnak:
— Keressen lányt, meny-nek valót,
S követ fejtni, kicsi háznak
Telket mérni
S Istent hittel, úgy dicsérni...

DR. WEISZ MIKSA:
TIZENNYOLCADIK SZÁZADBELI
METSZETEK A ZSIDÓ ÜNNEPEKRŐL

tizennyolcadik század a zsidóság ellen a népszerűség álarcá alá bujó tudományosságot vonultatta fel. Erőszak és jogfosztás nyers alakja már kissé divatját multá. Tudományos argumentáció tetszetősebb formájában akarták pellengérré állítani Izraelt a fajukat és vallásukat megtagadó konvertiták segítségével, kik Pfefferkorn hírhedt hitehagyott mintájára legnagyobb készséggel szolgáltatták az adatokat, melyekkel naiv és hiszékeny embereket könnyen félrevezethettek. Más részről pedig vad zsidógyűlölők objektivitás álarcában bemutatták a zsidósá-

got, életét, szertartásait és ünnepeit vaskos munkákban, melyek még vaskosabb ferdítéseik által okoztak sok szenvedést a zsidóságnak. Vallásunk bensőségteljes ünnepei és szertartásai ríktó világításban és beállításban groteszk jelleget mutattak; egyes jámbor minhágoz és népszokások szándékos félremagyarázása és kiemelése sajátos szint adtak ünnepnapjainknak a nem zsidók előtt. Talán többet ártottak népünknek e könyvek mint az erőszakos üldözések. A nyomtatott betű szuggesztív hatása a művelt és könyvetolvasó polgár jóakarátát elnyomta. Metszetekkel illusztrálták e munkákat, hogy kéznél legyenek a tanuk. Pedig e képek mást beszélnek nekünk.

E folyóirat olvasóinak be akarjuk mutatni egy ilyen munkának metszeteit. Bodenschatz Johann Christoph Georg, *uttenreuthi* pap a *Kirchliche*

Verfassung der heutigen Juden, sonderlich derer in Deutschland címen kiadott ilyen célú munkát (Frankfurt és Lipcse 1745), melyet harminc metszettel díszített. Eisenmenger és Schudt hasonló tendenciájú munkáinak hatása alatt dolgozik. Célja: bemutatni az azelőtt választott népet, a maga mostani konokságában babonáival és szokásaival. Négy részre osztja művét. Az első részben a zsidó nép eredetéről és sorsáról beszél. A második rész a mai német zsidók egyházi alkotmányáról szól. Ismerteti a zsinagógát, az istentiszteletet, az ünnepeket, a zsinagógai disziplinát, egyházi átkot stb. A harmadik rész tárgyalja a zsidók hitcikkelyeit. A negyedik részben beszél a zsidó sajátos életmódjáról, tehát ruházkodásáról, étkezéséről, születés-, házasság- és temetési szokásairól. Hogy nevetséges hibáktól csak úgy hemzseg, az természetes. Mintha sokszor szándékosan felültették volna bizalmi emberei a jámbor papot. De szövege már ma nem igen érdekelhet bennünket, legfőljebb a kultúrtörténeti kutató szemelhet ki magának egy-egy adatot a német zsidók

Neumondsgebet. (Eichler 1748)

Ima újholdkor. Eichler metszete 1748-ból
Bodenschatz: Kirchliche Verfassung der heutigen deutschen Juden (1748)

belső életére nézve. Rég elfelejtették már a szerzőt is, ha csaknem egy-egy naív lélek keresne nála okulást zsidó életre vonatkozólag. Bennünket inkább metszetei érdekelnek, melyek fogalmat adnak az életről, mely a gettóban folyt. Egyik képünk a szombatot mutatja. Főképen a zsinagógai ájtatosságot látjuk, oldalt ügylátszik a szerző vagy a rajzoló arcképe látszik, ki messziről nézi a taliszonba burkolt ájtatosságát. Az alsó kép családi jeleneteket ábrázol a szombati életből. A középső képen a jámbor háziasszony meggyújtja a szombati lámpát, a férfiak pedig a bor fölötti *Kiddust* mondják; az oldalmedaillonokban a *Havdolé* két jelenete látható. Egy másik kép a *Kiddus Leváná* jelenetét ábrázolja. A gettó utcáján állnak a zsidók és a hónap elején a megújuló hold láttára dicsőítik az Urat, „ki szavával teremtette az eget... és a holdnak meghagyta, hogy díszben megújhódjék”. A kép igen hangulatos gettó utcát mutat. Az *újév* megünneplését mutatja be harmadik képünk. A főképen a sófárfuvót látjuk az oldalemelvényen. Ügylátszik azt a jelenetet ábrázolja, mikor a *muszáf*-ima végén a sófárosz-ról szóló részt befejezték és a *kohaniták* készülnek áldásra. Az előtérben *leviták* mossák a *kohaniták* kezét, kik áldásra mennek a frigyszekrény elé. A két alsó kép közül a bal az *újév* előtti tisztálkodást mutatja be, a parton a fürdését már elvégzett zsidó a bűnvallo-mást mondja (*vidduj*), hogy az ünnepnapra méltó módon készüljön. A bal kép furcsa módon a *Táslich* szertartását mutatja. *Újév* napján délután ugyanis a zsidók folyó mellé mennek és recitálják a próféta ama mon-dását: Vesd be a tenger mélységébe mind a vétkeket. (Mínha 7. 19.) Ehhez megjegyzi *Bodenschatz*: Wenn sie Fische sehen, so machen sie daraus ein gutes Zeichen, springen vor Freuden in die Höhe, und schütteln ganz eifertig die Kleider ins Wasser, meinend, dass die Fische ihre Sünden mit sich hin-

wegnehmen sollen, als wie ehedessen der Versöhnbock, den man mit den Sünden des Volkes in die Wüsten geschickt. Solches Schütteln nennen daher die deutschen Juden *Taschlich*... (III. 195. r.) A ruharázásról mi mitsem tudunk. Nem tudjuk, hogy honnan szedte ezt az író és a rajzoló fantáziája. Az engesztelési napot mutatja be a *negyedik* képünk. Halotti ruhában imádkoznak a hívek a sok viaszkgyertyával kivilágított zsinagógában a főképen. A felső medaillonok jeleneteket ábrázolnak a jomkippur előtti napról. A közepen a bűnbánó várja feloldását a zsinagóga kapuja előtt, a bal medaillon azt a szokást mutatja be, mely még ma is dívik *chászid* vidékeken, mely szerint a régi korbácsbüntetést (*málkus*) szimbolizálják, hogy az elkövetett vétkek engesztelést nyerjenek a bűnbánó nagy nap bekövet-

Vom Sabbath. (Eichler 1748)

Bodenschatz: Kirchliche Verfassung der heutigen deutschen Juden (1748)

Szombat. Eichler metszete 1748-ból

kezése előtt. A jobb medaillonban zsidó bocsánatot kér a temetőben több ember jelenlétében elhunyt ellenfelétől. Az alsó képek a szokásos temetőlátogatást és a csirkelengetést (kápporó) ábrázolják. A sátoros-ünneppel foglalkozik az ötödik kép. Hosánná rabba körmenetét látjuk a felső képen. Kivették az összes tóratekercseket a frigyszekrényből és a halotti ruhát viselő előimádkozó a hétszeres körmenethez készül az ünnepi csokrot lengető hívekkel. Szegény és gazdag ember sátrait mutatják be az alsó képek. Az ünnepi sátor természetesen nemcsak a jómód szerint változott, hanem a körök és országok különböző stílusát is követte. Joh. Leusden „Philologus hebreo mixtus“ (Utrecht 1657) című művében egészen másfajtajú, szinte nagystílusú mondható ünnepi sátoztábor mutat be. Bodenschatz illusztrációi nagyrészt a Kirchner-féle „Jüdisches Ceremoniel“ (Nürnberg 1726) metszeteivel tartanak rokonságot, némely képük pedig összetévesztésig hasonlít egymáshoz.

Bodenschatznak a többi ünnepekről és a rítusról szóló képeit más alkalomkor mutatjuk majd be olvasóinknak. Kortörténeti és a zsidó ruházatkódás-történeti szempontból mindenesetre érdekesek e metszetek, habár bensőségteljes hiányzik belőlük. Látszik, hogy a rajzoló szíve épp oly távol állt az általa vázolt tényektől, mint az írónak szíve. De azért nem akarva is tanúságot tesz eleink ama szeretetéről, mellyel ünnepeiket megölték.

Seelenfreund: Fejléc héber betűmotívumokból

ABÁDI IMRE: EGY DRÁGA BAJTÁRS TEMETÉSÉN

Arannyal, köddel himezett a nap
Halódó lombok s virágok felett...
S én gúnyra láttam derülni szemed,
Míg vigasz-árját öntötte a pap.

Búcsúzott a nyári szín és élet:
Feje felett millió gyertya lángja
Mosolyt lopott fakuló arcára,
Hogy vittek a föld hús ölébe téged.

Ki boldog lelked boldog álmival
Csodaképét festéd a jövőnek:
„Hol a szeretet mindent áthidal“...

S míg villant még a nap a fákon át,
Fojtott könnyel álltunk ott néhányan,
Akikkel hitted az új „Legyen“ szavát...

PATAI JÓZSEF: ANYÁM CHÁSZID-MESÉIBŐL

A SZENTFÖLDI ESZROG

rimanovi cádik türelmetlenül járt föl és alá a szobájában, közben kikinézett az ablakon, mint aki nagy vendéget vár.

— Nézd csak, fiam, nem jön-e már Chezkele? — szólt, egyik fiatal hívéhez fordulva.

A fiatalember nagy kitüntetésnek vette a megbízást, gyorsan kirohant és néhány perc múlva újra visszatért:

— Még nem látni. Menjek elébe?

A cádik intett, hogy igen. Aztán leült egy pillanatra. Majd újra felugrott és odasietett az ablakhoz.

— Hol maradhat ilyen sokáig az a Chezkele? Hol maradhat?

— Megnézzem, hogy jönnek-e már? — kérdezte félénken Reb Sólem, a tóra-író.

A cádik bólintott a fejével és kikinézett tovább az ablakon.

— Az a Chezkele, az a Chezkele, miért késik így? Nem értem! Nem értem!

Reb Chájeml, a második templomtakarító, ajánlkozott, hogy ő is megy Chezkele elébe. Alig egy negyedóra alatt vagy tízen indultak a várva várt jövevény elé. A cádik pedig fokozott türelmetlenséggel futott majd az ajtótól az ablakhoz, majd az ablaktól az ajtóhoz, folyton ismételve:

— Hol maradhat? Hol maradhat?

Egyszerre, mikor a cádik az ablakhoz ért, hirtelen megállt és a szeme csodálatosan felragyogott. A hívek mind az ablakhoz tödultak és látták, hogy az utcán egy nagy csoport közeleg. Néhány pillanat múlva Chezkele, megnövekedett kíséretével együtt a szobában termett. A cádik elébe rohant és már az ajtónál kikapta a kezéből a kis csomagot, amely viharos tengeren és hosszú szárazföldi úton keresztül végül a rimanovi postáig jutott. Gyorsan felfeszítette a vékony, hosszúkás láda fedelét s egymás után kirakta belőle az asztalra drága tartalmát. Először egy szép zöld pálmaágat göngyölített ki, utána néhány illatos mirtust és végül a külön skatulyába csomagolt citromalakú eszrogot. Egymás mellé rakta az asztalra, aztán nézte hosszasan, áhítatos meghatottsággal.

— Látjátok híveim, ez a pálmaág, amely olyan, mint az ember gerince, ez a mirtus, amelynek levelei olyanok, mint az ember szeméi, és ez az eszrog, amely olyan mint az ember szíve, mind ott volt azon a szent földön, amelyből minden áldás árad a világra. Ott van még most is az eszrog fája, a pálmaág törzse és a mirtus bokra. Ott terjeszkednek a gyökereik a föld mélyében és magukba szívják a szent nedveket, amelyek az Edenkert örök folyóiból szivárognak. Látjátok, híveim, az

eszrog gyümölcsét letépték a fájáról, a pálma-
 ágot elvágta a törzsétől és a mirtust kiszakították a bokrából; de a gyökerek ott maradtak az áldott földben. És midőn Izrael fiai odahagyják házaikat, belépnek a sátrakba és belátva, hogy nincs sehol biztos menedékük, egyedül csak Isten oltalmának sátrában, szívükhöz szorítják az eszrogot, szemük a mirtusra tekint és a pálmaágot az ég felé emelik: akkor a távolságokon keresztül újra összenő a gyümölcs a fával és összeforr az ág a törzsszel. És mikor Izrael fiai így imádkoznak és szájukból, amely olyan mint az ünnepi pálmaágra aggatott szomorúfűz levele, epedő fohász tör fel az égbe: fent zúgni kezdenek a Világ Fájának lombjai, a madárfészek remegnek, a dalok, a csicsergések elhallgatnak, mély sóhaj tölti be a Mindenséget és az Idők Aggastyánja megtelik irgalommal száműzött gyermekei iránt.

A cádik újra a kezébe vette az eszrogot s simogatta, simogatta. És amint linom, vékony ujjait a sárgás-zöldes gyümölcs domborulatain jártatta, úgy érezte, mintha lelke ott bolyongana a Kármel füves dombjain, azok között a szent fák között, amelyeknek gyümölcsei oly messzire szakadtak...

Merengő álmodozásából ekkor felverte egy sikoltó éles hang, Reb Ráchmilke, a cádik híres sátordiszítője rontott be, kiáltva:

— Rebbe! A sátor már egészen kész. Olyan, hogy a rebbe megnézheti!

— Megyek már fiam, felelt a cádik szelíden.

A kíváncsi vendégek előretolongtak, hogy lássák Reb Ráchmilke csodáit. És miközben a falra rakott díszeket, színes csillagokat, Dávid-pajzsokat, faragott oroszlánokat és a lombtetőről alácsüngő lámpásokat és aranyozott gyümölcsöket bámulták, megindult a kritika a cádik eszrogjáról.

— Ügy-e, szép az eszrog? kérdezte Reb Solem a szomszédjától.

— Persze, persze, felelt Reb Chone, de a dicséretet nem töltötte meg, mint rendesen szokta.

Reb Chezkel már bátrabb volt és egyenesen kimondotta:

— Az én eszrogom bizony szebb. Sokkal szebb!

— Az enyém is szebb. Hiszen a rebbe eszrogja nem is fut fel kupba, toronyszerűen, ahogy az előírás mondja!

— Mégis csak szebb a korfui eszrog.

— Nemcsak szebb, de jobb is. Jobban felel meg az előírásnak.

— Vetted észre, a rebbe eszrogján a csücske felé egy kis szürke folt van. A rebbe nem vette észre, de az én éles szemem mindjárt meglátta.

— És a mélyedések és domborodások sem olyanok, amilyennek lenni kellene.

— Lublinban nem is szabad szentföldi eszrogot használni. A lublini cádik maga tiltotta meg.

— Hát a palmaág tetszett-e neked?

— Egy kicsit görbe.

Das Laubhüttenfest. (Eichler 1748)

Bodenschatz: Kirchliche Verfassung der heutigen deutschen Juden (1748)

Sátorosünnep. Eichler metszete 1748-ból

Pílichovszky (Lodz): Laubhüttenfest

Pílichovszky (Lodz): Sátorosünnep

— A mirtus levelei sincsenek egyenlően messze egymástól.

— Csönd! jön a rebbe!

A heves beszélgetés hirtelen megszakadt. Az ajtón megjelent a cádik. A kezében a szentföldi ágakat és a szentföldi gyümölcsöt szorongatta és arca boldogan ragyogott.

A hívek áhitattal néztek reá.

De mikor a cádik át akart lépni a sátor alacsony küszöbén, egyszerre megbotlott a lába. A cádik megingott, a keze megremegett és az eszrog leesett a földre.

A sátor vendégei között nagy ijedelem száguldott végig.

Mindenki a földre nézett, hogy nem történt-e az eszrognak valami baja.

— Letört a csücske! Vége! Vége! Futott szájról szájra a szomorú hír.

— Letört a „pitem!” Oh jaj! Letört a „pitem!”

Akik a cádik sátrában voltak, mindnyájukon átborzongott a végzetes esemény fájdalomja és senki sem gondolt többé arra a dicsőségre, hogy az ő eszrogja szebb, mint a cádiké, hanem őszinte részvéttel néztek hol a cádikra, hol az eszrogjára. Hiszen mindenki tudta, hogy most már új eszrogot hozatni nem lehet, így meg „nem szabad használni”. Hiszen azért göngyölítik az eszrogot kenderbe, hogy meg ne sérüljön, le ne törjön a csücske. És most letört a „pitem”. Milyen szerencsétlenség!

A cádik szomorúan nézett a megsérült szentföldi gyümölcsre és a szeméből két nagy könnycsepp hullott le barázdás arcára.

— Én odaadom a rebbenek az én eszrogomat!

— szólalt meg Reb Sólem szánakozva.

— Az enyém szebb. Én odaadom az enyémet,

— vágott közbe Reb Chone.

— Az enyém még szebb! Az enyémet vegye. Rebe, — szólott Reb Chezkl.

A cádik körülnézett és bánatos hangon kérdezte:

— A Szentföldről való-e a ti eszrogotok?

A körülállók hallgattak. Ekkor hátulról megszólalt egy hang:

— A korfui eszrogok szebbek.

A cádik nem felelt. Hanem elővette a megsérült szentföldi gyümölcsöt, letörölte róla a rátapadt port, aztán gyengéden körülkötözte a tiszta lennel, mint aki egy drága sebesültnek vérző sebeit köti be.

— Mit fog a rebbe csinálni? kérdezte Reb Chezkl.

— Használni fogom az eszrogomat, felelt a cádik. Egy kis darabka a szentföldi gyümölcsből többet ér, mint a legtökéletesebb gyümölcs,

amit az Izraelt járomba hajtó idegen országokból hoztok. Az eszrog megsérült, de a gyökerei ott vannak az áldott földben. És midőn Izrael fiaí odahagyják házaikat, belépnek a sátorokba és belátják, hogy nincs sehol biztos menedékük, csak Isten oltalmának sátrában, és szívükhöz szorítják az eszrogot, szemük a mirtusra tekint és a pálmaágot az ég felé emelik: ekkor a távolságokon keresztül újra összenő a gyümölcs a fával, újra összeforr az ág a törzsszel és az Idők Aggastyánja megtelik irgalommal száműzött gyermekei iránt...

A sátor vendégei meglepetten néztek egymásra. A cádik pedig betette a megsérült szentföldi eszrogot csillogó üvegtartójába és áhitattal s gyönyörűséggel nézni kezdte a sátordíszeket, amiket Reb Rachmilke az Ünnepe tiszteletére remekelt.

PAP IZSÁK: JÓB

Uram, a szolgád fájó nagyon
S a fájdalom Tőled vagyon.

Köznapra, ünnepre ruhának adtad:
Testem betakartad.

Kenyerem-vízembe belekeverted:
Ennem-innom kellett.

Szememet, szívemet vele színezted;
Ékesre hímezted.

Mégis a Te szolgád Ura ellen nem vét;
Keresi a kedvét:

Keserű kenyéren, pállott vízen, fájva;
Legyen az Úr neve égen, földön áldva.

DR. M. GRUNWALD (WIEN): KÉPEK A ZSIDÓ TÖRTÉNELEMBŐL

három képet mutatunk be különböző korokból és különböző országokból, de mind a három, mintha szoros kapcsolatban volna egymással.

1. „Nagy Kázmér lengyel király kenyeret osztogat szegény zsidók között.” A kép, amelyet e számunk műmellékletéül adunk a Múlt és Jövő olvasóinak, a zsidóüldözéseknek ama borzalmas korszakába vezet bennünket vissza, amely az úgynevezett fekete halállal kezdődik. Az üldözés elől nyugatról menekülő zsidóknak vendégszerető menedék-hely nyílt keleten, Kázmér királynak, a lengyel Justiniánusnak birodalmában. Az utóbbi név nem a zsidókkal szemben való viselkedésére céloz, hiszen Justiniánus a zsidó történelemben igen szomorú szerepet játszott. A nagy Kázmér csak abban követte Justiniánust, hogy ő is új törvényeket alkotott népe számára. Ezek a törvények azonban koruknak minden előítéleteitől mentesek és így a zsidósággal szemben is a legmesszebbmenő szabadelvűséget tanúsítanak. A nagy lengyel király tudta, hogy minél nagyobb nyugalmat

biztosít a nála menedéket kereső zsidóknak, annál termékenyebb és hathatósabb munkát fejthetnek ki azok az ország javára. Nagy Kázmér nemcsak, hogy kaput nyitott a zsidóknak, hanem 1366-ban zsidó nőt vett feleségül, az Opooznói szépséget, Eszterkát. Ugyanabban az időben különben a bolgár cárnő is zsidó asszony volt, Theodora, aki országát két részre osztotta, hogy mindkét gyermeke trónhoz juthasson. A nagy lengyel király liberalizmusa odáig ment, hogy lányát anyjának zsidó hitében neveltette.

2. Az amsterdami zsidó negyed, amelyet a gettó maradványainak amsterdami kiállítása aktuálissá tesz, két nagy nevet hoz az előtérbe, Spinozát és Rembrandtot. A Jodenbreestraatban, amelynek szakadatlan nyüzsgését és zaját csak a szombati és ünnepi pihenő napok csendesítik el, laktak a színek nagy mesterének zsidó barátai és mecénásai, kiknek műkedvelését Magister Schudt „thöricht Malerey-Lust“-nak csúfolja. Ott díszlett Mose de Pinto képgyűjteménye, amelynek az értékét kartársai több mint egy tonna aranyra becsülték, ott élt korának Rothschildja, Aron de Pinto, a

Aachenbach-Forberg: Vom Judenviertel in Amsterdam

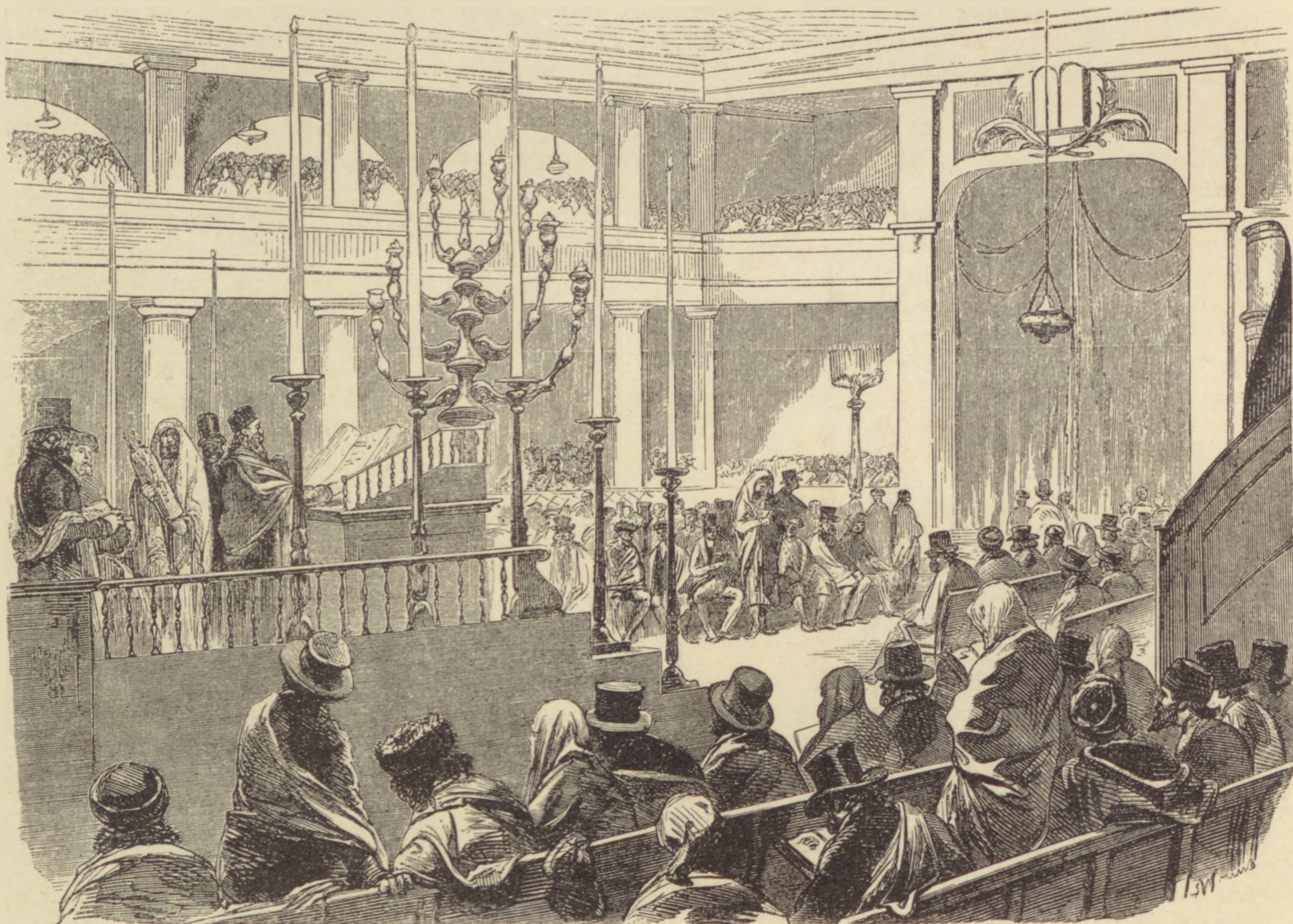
Az amsterdami zsidó negyedből. Aachenbach után metszette Forberg (Magyar Zsidó Múzeum)

bőkezű műbarát, továbbá Francisco Lopez Suasso, d'Avernas le Gras báró, aki önzetlenül két milliót bocsájtott fejedelmének II. Vilmosnak rendelkezésére egy Angolország ellen indítandó expedíció szervezésére. A zsidó előkelőségeket ismert művészek festették meg Rembrandon kívül is, de voltak a gettóban zsidó művészek is, mint például Belmonte, Jakob Jehuda Leone Templo, Josef bar Abraham, A. de Chaves, Benjamin Senior Godines, B. de Almeyda és Abraham bar Jakob. És Rembrandt barátja, a híres Menasse ben Izrael rabbi volt az átvezető híd a zsidó tudósok köréhez, kik közül sokak Spinozának élettörténete kapcsán kerültek az általános érdeklődés előterébe. Gazdagság, de olyan gazdagság, amely tudatában van kötelességeinek és igazi zsidó faji öntudat, amely nagyszabású zsidó szellemi életen alapult, voltak az amsterdami zsidó negyed diszjelvei, amellyel becsületet szereztek az egész világ zsidóságának.

3. Istentisztelet a pesti zsidó templomban a zsidók birtokszerzési jogának elnyerése alkalmából. A szabadságharc idejéig, pontosan 1848 október 1-éig a monarchiában a zsidók nem lehettek földbirtokok tulajdonosai. A szabadságharc kimondotta a pol-

gárjogoknak születéstől és vallástól való függetlenségét.

Ezt az elvet a reakció csak a zsidókkal szemben változtatta meg. Schwarzenberg herceg miniszterelnök ellenezte ugyan ezt a szabályrendeletet, mert állítólag félt a Fáraók sorsától, amely szerinte minden kormányt utólér, amely a zsidókkal igazságtalanul bánik. (Hasonlót beszélnek Napoleonról, hogy kedvezett a zsidóknak, mint — a sült csirkék barátja. „Mert — mondotta —, ha kikezdek a zsidókkal, csak új Purimot szereznek nekik és akkor a sült csirkék, mint ünnepi eledel ezeken a napokon annyira megdrágulnának, hogy én se tudnék hozzájutni.“) 1851 után értesítette Geeringer kormányzó a pesti zsidókat, hogy jogaikat tiszteletben fogják tartani. De már 1853 október 2-án rendelet érkezett, hogy csak azok a zsidók tarthatják meg birtokaikat, akik időközben ilyeneket szereztek. Új birtokot azonban zsidók nem szerezhettek. Csak a 60-as évek hozták a visszatérést a szabadsághoz és a magyar zsidók végleges emancipációját. Azóta a magyar zsidók ezreinek a föld védelmében elhullott vére pecsételte meg ezt a jogot.

Dankgottesdienst der ungarischen Juden in Pest bei der Einführung der 1. Verordnung des Grundbesitzrechts. (E. 355.)

Istentisztelet a pesti zsidó templomban a zsidók birtokszerzési jogának elnyerése alkalmából. (Egykorú metszet után)

LAKATOS LÁSZLÓ: TISRI GAZDAGSÁGA

Elankadó ős hallgatag, búbajos ereje von szépséget a zsidók nagy ünnepeire. Az egyistenimádás legrégibb vallásának legfontosabb ünnepnapjai őszi időre esnek, arra az időpontra, amely Európában a nap erejének gyengülését, az esők és ködök kezdetét, a városi számára a szellemi és a kulturális élet felfrissülését, elmélyedését, újrakezdését jelenti. Ez Európában van így.

A zsidóság klasszikus hazájában az évkezdő őszi ünnepek a megért, a beteljesedett természet pompájának minden gazdagságával ajándékozták meg Izráel fiát. A nyár utolsó holdtöltését követő hetek Egyiptomban megduzzasztják a Nílus ágyát, Palesztinában pedig megnövelik a szőlőbogyót a galambtojás nagyságára. A szőlőhegy, amelytől megittasultunk az Énekek Énekében, Tisri havában illatozik királyilag és a cédrusok ezekben a hetekben új tavaszt adnak a tájnak, melynek nehéz, forró álma volt egész nyáron át. Egész Ázsiában és Afrikának ama részében, amelyet a régiók, zsidók, perzsák, médek, görögök és latinok mind, Afrikához számítottak, a boldog vidékeken, őszkor másodszor ébred a természet, amelynek kimondhatatlan gazdagsága ott két aratást juttat a földművelőknek. A keleti népek mind ősztől kezdve számították és számítják az esztendőt, amelynek kezdetét ama tájakon a természet legbúvösebb harmóniája aranyozza be.

Hosszú vándorútján a zsidóság hű maradt ehhez a tradíciójához, amelyet nem hagyott el az alatt a legutolsó másfélszázad alatt sem, amely alatt olyan tökéletesen tudott beleilleszkedni az európai népcsaládokba, akik egyistenimádásuknak és erkölcsüknek alapját a zsidóságtól kapták.

Nálunk nem rigófütytől hangos, sem a leves gyümölcsöktől nem illatos az ős, de a zsidóság, amely mindenben elfogadta a polgári időszámítást, az ő teológikus esztendejét mégis, és még most is, a régi módra számítja, esztendő kezdetének ünnepét őszkor ülvén meg, habár polgári teendőinek mindegyikében az európai időszámításhoz alkalmazkodik. Ez nem díszharmónia, de a jelennek a múlt hagyományával való az a bölcs és tiszteletteljes megbékélése, amit a mai zsidó élete más mindenben is követel.

Laubhüttenfest XVII. századbeli metszet a Sátorosünnepről (Johannes Leusden: Philologus hebreo-mixtus, Utrecht 1657)

De a változott földrajzi és társadalmi viszonyok is fontosságot adnak az ősznek, ha más milyent is mint adtak a régi idők. A mai életben az ős jelentí a város tavaszát, a szellemi, a gazdasági, sőt a politikai élet újrakezdődését, új pezsdülését. A természet az alkony melankoliájával takarja európai tájak őszét, a kelet gazdag terítője helyett

Puschner: Laubhüttenfest (1734)

Sátorosünnep. Puschner metszete 1734-ből (Paul Christian Kirchner: Jüdisches Ceremoniel, Nürnberg 1734)

Cassas : Gasse in Jerusalem

Jeruzsálemi utca. (Cassas metszete)

a finom szomorúság uralkodik el minálunk, de egész életünk beosztására így is végtelenül fontos az ősz. Szeptember az a hónap, amelyben mindenki új szándékokkal és új tervekkel telik meg, a városi fiatalság ilyenkor a legmerészebb, az irodalom, a művészet nyári pihenője után új, erősebb, forróbb lélegzethez jut, a tudományos pályák is a munkának új ciklusa előtt állnak. Az európai ősz a gondolatok, a tervek, a remény-ségek évszaka és a zsidóság, amely a mai polgárosult világ szellemi és gazdasági életében olyan fontos és annyira vezető szerepet játszik, őszkor idegeinek legfinomabb rezgésében megegyeszer, újra átérzi a régi klasszikus őszi napok minden ünnepi komolyságát.

És ez az ősz az, amely okvetlenül el fogja dönteni a viadalt, amelynek annyi nagy és nemes nemzet vérző és szenvedő részese. A bibliai idők óta nem állt annyi zsidó fegyverben, mint most, a bibliai idők óta nem halt meg annyi zsidó a katona halálával, nem borította annyi zsidót a katona sebe és fájdalma, mint most. Ezen az őszön a zsidók még egyszer fegyvert ragadnak, hogy hitet tegyenek ama nemzetek mellett, amelyeknek már nemzedékek óta bennszülött fiai. Az ősz, a vallás régi ünnepnapjai még egyszer a legfőbb áldozatot követelik a zsidótól, az engesztelés napját még

tragikusabbá teszi a harcterek szomorúsága, az ősi ellenséggel viaskodó zsidók végső magyar és istenes haragvása. A harmadik ősz ez immáron, amelyen a zsidóság haragos szenvedései teszik súlyossá a vallás régi, klasszikus ünnepnapjait.

A negyedik ősz?... A békét hozza mindannyiunk (mindannyiunk hibátlanok és foltosak, jók és gonoszak) számára a negyedik ősz, de már a harmadik tél és a tavasz is. A királyok királyának, seregek urának neve teljesedjék meg fényességgel, hiszen Ő a Békesség Fejedelme, Jog és Győzelem Fáklyája. A biblia áldásos nyugalma boruljon minden tájakra és pihenjenek el a nemzetek közül a rosszindulatúak is. Egyetlen péntek este következzen a világra, kelet gazdag tavassza, a szeptember európai nyugalma. És ha a meggyötört lelkekbe nem is térhet be egyhamar a vígasság, — a biztonság, a remény, a nyugalom virágozzék nekik. Tisri gazdagsága — a béke reménysége.

SOMLYÓ ZOLTÁN: AZ ÉN HELYEM KÖZÖTTETEK VAN

Hiába járok én szűk öltözetben,
amely puhán öleli testemet!
Hiába töltöm világi zsívajban
nappalaimat s annyi estemet!

Hiába látnak fények káoszában,
s hiába veszem le a kalapom!...
Hiába mormol sokszor átkot ajkam,
míg kínok rossz kenyerét harapom...

Az én helyem ottan, közöttetek van,
valami messzi gheztó bús zugán;
Hol sötét ráncok vonulnak az arcon,
s ős-síráim reszket a sok unokán.

Hol sárgalapú nagy könyvek fölébe
borulnak, búsan verve melleket.
Hol arasznyira nőnek a szakállak,
hol sír a szó... ahol a hang rekedt...

Ahol egymásra hajolnak a kuckón
az évezredes kínba görbült fők...
Ők a családom: a zsidó testvérek!
Ők: a reményem — és a multam: ők!

Az én helyem közöttük van, a mélyben
s ha üres is, csak köztük élek én.
Egy szegen lóg egy kaftán: énreám vár
s a forró szélben integet felém...

Ő, látom sok-sok éjben nagyapámat;
hosszú kabátján fénylik a nyomor.
A füle mellett lengő, hosszú hajjal,
mely, mint enyém is lenne, oly bodor.

És látom magam jó öreg zsidók közt,
fehér sziácson szobám padlatán. —
... Ma kételkednek bennem még néhányan,
ott hinni fognak nekem majd talán!

OROSZ-ZSIDÓ NOVELLAIRÓK

FRISCHMANN DÁVID:
HÁRMAN ETTEK

egyszer härman ettek . . .

Mint egy álmra úgy gondolok vissza erre a történetre és embereire, mintha sűrű fekete felhők borítának, mert már régen, nagyon régen volt.

Néha meg úgy tűnik fel nékem, mintha nem felhők, hanem tűzoszlop világítana azokra az emberekre és cselekvéseikre és ez a tűz mindig nagyobbá és szebbé lesz és világít és melegít mind e mai napig . . .

Csak néhány szót akarok nektek elbeszélni, két-három szót — egyszer härman ettek.

Nem közönséges napon, nem egyszerű szombaton ettek ők. Egy jom-kipuri napon, egy jom-kipuri napon, mely szombatra esett. Nem elrejtett helyen, ahol senki se lát, se hall, hanem valamennyi zsidó előtt a nagy templomban. Nem közönséges, jelentéktelen emberek voltak ők härman, hanem a község legjobb, legkiválóbb zsidói voltak ők mindhárman: a rabbi és a két segéd rabbí.

És a község föltekintett rájuk mint anyálokra és szenteknek tartotta őket.

Most, mikor ezeket a szavakat leirom, eszembe jut, hogy már akkor is nehezen tudtam ezt megérteni és néha úgy véltem, hogy a rabbi meg a segéd rabbik mégis csak hibát követtek el. De már akkor is éreztem, hogy nagy dolog volt az, amit ők cselekedtek, hogy szent emberek voltak ők, eltelve szent érzelmekkel és hogy nem könnyen határozták el magukat arra, amit tettek. Ki tudja mennyit töprengtek, ki tudja mennyit küzdöttek, mennyit szenvedtek!

Ha még sok évet élek, ha magas kort érek, akkor sem fogom elfelejteni azt a napot, azokat az embereket és azt, hogy mi volt ottan akkor. Nem közönséges emberek voltak azok, hanem nagyok, erősek, hősök.

Nagyon keserű idő járt akkor. Olyan már rég nem volt és sokáig nem lesz. Balsors szállt le az égből, elterjedt a városok és az országok fölött. Kitért a kolera. Messze országból jött a járvány és beleette magát a mi városkánkba. Kiírtott öreg, ifjat, pusztított nappal, pusztított éjjel. Az emberek úgy hulltak mint a legyek és akik megmaradtak, azok is élet és halál között lebegtek. Ki tudná a számát adni azoknak, kiket akkor temettek és ki tudná csak a nevét is felsorolni azoknak a hulláknak, melyek az utcákon szerte szét heverték.

A zsidó utcában hatványozott mértékben dühöngött a ragály. Nem volt ház halott nélkül és nem volt család, melyből a halál áldozatot ne szedett volna.

Abban a házban, melyben mi laktunk, meghalt a második emeleten egy napon kilenc ember, alattunk a pincében meghalt egy anya négy gyermekével és velünk szemben egész éjjel vad kiabálás hallatszott és reggel megtudtuk, hogy ott egyetlen ember sem maradt életben. A sírásók reggeltől késő estig dolgoztak és mégsem győzték a munkát. A hullák mint a szemét heverték az utcákon, egyik úgy tapadt a másikhoz mint a sár. Valósággal hullákon jártak.

Igy mult el a nyár, következett az ősz a félelmetes szent napokkal és legvégül a legszentségebb nap: jom-kipur böjtje.

Ezt a napot amíg élek sohasem fogom elfelejteni.

Jom-kipur előestéje, a Kol-nidre-est volt. A frigyszekrény mellett levő előimádkozói asztalnál nem a kántor állt, hanem a rabbi a két segéd rabbival. Környeskörül a fal mentén gyertyák égtek és úgy hallatszott, mintha a lángok egymással sugdolózának és közben folytonfolyvást növe nőnének. A hívek mindegyike komoly ábrázattal áll a helyén, magukra öltik a fehér halottasínget, be-

Wachtel (Wien): Grossvaters Segen

Wachtel (Wien): Kolnidre előtt

gönygyölődznek a táliszba, fejükre veszik a fehér sapkát, derekukra kötik az ezüstvarratú fehér övet és árnyékuk ide-oda mozog a falon. Olyan, mint ha a halottak árnyéka volna, akik ma, tegnap és tegnapelőtt kisényvedtek. Úgylátszik, ők sem tudnak nyugodni a sírban, eljöttek a templomba...

Csitt! A rabbi és a segéd rabbik kezdenek valamit mormolni — és az egész közönség mély sóhajt hallat. Elhangzanak ezek az imát bevezető szavak: „Al dáát Hámákom veal dáát hákohol onu má-tirin lhitpálél im háábárjánim“.

Mély borzongás futott végig rajtam és az egész közönségen, ifján és öregén. Ebben a pillanatban észreveszem, hogy a rabbi fölmege a középső emelvényre. Hát most szónokolni akar, erkölcsi prédikációt akar most a közönségnek tartani, mikor az emberek úgy hullnak mint a legyek?

Nem, a rabbi most nem moralizál, csak imát mond azoknak lelkeért, kik az utóbbi időben meghaltak. De milyen sokáig tart, mennyi nevet sorol fel! A percek mulnak, mulnak egymás után és ő még mindig neveket sorol fel. Hát ennek a szomorú névsornak nem lesz vége, soha, soha?

Közben eszembe ötlék, a rabbi okosabban tenné,

Minkovszky (Varsó): Kapóro

Minkovszky (Varsó): Engesztelő ima

ha a megmaradottak nevét olvasná, ez gyorsabban menne, mert sokkal kevesebben vannak. Azt az éjszakát sohse fogom elfelejteni, de azt az imát sem. Nem is volt az tulajdonképpen ima, hanem egy hosszú-hosszú nagy sóhajtás, mely az emberi szív legmélyebb mélységéből fakad, utat tör magának a felhőkön át és egyenesen az égbe megy. Mióta a világ áll még sohasem imádkoztak zsidók ilyen megtört szívvel, még sohasem folytak ilyen forró könnyek emberi szemből.

Azon éjszaka senki sem hagyta el a templomot. Az ima után a sir-hajichud dicsőítő éneket mondták, aztán zsoltárokat, misnájot és erkölcsstani könyveket olvastak. Én is ott állok a közönség között, a szempilláim ólomsúlyúak és szívem kalapácsütésszerűen dobog.

„Umáláchim jéchofézun“ (az angyalok sietnek) hangzik az ima szava — és én is úgy képzelem, mintha látnám őket röpködni, föl és alá, föl és alá... És közöttük látom a vész angyalát millió szemével, tetőtől talpig csupa szem és szem.

Azon éjjel senki sem hagyta el a templomot — de reggel mégis hiányoztak néhányan. Ketten a hívek közül összeestek az éjjel és meghaltak a templomban szemünk láttára. Halottan feküdtek felöltözve táliszban és fehér halotti ingben. Így semmi sem hiányzott nekik ahhoz, hogy az élők közül a holtak közé költözzenek.

A zsidóutcából minduntalan új, borzalmas híreket hoztak a templomba, de senki sem hallgatta szívesen, senki sem akart kérdezősködni, nehogy a saját házában esetleg lejátszódott rémségeket kelljen hallania.

Rémséges volt az az éjszaka, de még rémsége-sebb volt a rákövetkezett jom-kipur napja. Rémséges volt mindaz, amit akkor láttam, rémséges mindaz, amit akkor hallottam. Még ma is, ha szempilláimat becsukom, magam előtt látom az egész képet és úgy rémlik nekem, hogy most is a templomban a hívek között állok.

Jom-kipur délután van.

A templom közepén az emelvényen áll a rabbi. Magas, tiszteletet parancsoló alak és nemes arcáról megkapó varázs sugárzik. Bizonyos, hogy olyan nemes vonású arcot még sohasem láttam. A rabbi öreg, nagyon öreg, már hetven, nyolcvan éves lehet, de olyan magas és egyenes mint egy jegenye. Hosszú szakállá ezüstfehér, de még fehérebb a fejről lelógó sűrű hosszú haja, haloványfehér az arca és vértelen ajka. Csak nagy fekete szeme csillog és sugárzik fiatalos tüsszel. Már gyermekkoromban is mély tiszteletet éreztem iránta. Tudtam, hogy isteni férfiú, hogy a tudósok legnagyobbjai közül való, hogy tudományos kérdésekben a világ minden részéből hozzá fordulnak döntésért. Azt is tudtam, hogy a válási törvényeket enyhén kezeli, de azért senki sem mer emiatt vele szembeszállni.

Még ma is lelki szemeim előtt áll az a félelmetes kép, melyet azon a jom-kipur napon a

templomban láttam. A rabbi az emelvényen áll és fekete szemei kicsillognak, kivilágítanak a fehér hajzattal és szakállal keretezett fehér arcából. Már befejezték a muszáf-imát és a közönség feszült figyelemmel, visszafojtott lélegzettel lesi és várja, hogy mit fog a rabbi prédikálni.

És a rabbi beszélni kezd. Gyenge hangja folyton erősödik, emelkedik, színben és erőben gyarapszik, amíg szinte dörgésszerűvé válik. Beszél a jom-kipur szentségéről, a Tóra szentségéről, a megtérésről, az imáról, az élőkről, a halottakról. Különösen a halottakról beszél sokat, meg a járványról, amely kitört és dühöng irtóvalatlanul. Beszél, beszél, beszél vég és hossz nélkül. Meddig még, meddig még?...

Halovány orcái pirosodni kezdenek, ajkai is lassankint kipirosodnak és hallom, amint mondja: „Ha az embert bajok érik, kötelessége, hogy életmódját és cselekvéseit felülvizsgálja. De nemcsak Istenhez való viszonyát tegye vizsgálat tárgyává, hanem az önnönmagával, testével és egészségével szemben gyakorolt eljárását is.”

Akkor még gyermek voltam, de emlékszem, hogy testben és lélekben remegtem e szavak hallatára, mert ezeket megértettem.

És a rabbi beszél tovább. Beszél a tisztaságról, az egészséges levegőről, a pizsokról, mely az embernek nagyon ártalmas, az evés, ivás, élvezés mértéktelenségeinek veszélyességéről, végül az éhezéssel és szomjuzással, melyek valóságos veszélyangyalai az embernek a dühöngő járványok idejében, mert ellenállóképességét csökkentik.

A rabbi idézi a biblia szavát: „Vecháj báhem velo sejámot báhem”, — hogy éljen parancsolataim szerint, de ne hogy azok által meghaljon — Vannak idők, mondja, amikor a Tóra parancsainak szószerinti követésétől el kell térni, tudniillik akkor, ha ezzel az emberek egész sokaságát az élet részére, a további isteni félelemben való jámbor élet részére meg lehet menteni.

Én állok és félelemtől remegek. Mit akar a rabbi? Mit gondol ő ezekkel a szavakkal? Milyen következtetésekhez akar ő jutni?

Hirtelen úgy hallom, hogy a rabbi sír, keservesen sír és a szívem mindig gyorsabban és gyorsabban dobog. Mi történt, miért sír ő? Én ott állok a templom egyik zugában és én is hangosan kezdek zokogni.

Még ma is, ha lecsukom a szememet, magam előtt látom amint az emelvényen áll, int az ujjával a két segéd rabbinak, azok felkelnek a helyükről és szintén felmennek az emelvényre. Most mindhárman fent állnak, középen a rabbi kima-

Markovicz (Krakau): Jomkipur

Markovicz (Krakó): Engesztelés napján

gasló alakja és jobbán az egyik, balján a másik segéd rabbi. A rabbi valamit a fülükbe súg. Mi történt, miért szökött hirtelen pirosság a másik kettő mézsféher arcába.

Most mindhármukat hallom beszélni, de nem értem őket, a szavuk nem bír a fejembe menni, pedig mindhárman hangosan és értelmesen beszélnek. Mély, nyögésszerű sóhaj tör ki az egész közönségből és a nyögés után ezeket a szavakat hallom: „Al dáát hámakom veál dáát hákohol” — Isten akaratából és a közönség akaratából megengedjük e mai napon az evést és ivást...

Csend lett. Tágra nyíltak a szemek, elállt a szájak mozgása, a lélekzetvétel is megszűnt, halotti csönd van. Én a szögletben a helyemen állok, hallom a szívem dobogását, félelem száll meg — elhomályosodik a szemem.

A falon árnyak mozognak és a mozgó árnyak között látom a halottakat, akik ma, tegnap és tegnapelőtt meghaltak, nagy sokaság, egy egész község...

Közben eszmélni kezdek, ráeszmélek arra, hogy mit akar a rabbi tőlünk: a rabbi azt akarja, hogy mi ma együnk. A rabbi azt akarja, hogy zsidók jom-kipur napján egyenek és ne böjtöljenek, a kolera miatt, a kolera miatt, a kolera miatt...

Hirtelen kitör belőlem a sírás, hangosan, keservesen sírok. De nem egyedül sírok, valamennyien sírunk, sír hangosan az egész egybegyűlt zsidóság, sír az a három is, kik az emelvényen állnak és a legnagyobb közöttük úgy sír mint egy kis gyermek. És mikor beszél, gyermekmódra könyörög, a hangja ellágyul, elcsuklik, sírásba fullad, hogy jóformán hallani sem lehet.

„Egyetek, fiaim, egyetek! Ma kötelesség enni. Most olyan időt értünk, amikor pillanatnyilag el kell térnünk a Tóra parancsainak szószerinti követésétől, hogy éljünk, hogy meg ne haljunk!”

A templomban senki sem mozdult a helyéről, ő ellenben folyton könyörög és sír és mondja, hogy magára veszi ezt a nagy bűnt és a nép bűntelen marad. De a templomban senki sem mozdul.

Ekkor más hangon kezdte, nem kért, nem könyörgött, hanem parancsolólag mondta: „Én parancsolom, hogy egyetek! Én, én, én!” és szavai úgy hatottak, mint az íjról lepattant nyilak. De a közönség mintha nem hallotta volna, senki sem mozdult a helyéről.

Most ismét a régi hangon kezdi és gyermekként könyörög: „Mit akartok tőlem, miért kínoztok addig, amíg az erőm elhagy, hát nem volt nekem elég az a küzdelem, amit önmagammal vívtam reggeltől mostanig?”

A segéd rabbik is rábeszélően kérik a közönséget, de mind hiába. A rabbi hirtelen meszfehérré válik és a feje lehanyatlik. Sóhajtás vonul a templom egyik végétől a másikig és a sóhajt a közönség halk moraja követi. A rabbi pedig mintegy önmagához beszélve mondja: „Ez Isten akarat. Már nyolcvan éves lettem, de törvényt még sohasem szegtem. Dehát végre ez is törvény, ez is micvá, ez is kötelesség. Bizonyára így akarja a Mindenható!” — „Sámesz!”

A sámesz, a templombiztos, jön. A rabbi hal-kan mond neki valamit, aztán a segéd rabbikkal sugdolózik és ők helyeslőleg fejet bólintanak. A sámesz hoz a rabbi lakásából pohárkákat és bort kidushoz, meg pogácsát harapnivalónak.

És ha sok évig fogok élni és ha nagyon öreg leszek, akkor sem fogom elfelejteni azt a napot és amit akkor láttam. Még most is, ha lecsukom a szememet, magam előtt látom őket: három rabbi áll az emelvényen, a templom közepén és esznek az egész község szemeláttára jom-kipur napján...

Három hős volt, mert a legnehezebb harcot vívták — saját magukkal küzdöttek. Ki tudja, mennyit szenvedtek, ki tudja mennyit véreztek?

„Megtettem azt, amit akartatok!” mondja a rabbi és a hangja nem remeg és ajka nem vonaglik. „Isten nevének legyen hála!”

És a zsidók esznek, isznak és — sírnak...

Ebből a visszaemlékezésből fénysugarak lövelnek, szétterjednek mindenfelé, ide is vetődik egynehány erre az asztalra, ahol ezt a történetet írom.

*

Még hárman ettek.

Ugyanakkor, amidőn ezt a vérzsibbasztó jeletet a templomban láttam, a templommal szemben levő házban is ültek hárman és ettek. Ez a három a városka három „felvilágosodott”-ja volt: az adóvégrehajtó, a bérlő és a bankigazgató.

Az ablak tágra nyitva volt, hogy mindenki beláthasson, az asztalon teafőzöt nyaldosott körül a spirituszláng, mellette vörösborral telt poharak álltak és sok ennivaló. Ők hárman az asztal körül ültek, kártyáztak, nevettek, ettek és ittak.

Talán ez a három is hős volt?...

(Héberből ford. Liebermann Manó)

PATAI EDITH: KÉT LEÁNY

Jöttek lefelé a hegyről, szinte hullottak lefelé akarat és erő nélkül. Menekültek, de nem éreztek sem rémületet, sem siető ösztönt. Csak a rettentő szürke ég felé néztek, amely mint egy nagy gyászfedő borult fölük. Már negyedik napja jöttek, erdőben háltak, mezőkön pihentek szomorú pihenőket. És végre, végre négy hosszú, fáradságos nap után emberek között voltak, hosszú vonatok jöttek, zúgtak, zakatoltak és vitték a földönfutókat, hideg, de biztonságos városok felé. Most szomorúan néztek egymásra ők ketten, elhagyott leányok. A szemük összekapcsolódott és megdöbbenek. Ezelőtt szerelmes gyöngédséggel, büszkén néztek egymásra, szegény, szép varróleányok, gyönyörködtek egymás finom, ősi szépségében, amelyet nem rontott meg a nehéz munka. A hajuk puha és fényes volt, a városka sötéthajú román asszonyai is megírgyelték az acélos, kékes feketeségét, — a szájuk fájdalmas, beszédes vonal. Hasonlítottak egymáshoz és önmagukat és a másikat szerették egymásban. De most a nyomorúság mint nagy szürke pók behálózta a szépségüket, elrabolta a szemük fényét, letompította a hajuk csillogását. Rokonuk nem volt, szüleik és nagyapjuk, az ősz rabbi, ott pihentek a kis zsidó temető egyszerű kövei alatt. Csak ők éltek egyedül és elhagyottan ezt a szomorú, vérző darab életet, ők ketten, egymáshoz forrva, eggyé válva a nyomorúságban. A vonat egy nagyobb város állomásához ért. Az éj sötétjében hirtelen kivirágzott az élet fénye és megéreztek, hogy éhesek, szomjasok, fáradtak, érezték, hogy elepednek egy pohár vízért, egy korty tejért. De a fény, amely fogadta őket, hideg volt és üres. Meleg szíveket, nyitott karokat, üdítő italt hiába vártak. A vonat tovább robogott az éjszakába. Fáradt fejük, sötétlő keleti virág, egymáshoz borult, gyereksírás hangzott ki a vonat ritmusából, a sínek sírva futottak és az éjszaka zokogott.

De hajnal lett és elült az éjszaka zokogása. Cél-nál voltak. Budapest, a titokzatos, idegen város fölött lágy hajnali dalok szálltak. És a két leány, a két zsidó varróleány belenézett a hajnali égbe. A kis ház ottmaradt, a régi képek ottmaradtak, a gép is ottmaradt és a virágok, a gyönyörű fehér mirtusz, valaha menyasszonyi koszorút álmodtak belőle — az is ottmaradt, a szép, illatos fehér virág belehullott a vérbe, a gőzbe, a sárba, román csizmák szöge taposott rája — és az ifjú, akiről egymásnak sem szóltak, kire gondoltak mindketten, — az is, az is ottmaradt... De a hajnalodó város felől megharsantak a gyárak harsonái és a két lány úgy érezte, ez a hang őket is szólítja. Kezükre tévedt a szemük és felemelték munkás kezüket a kelő nap felé. Szívükben hal-kan és félve megszólalt az új élet reménye és úgy érezték, hogy a munka az élet, és a munka az egyetlen, ami megmaradt...

DR. MOLNÁR ERNŐ: ACHAD HAAM

(60. születésnapjára)

fiatal modern zsidó irodalom a mi napjainkban érlelődik fel egy emberöltő magasságára. Vannak már nagy halottai, akik mögött egy bevégzett élet pompás munkássága áll (*Mendele Maucher Szeform, Perez, Sólem Aleichem*) és vannak jubilánsai, mint *Bialik*, ki pár hónapja ünnepelte meg költői működésének 25. évfordulóját és most *Achad Haam*, akinek 60. születésnapját jubilálja a modern héber irodalom.

Achad Haam, a legobjektívabb megállapítás alapján, formailag is, tartalmilag is a legelső és legnagyobb héber essayista.¹ Midőn 1889-ben legelső cikke, barátainak hosszú-hosszú unszolására, a *chovevé-cion* mozgalom elferdülései ellen megjelent, *User Ginzberg* (ez t. i. a polgári neve) csupán vendégnek tekintette magát az irodalomban és egyedüli eszménye az volt, hogy gondolataival a forrongó eszmék tisztázását elősegítse. S így az önértékét lebecsülő szerénység talajából növe ki, a legklasszikusabb értelemben vett író vált belőle, kinek stílusa tiszta, világos és erőslogikájú, a vonalvezetés tisztaságával és a gondolatmenet felépítésének világosságával tündöklő, ahol felesleges cíkornyákat nem találsz, de minden szó a mondanivalót fedi.

Első írása a *chovevé-cionizmus* elferdülései ellen szállt síkra. Az a zsidó lélek ugyanis, mely nem szívódott fel az időtájt az orosz-ság kultúrájába (*Achad Haam* t. i. Oroszországban él), feltétlenül a zsidóság aktuális nagy problémájába bonyolódott bele. Amint az emberi organizmus a vérben ellenmérgeket vált ki a beférkőzött bacillus ellen, úgy kezdte keresni abban az időben a zsidóság az ellenszert az orosz antiszemitizmus és az 1882-i nagy pogromok nehéz veszedelmére. Ebben az évtizedben fejlődött ki a *chovevé cion* mozgalom, („Cion szerelmesei”), mely a megnyomorgatott, szerencsétlen orosz zsidók áttelepítését, Palesztina kolonizálását tűzte ki célul.

Achad Haam, aki a jó módú szülői házban tisztán héber kultúrát szívott fel lelkébe s aki már majdnem férfikorban kereste fel az európai

nagyvárosokat és mély filozófiai műveltséggel és széles látókörrrel tért vissza hazájába, azonnal észrevette a mozgalom egyes eltévelyedéseit s míg mások álszeméremből a hibákat palástolni igyekeztek (azt t. i., hogy a mozgalom gyakorlati kiviteléhez kellő előkészületek nélkül fogtak hozzá), ő nyíltan kimondta (első essayjében) „Lau zu haderech!” — „Nem ez az út az!”, mely a nép megváltásához vezet.

És ezzel a cikkel megindult *Achad Haam* politikai és irodalmi essayinek hosszú sorozata, melyek a modern zsidó népmozgalom (a cionizmus) és a modern héber irodalom jelenségeivel foglalkoznak. Ezeknek az essayeknek alaptónusa a *kritika*. Veszedelmesen éles szeme, mely a nagy körvonalakat nézi és a nagy összefüggéseket keresi, azonnal meglátja egy irányzatnak vagy mozgalomnak gyenge oldalait és kíméletlen irgalomnélküliséggel mondja meg mindenben az igazságot. Olyan a szemének hatása, mint a talmudi legenda szerint

Achad Haam. (U. Ginzberg)

rabbi Jochanán szeméé, kinek haragos pillantására az emberek zörgő csonthalmokká omlottak össze. A cion-mozgalmakban, Kaszszandra-sorssal, tisztán és józanul látott az első perctől fogva; légváraktól nem engedte elkapatni magát. És amint a tisztára kolonizáló „*chovevé-cion*” mozgalom felett kritikát gyakorol már 1889-ben, úgy veszi fel a kritikai harcot a szemei előtt kialakult *politikai cionizmussal* szemben is (1897 óta), kegyetlenül kikarrikírozza *Herzl Judenstaatját* és *Altneulandját*, azt a gyorsröptű fantáziát, mely az egész zsidóság palesztinai áttelepítését négy hónap tartama alatt előkészíthetőnek gondolja, mely a rövidesen megszerezhető politikai jogok fantazmagóriáit űzi, nem gondolván az evolúcióval, a

dolgok belső megérésének lassú folyamatával. Ugyanigy az *autonomisták* gondolatmenetével sincs megelégedve, az autonomistákéval, kik egy messze jövőbe kitolt ábránd helyett a diaszporán belül remélnek segíthetni a zsidóság sorsán, nemzetiségi autonómiák követelését tűzvén ki programmul az egyes országokban. Seholsem fogjátok ezt az autonómiát megkapni, mondja *Achad Haam*, de semmiestre sem oly mértékben, hogy zsidó kultúrát tudnátok annak az alapján teremteni. Logikailag tetszetős programokról, az egyes gondolatokat végigvezetve, így tépi le „a nagy kritikus” az ábrándozás lenge fátylaait.

Am „rombolt, mert építeni akart Palladio”. *Achad Haam* ideges ellenkezései is a meglévő irányzatokkal szemben oly negativumok, melyekből egy egészséges pozitívum fakad: s ez a *kultúr-cionizmus* gondolata. Ez a gondolat azt jelenti:

¹ A válaszüton (*Al parasath derachim*). *Achad Haam* összegyűjtött írásai. I—IV. kötet. A varsói „*Achiaszaf*” kiadványa. — Német fordításban, „*Am Scheidewege*” címmel, a *Jüdischer Verlag* kiadásában két kötet jelent meg: az első kötet *Israel Friedländer* fordításában, 2. kiadás, 1913; a 2. kötet dr. *Harry Torczyner* fordításában, ez évben.

A Siloah-csatorna Jeruzsálem mellett

(Cassas metszete)

a vezető eszme, melyre mintegy hipnózisban, mereven szögezzük szemünket, ne a száraz kolonizálás apró röghöz tapasztó eszméje legyen, sem, mikor a népet nyomorúságából meg kell váltani, ne tévedjünk a politika és a diplomácia sikamlós ösvényeire, melyek felette bizonytalanok; hanem tűzszlopunk a diaszpóra sötétjében az az eszme legyen, hogy a kultúrfelszívódások folyamataiban egyre jobban elpetyhüdő népi érzést, az ősi kultúra lángjának fellobbantásával élesztgessük. Mert az orosz-zsidó ifjúság forrongásával szemben, amely szinte örömet lelte a zsidó hagyomány kigúnyolásában (még Gordon héber poézise is tele van a zsidó „maradtság” szatiráival), *Achad Haam* rámutat a zsidó tan népfentartó erejére és arra az igazságra, hogy míg a politikai cionizmus csak a távol jövőben kecsegtet népfentartó remények megvalósításával, nem szabad elvetnünk a zsidó kultúrát, mely már évezredek óta *tényleges* népfentartó erőforrásnak bizonyult. És hogy ez a forrás az asszimiláció sivatagában ki ne apadjon, mindenek előtt emeljünk *centrumot* az *ősi kultúrának* az *ősi földön* és ez a kultúrcentrum megújítja majd népünk egységét az egész világon.

Azok a gondolatok, melyeket az odesszai ifjú az európai kultúrközpontokból magával hozott,

elsősorban a *darwini* és *spenceri* eszmék lehettek az evolúcióról, Ed. *Hartmann* akkortájt felmerült divatos tana a „tudattalan”-ról, valamint *Marx* tanításai a történelmi materializmusról. Nem a logika intézi a népek sorsának alakulását (ezek a gondolatok térnek egyre vissza *Achad Haam* essayiben), sem nem a teoretikusok elméletei, hanem a külső helyzetek és a belső történeti szükségszerűségek (*Marx*), melyek töretlen természeti erővel tudtunkon kívül is működnek (*Hartmann*). A népsors alakulása pedig nem egyesek elhatározásának, hanem (esetleg) évszázadok lassú evolúciójának eredménye. Ha tehát egy elomlóban és felszivódóban levő népet meg akarsz váltani, elsősorban is az ősi kultúrához való visszatérés szérumával kell azt beoltanod, mely lelkének bár tudattalan, de élő és ható tartalma legyen és a lassú evolúció útján az eredménynek mutatkoznia kell.

Ezeket a gondolatokat fejtegeti essayiben *Achad Haam*, töretlen erővel és lankadatlanul, folytonos polémiában ellenfeleivel, *Abajje* és *Raba* vitáira méltó kazuisztikai éleselméjűséggel. És bár ellenfelei a *kultúrcionizmus* (mint vezető gondolat) ellen azzal opponálnak, hogy a népi kultúra a politikai önállóságnak természetes járuléka lesz, melyért tehát külön küzdeni nem érdemes, — a valóság mégis ennek az élesen vágó elmének ad igazat, mert amikor a politika és a kolonizálás csendre kényszerül is, a kultúra imponderabiléja elől a lelkek kapuját nem lehet elzárni és az működik.

De *Achad Haam* éles kritikai szelleme nem marad meg csupán a ma viszonyainál, hanem az őseket sem kimélve visszaszáll a múltba, a felvilágosodás korának zsidóságához is és — finom pszichológiával — azt teszi felelőssé az *antiszemitizmus* feltámadásáért; mert ez mint idejét múlt lom, önmagától megszűnt volna, nem illeszkedvén bele az egyenlőség és a testvériség eszméinek keretébe. De épp mert az emancipáció kezdetén a zsidóság oly feltűnő és hangos volt, felidézte sirjából ezt a gonosz kísértetet. És mert sok szó esett róla, Európa hozzá szokott: e kettőt (a testvériséget és az antiszemitizmust) egymásmellett tudni és így nem eszmél rá az egymásmellettvalóság mély, belső ellenmondására. S amint az idő, úgy a tér sem szab határt *Achad Haam* kritikájának és bíráló szellemétől nem marad ment a ma nyugateurópai zsidósága sem, melynek külső szabadságával szembenálló belső szolgaságáért nem adná cserébe a keleteurópai zsidóság külső szolgaságát, de belső szabadságát. — És kritikája irodalmi irányokat is ér, ha a zsidóság becsületének ügyéről van szó és kegyetlenül csattog végig a fiatal héber irodalom egy korcsdivatján, a *nietzscheánizmuson*. *Nietzsche* fiatal héber követői ugyanis az *Übermensch* és az erő-kultusz tanainak hatása alatt kiadták a jelszót: „el a könyvvel (bibliával), elő a karddal”, mire

Achad Haam zseniálisan kimutatja, hogy az *Übermensch* fogalma megvan a zsidóság eszmetárában is (a harminc „igaz”, kiknek kedvéért a világ fenn áll), csak hogy nem a testi erő és a testi szépség, hanem az erkölcsi erő és az erkölcsi szépség ideáljaként. Sőt a zsidóság: erkölcsi idealizmusával az *Übervolk* eszméjének objektivációja.

Am mind e kritikákon, mind e negatívumokon túl a rádiumfény töretlen erejével sugárzik ez írásokból *Achad Haam* alapgondolata: a kultúrcionizmus, amelyhez immár a cionista mozgalom általában közeledni látszik. A politikai cionizmus Wolfsohnnal megbukott és a többség Warburgot, Szokolowot, Semarja Lewint emelte a vezéri székbe, akik mind a zsidóság belső (szellemi) reorganizációját követelik a külső (politikai) reorganizáció előtt, a lassan és fokozatosan keresztülvitt palesztinai telepítés fejlődését pedig az idők érlelő evolúciójától várják. És jellemző *Achad Haam* működésének értékére, hogy bár minden oldal felé a kritika nyílaít szórta, mégis minden oldalról osztatlan elismeréssel találkozik. Mert bár álláspontjának egyoldalúsága túlzásokba ragadtathatta néha, ellenségei és barátai egyaránt is tanultak tőle, akár ha azt nézzük, hogy a forrongó eszmék tisztázását segítette nagyban elő, akár pedig ha az essaykból kiáradó zsidó szellemet és tiszta erkölcsi érzést tekintjük, melyek méltán teszik őt a keleteurópai zsidóság vezéralakjává. *Achad Haam* nagy irányító hatással volt az új-héber irodalom fejlődésére és amikor megindította a „*Hasíloach*“-ot, e modern héber folyóirat köre nemcsak irányítójának, hanem valósággal mesterének tekintette őt, kinek áhítattal lesték szavait. És méltán megilletik őt a legnagyobb héber poétának, *Bialíknak* sorai, ki az ő fellépését megelőző ingadozásokat, a nép tétovázását a maradiság és a felszívódás között s azután *Achad Haam* fellépését így rajzolja:

És lebegve kettős veszélyek felett,
Remegő szívünk akkor titkon prófétáért epedt.
Igaz próféta, ki szívünk kútjára száll alá, maga,
És fénnel rezeg meg felülről méla vezércsillaga.
És az ő lelkében rezdüljön meg minden gondolat,
Mely a szívek mélyén titkos álmoként fakad.
És míg tekintetünk a jövő kódébe veszte,
S míg voltunk bizonytalanok csüggedten révedezve,
Tétlenkedve és kérdezve az utak keresztösvenyén: merre?
Ím, felgyúlt a Te csillagod, Mesterünk...

Seelenfreund: Tapétabordűr héber betűmotívumokból

SZÁSZ MENYHÉRT: ŐSZI BALLADA

Ott ültek ketten ők,
Szívükben rég az ősz,
Az apó, meg anyó.
Két félő, riadt őz...
És jönnek viharok,
A kunyhó megremeg,
Jön sok új katona
És jön a vert sereg.
S ott ülnek ketten ők.

A kertjük hervadó,
A házuk romba dőlt,
Egy kis szoba maradt,
S egy hosszú, nyurga tölgy.
A kamra még teli
Egy tehén is maradt
S ha jön egy katona,
Kerül még jó falat.
S ott ülnek ketten ők.

Az apó felriad,
Elment a két fia,
Kő nem marad kövön
Halott Galícia!
Nem tudja, hogy mi jön,
Nem tudja, hogy mi lesz,
Kezében imakönyv,
Nyakában a talesz.
S ott ülnek ketten ők.

Az anyó tudja már,
Hogy veszve vannak ők,
Ott nyugszik két fia,
Hol vérben a mezők...
Szaladjon az Idő,
Hulljon le hóra — hó,
Jöjjön el oh, a vég,
Csak ne tudja meg apó.
S ott ülnek ketten ők.

Lobog a gyertyafény,
Egy új ősz jön megint,
Az apó felzokog:
A Béke most sem int.
Hiába mell-verés,
Hiába száz ima!
Nem jön egy új Tavasz,
Nem jön a két fia...
S ott ülnek ketten ők.

A szél kint felsíkit: —
Hogy száz-útszéli ház
És száz apó, anyó,
Szívében sűrű gyász.
Hogy mind-mind visszavár
Halottat, gyermeket
És sirva nézik mind
Az őszi kerteket.
S ott ülnek, várnak ők...

S. SCHACHNOWITZ: AZ IDEGEN CHAZAN

Ki volt ő és honnan jött? Senki sem tudta. Senki nem ismerte, senki sem kérdezte, hogy hová való. Borús Elul-napon jött és anélkül, hogy valakire ránézett volna, anélkül, hogy valakivel beszédbe elegyedett volna, egyenesen a kis község előjáróságához tartott. Az emberek kissé bizalmatlanul néztek utána, mert meghajolt alakja, elhanyagolt járása, de még inkább felduzzadt arca, és vízben úszó, könnyező, nedves szemei igen gyanúsak tunket föl. Ruházata, a kemény, régiségtől szürke kalapja, és a molyos, szűk felöltője nem keltettek valami bizalomgerjesztő benyomást. Mindezek dacára hamar napirendre tértek fölötte. Nemsokára mégis köztudomásúvá vált, hogy az idegen — chazan, előimádkozó, akit az előjárók mint segédelőimádkozót vettek föl a nagy ünnepekre.

Mikor megegyezett a hitközség előjáróságával, ismét eltávozott. Senki sem kérdezte tőle, hová. Ros-hasonoh ünnepének előnapján állított be ismét. Kissé későn érkezett, arca erősen ki volt pirulva, és szájából pálinkaszag gözölgött ki. Tántorgó léptekkel lépett az előimádkozó-asztalhoz, két kezével rátámaszkodott, és hangja rekedten, megtörtén csengett. Magasabb hang éneklésénél pedig nem hallatszott más mint furcsa gágogás. Ennek dacára látszott, hogy a szövegben nagyon biztos volt és a szokásos melódiákat is elég folyékonyan tudta. A hangokból ha nem is sikerült neki azokat tisztán előadni, mégis ki lehetett venni az akaratot. Ennek a körülménynek és a pillanat komolyságának kellett együtt hatni, hogy kellemetlen epizód ne történjék és az imádkozás meg ne gátoltassék elégedetlen tagok részéről, kiknek pillantásai igen gyakran fenyegetően irányultak a chazanra és az előjárókra.

Még aznap este összejött az előjáróság tanácskozni, hogy vajjon az „idegen chazan“ tovább is előimádkozzon-e. A megbocsájtó Roshasonoh-hangulat jól jött az idegennek is. „Fáradt, és a körülményekkel nem volt még ismerős.“ Ez a hangulat érvényesül. „Majd jobban is fog menni!“

Valóban, jobban is ment. Az elsőnapí muszafima sokkal jobban sikerült, mint ahogy azt az első debut után várni lehetett volna. Az előimádkozó mind jobban és jobban beletalálta magát feladatába, hangja tisztább és biztosabb volt, a melódiák jobban kifejezésre jutottak és a közönség meg volt elégedve.

Első ünnepnap délután nem hagyta el az idegen chazan a zsinagógát. Az egyik sarokban, senkitől sem figyelve, ült és csendesen imádkozott. A pirosság eltűnt már arcáról. Úgy tunket, mintha az éjszaka öregebbé, sápadtabbá és soványabbá tette volna. Teljesen összekuporodva ült zsoltárkönyvbe elmélyedve. Senki sem látta a

könnyeket, melyek a régi megsárgult zsoltárkönyvre hullottak, és beitta némán őket a könyv, melybe már sok szenvedést sirt bele, amelyből már nehányszor a megvigasztalódás sugara is előtört...

Az ünnep másodnapjának reggelén, az első templomlátogatók az előimádkozót már talliszába burkolózva helyén találták. Lassan lépegetett — mikor a Tórát már beemelték a szekrénybe — az előimádkozó-asztalhoz, és elkezdte halkán, nagyon halkán, de kemény, biztos hangon a Muszafkadist.

Mindenkinél későbbén készült el a chazan a csendes Muszaffal. Most azonban megkezdí, lassan, mélabúsan, ünnepélyes és emelt hangon ismételni az imát: „Unesane taukef kedusasza ha-jaum!“ Az előimádkozó már nem énekel, hanem elbeszél. Minden szó súlyosan hangzik, a szívek megremegnek belé. Mintha valami titkos suttogás volna hallható és egy könyörgő hang „lásd íme az ítélet napja“ mementóját hangoztatja.

„És megsámlálja őket, óvatosan, mint pásztor szokta a nyáját... Roshasonohkor iródi meg, és az Engesztelés napján pecsételtetik meg.“ A közönség lelkesülten figyeli a férfi hangját, s kit még tegnap hajlandók voltak elítélni, az ma magával ragadja őket hangjával a felhőkön túlra... „Utesuvoh, utefiloh, ucedoko!“ kiáltják válaszul mint tetszésnyilvánítást, mint nyilatkozatot, hasonlóan az előimádkozó lelkesüléséhez.

A chazan ezalatt úgy látszott, mintha mindig nagyobbra és nagyobbra nőtt volna. Hosszasabban és elnyújtottabban mint rendesen szokásos, nyomja meg ezt a szót „utesuvoh“. „És megtérés!“ Mint jajkiáltás tör elő melléből, mint egy jajkiáltás, mely egyszerre megszabadít minden fájdalomtól, és a legutolsó hangokból, mintha már a megszabadulás örömujjongása is kicsengett volna...

Most hirtelen átmenettel nyugodtabban kezdí elmesélni a chazan szépen csengő, minden kis zúgot betöltő hangon a világok uráról, hogy „nehezen lehet haragra lobbantani, de könnyen megbékíteni, mert nem örül a gonosz halálának, hanem inkább a gonosz halála napjáig annak visszatérésére vár“, mert „mi az ember, a föld fia? Törött cserép... elaszott fű, hervadó virág... tovatűnő árnyék... enyésző felhő... elsuhanó szellő... elröppenő álom“...

A chazannal nagy átalakulás történt. Mintha szemeik előtt olvadozott volna az a jégkéreg, mely hangját és szívét előbb beborította. A közönség szemeláttára és fülének hallatára játszódtott le a csodálatos színjáték, de ő az alig vették észre. Az átmenet el volt mosódva. Átszelleműten és elragadtatva álltak és áhítattal hallgatták az idegen ember imáját, ki, úgy látszott, csak magának imádkozott, csak magáért fohászkozott és csak magának akarta az Ő mindent betöltő szeretetét igénybe venni, és mégis az egész köz-

ség vele együtt fohászkodott oda, hol üdvösség, szeretet, melegség, jószág és megbocsájtás honol.

Énekel, ujjong az idegennek bensője. A szép ének hangja betölti az egész helységet. Mily rég nem imádkozott már, mily rég nem kereste már az Istenhez vezető utat, és ma Ő, a Mindenható ismét körébe, szeretettei körébe fogadta őt. Mily végtelenül nagy is Isten szeretete...

Egy elhibázott élet volt a háta mögött. Isten-nel és emberekkel már régen szakított. Irtóztatóan keserű nyomorúság nyomása alatt tovább akarta tengetni életét és kora ifjúságában tanult és gyakorolt vallási tudását felhasználva, a nagy ünnepnapokra előimádkozói állást vállalt. Mily csodásak az isteni sors tanítási módszerei. Elébe nyújtja kezét annak a gúnyolódónak, ki csak színleg tér hozzá vissza, és visszavezeti kegyesen és szeretetteljesen.

Bizonytalanul lépett ünnepestéjén az előimádkozó-asztalhoz. Egyszerre úrrá lett felette egy kimondhatatlan félelem, amiért áruba bocsájott ilyen szent érzelmeket. Így még sohasem reszketett, egy vétség elkövetésénél sem, mint most, mikor a lezúllás oly hosszú és kínos évei után ismét tapogatózva, Isten előtt áll és a rég ismert szavakat előtte elhebegi... A közönség észrevette a bizonytalanságot, az érdemtelenséget, észrevette a csalást, de nem használta fel ellene, nem akarta, hogy meglakoljon, megszenvedjen érte. Az isteni kegy egy fénysugara terjedt szét e napokban a községre, mely mindent szebb és jobb színben tüntetett fel és még neki is, a vén bűnösnek is javára vált. Az ő szívét is átjárta bizonyos melegség. Azt tudta és érezte, hogy ebben a két napban más ember lett belőle. Új lelket, új szívet kapott, és megborzongva irtózott attól a gondolattól, hogy ismét vissza kelljen térni a sötét, csunya élethez... „Nem, ezerszer is nem, nem akarok ismét visszatérni az életnek keserűen mérges fertőjébe, inkább erősen ragaszkodva hozzád, a magasba felkapaszkodva akarlak Téged szolgálni, Istenem, és Neked nem szabad engem elhagynod!”...

...„Vjeszoju chol le' owdecho“, éneklő a chazan ujjongó hangon. „Ők jönnek mind, hogy Neked szolgáljanak... odahagyják bálványait... elismerik a Te erődet... magukra veszik uralmad igáját... magasztalnak és dicsőítenek Téged a népek előtt... Meghallják ezt a Tőled messzi eltávozottak is, és jönnek, hogy az uralkodás és kormányzás koronáját átnyujtsák Neked...”

Hirtelen kis szünet állott be. Csörögve nyílik ki a szent szekrény ajtaja. A közönség ünnepélyesen fölemelkedik helyéről és a chazan kezdi az „Olenu“-t.

Az éneklés újra teljes erővel kezdődik, egy eltévedt emberi lélek küzd fel magát Istenéhez. Az imádkozók lélekzetviasszafojtva figyelnek és megfogadják a chazan felhívását, hogy a mindenség Ura előtt leboruljanak...

A közönség már rég fölemelkedett, de a chazan

még a földre leborulva énekel. Hangjának leírhatatlanul kedves, kellemes csengése, fülbemászó lágyága van, de mindig jobban s jobban halkul, mindinkább elmélyül. Most már csak egy alig hallható zümmögés. Végül a hang egészen elnémul, de az énekes még mozdulatlanul fekszik a templom padlózatán...

Az imádkozók csodálkozva és nyugtalanul néznek egymásra. Hangosan mondják a végszót, jelekkel igyekeznek a chazant felállásra bírni, és a továbbimádkozásra nógatni, de a chazan fekvé marad helyén némán és mozdulatlanul.

Nagy zavar és megdöbbenés támadt. Aggódva előresiettek hozzá. Ott feküdt, lezárt szemekkel, megdicsőült arccal. Felemelték és átvitték a szomszédos házba. „Szívészlhűdés!” konstátálta az orvos.

*

Két nappal Roshasonoh ünnepe után két csendőrről feltűzött szuronnyal, csörgő kardokkal a városkához vezető hegyi úton lefelé. Egy férfit kerestek, akit a rendőrség már rég nyomozott és aki a zsidó ünnepnapokon állítólag itt tartózkodott volna. Mikor a szűk és keskeny Templom-utcába befordultak, találkoztak a fekete halottaskocsival, mely az egész községtől kísérve, a temető felé hajtott. Hozzácsatlakoztak a halottasmenethez.

Mikor a község tagjai megtudták, hogy ki volt előimádkozójuk a szent napon, hogy ők, az emberi társadalomtól kítaszított bűnös által fohászkodták fel imájukat Istenhez, hogy ő vitte fel, hogy ő közvetítette, valósággal vígasztalhatatlannak voltak. Elmentek a rabbihoz a közeli városba és előadták neki bánatukat, sérelmüket és csalódásukat, pontosan ecsetelve az egész tényállást. A rabbi csendesen végighallgatta őket, azután így szólt:

„Nektek egészen szokatlan, úgyszólván rendkívüli érdemeket volt. Aki a ti imáitokat az irgalom Istenéhez felvitte, több volt mint egy igazán vallásos caddik, mert ő egy megtért „baltesuwoh“ volt.”
(Leitner Zoltan fordítása)

Seelenfreund : Újévi lap héber betűmotívumokból

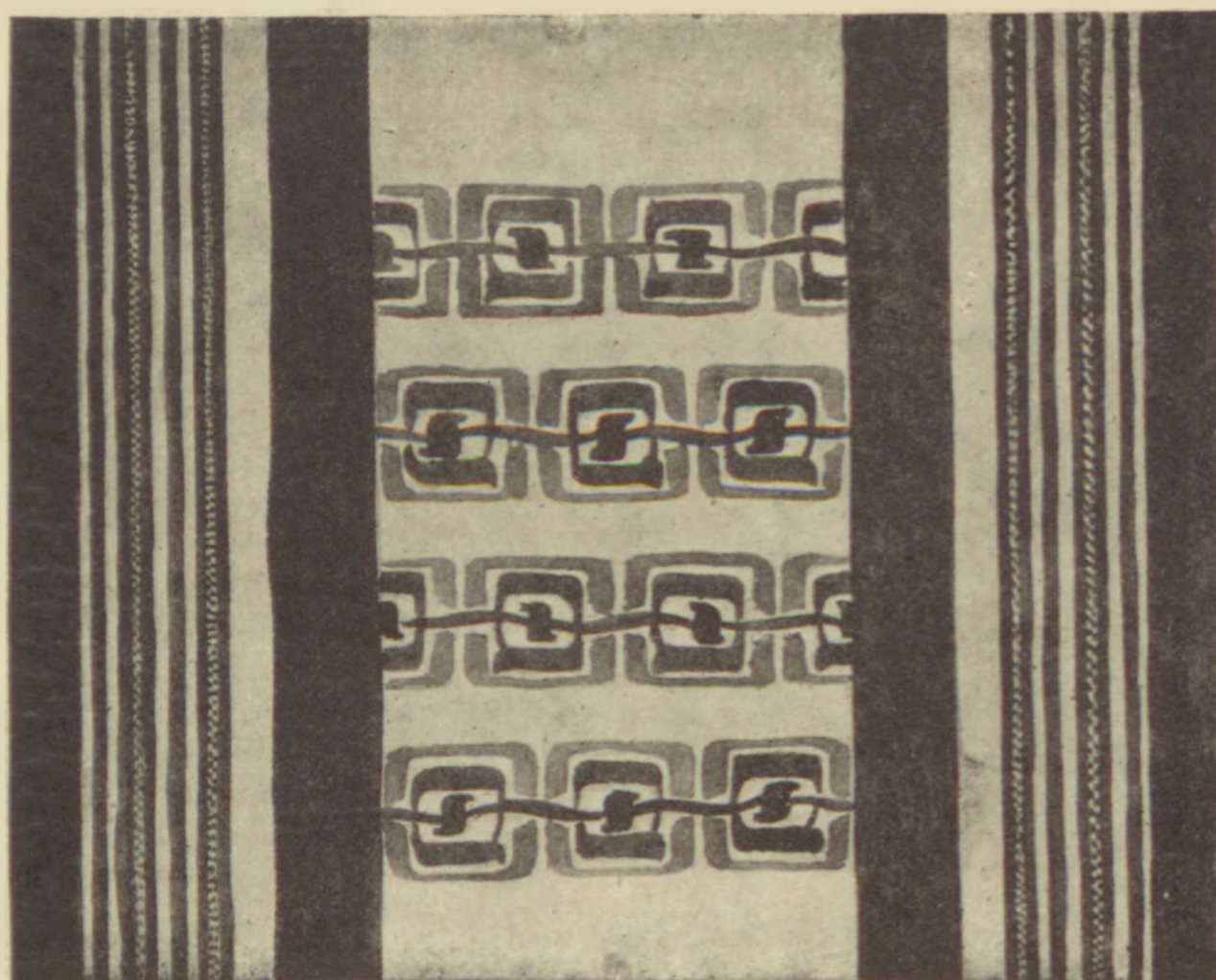
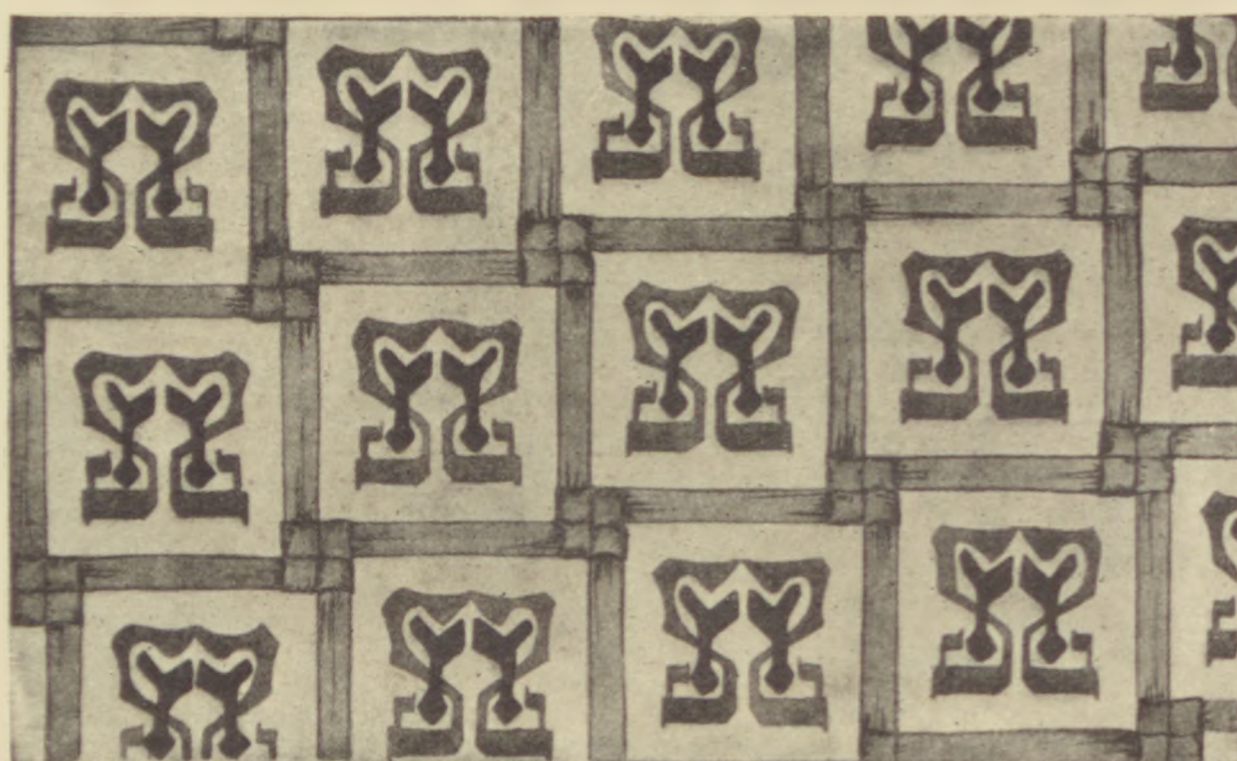
HÉBERBETŰS DÍSZÍTŐMŰVÉSZET

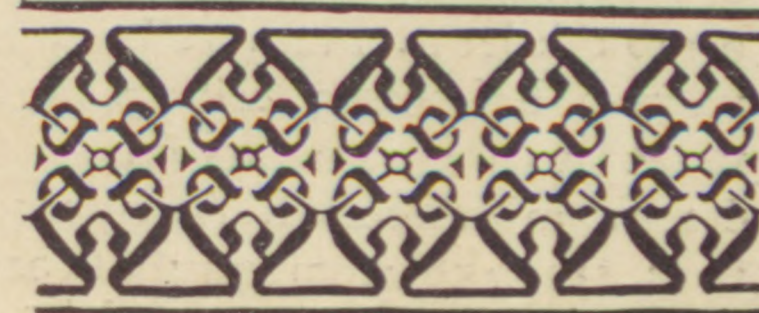
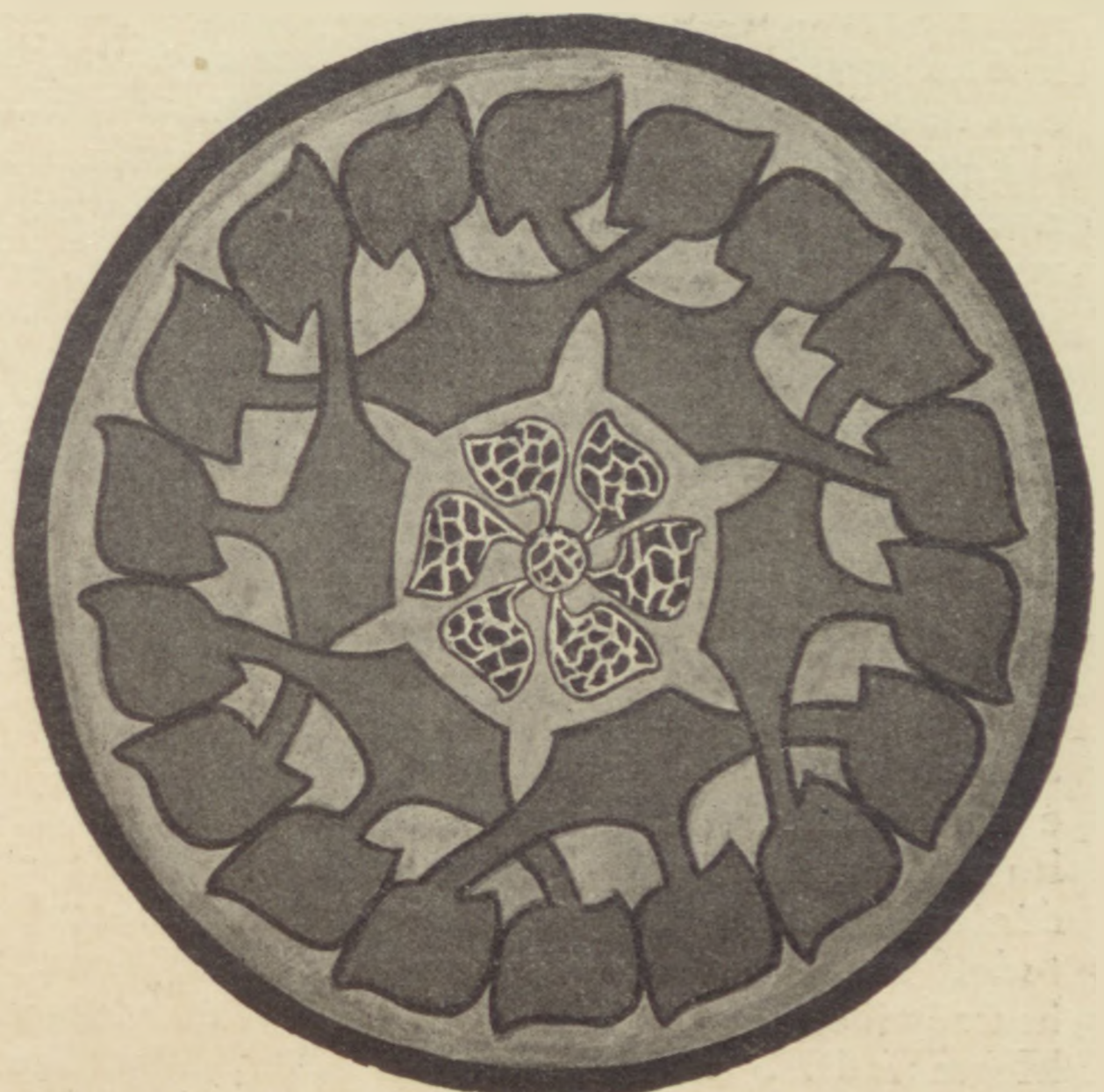
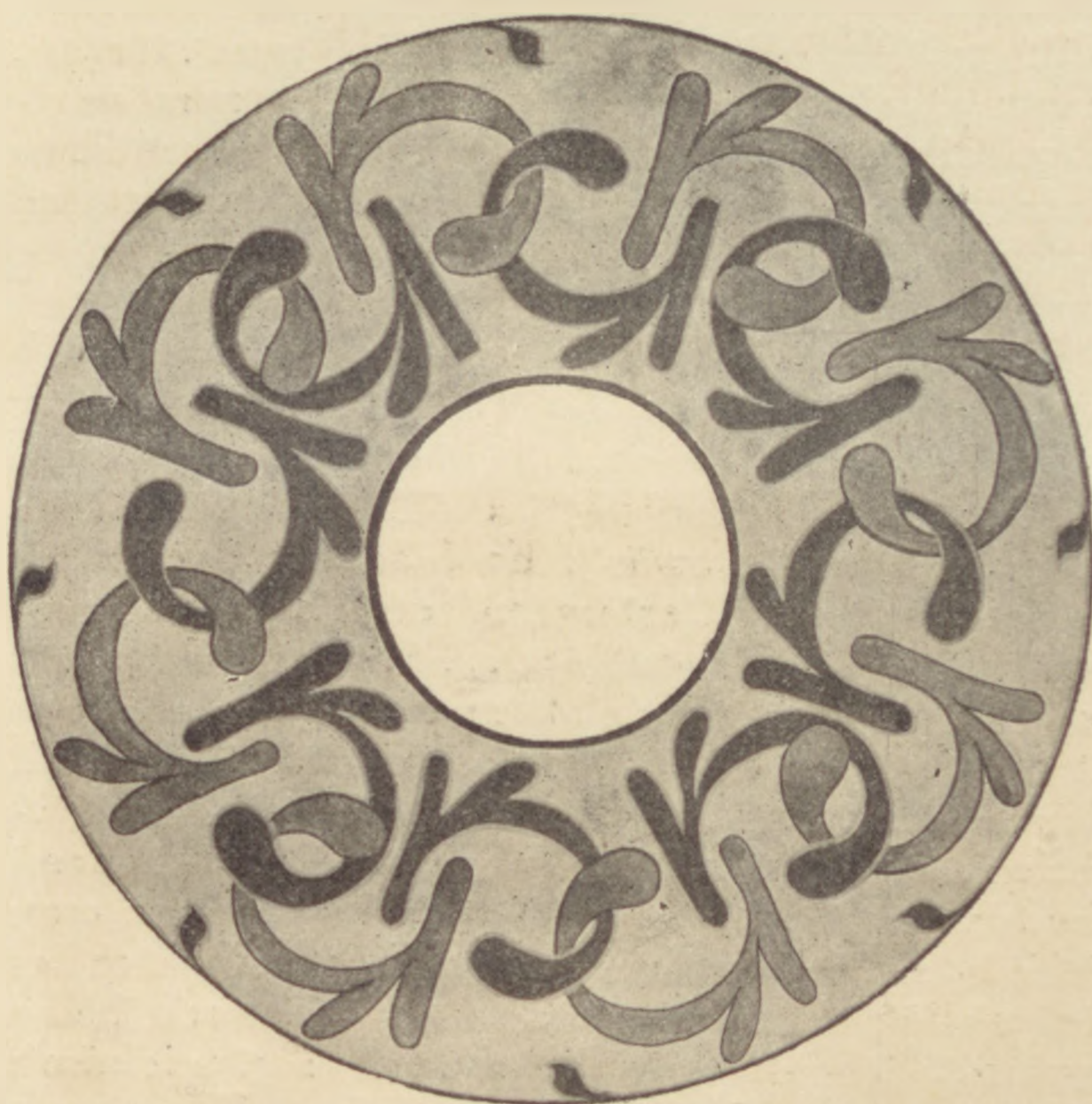
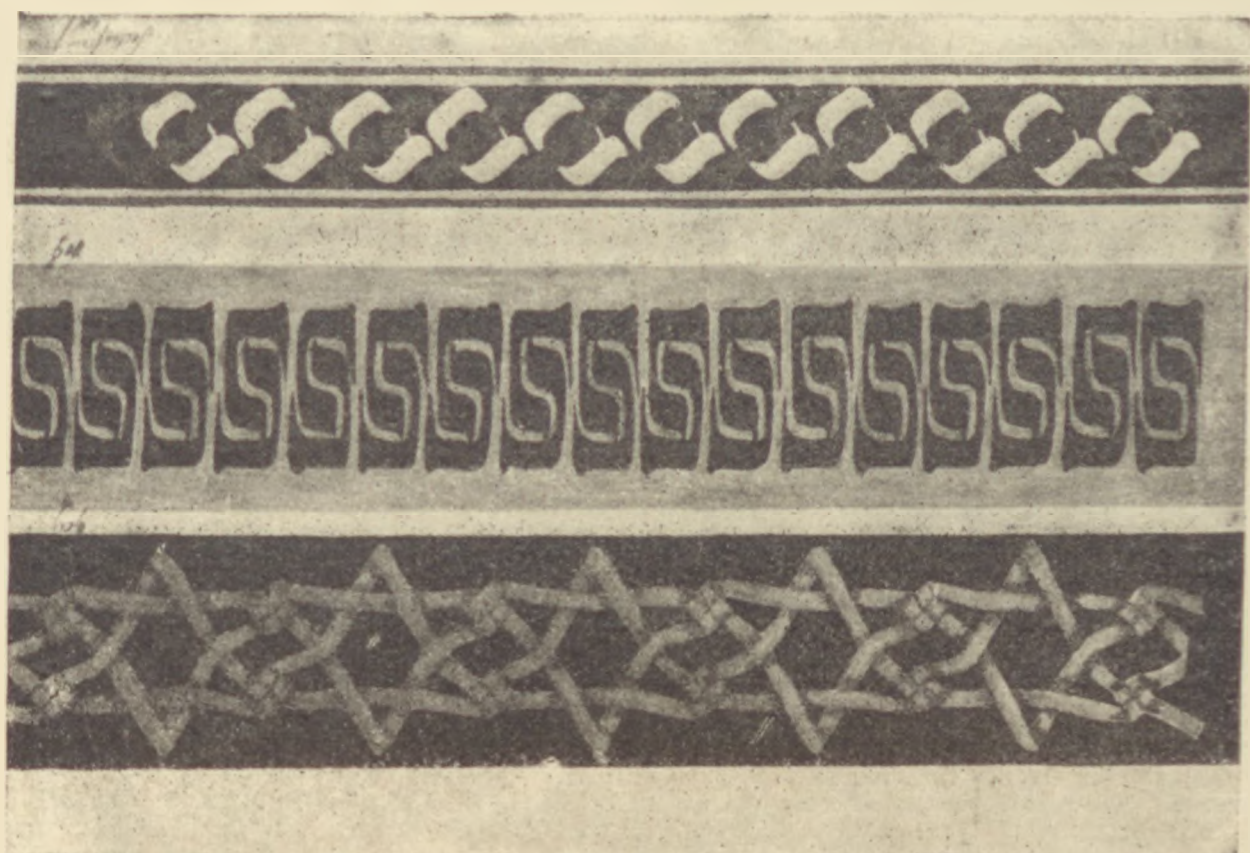
Három éve, hogy bemutattuk Seelenfreund Salamonnak néhány érdekes dekoratív kísérletét, amelyeket a kitűnő iparművész héber betűk és jelek változatos motívumaiból komponált. A kísérletek akkor élénk feltűnést keltettek. Legjelesebb művészeink meglepetéssel látták a héber ornamentika formagazdagságát és a nagy perspektívát, amelyet a héber betűmotívumok további stilizálása a díszítőművészet számára nyit. A „Grafikai Szemle” is átvette a Mult és Jövőből Seelenfreund kompozícióit és különösen grafikai szempontból méltatta azokat, kiemelve, hogy milyen nagy szerep vár erre az ornamentikára a héber nyomtatványok művészi fejlesztése terén. Azóta három év telt el és Seelenfreundot is elszólította iparművészeti studiumai mellől a háború. Azóta mündérban és oldalfegyverrel mutattuk be a művészt, mint beteg népfelkelőt. Ugyilátszik a ceruza és a toll neki alkalmasabb fegyvere. És most újra reprodukálhatjuk egy kis kollekcióját héber motívumú

fejlécekből, záródíszekből, tapéta-, szőnyeg- és himzési mintákból, amelyeket érdemes fokozottabb figyelemmel kísérnünk. Az arab és török betűk rég szerepelnek mint művészi ornamensek, a héber betű pedig kezdettől fogva szinte predesztinálva van erre. Hiszen a héber betűk eredetileg képirások voltak, amint a nevük is mutatja, ש = sén = fog, כ = kaf = tenyér, פ = pe = száj, י = zájín = kard stb. Nagy veszteségnek mondható, hogy évszázadokon át elhanyagolták a héber betűk ornamentikai értékének kihasználását és ehelyett még a zsidó szertartási tárgyakat is idegen motívumokkal díszítették, a héber nyomtatványok pedig túlnyomó részben a legsivárabb külsővel jelentek meg. Seelenfreund kísérleteire nagy misszió vár különösen a zsidó templomdíszítés, üvegfestés, kegyszerek és héber grafikai termékek művészi képzése terén. Hasonló törekvést látunk a jeruzsálemi „Becalel” iparművészeti iskolában is, de egyelőre még egészen primitív alapon. Talán a jövő megoldja ezt a kérdést is és Seelenfreund megtalálja a helyét éppen a Becalelben, ahol alkalma volna művészetének fejlesztésére és a reá váró hivatás teljesítésére.

(Secundus)

Seelenfreund Salamon (Budapest): Héber betűmotívumú falidíszek, fejlécek, záródíszek, tapéta, szőnyeg és himzési minták

Salamon Seelenfreund (Budapest): Dekorationen aus Motiven hebräischer Buchstaben

JÁVOR BELLA: MEDITÁCIÓ

Abádi Imrének

Egyedül vagyok a verandáról kiugró lugasban. A lugas mögötti kerti ágyak fölött a méhek méla koncertje hullámszik. Annyira hozzátartozik már ez a kert, az udvar, a lugas csöndjéhez, hogy nélkül az itteni csönd nem is volna igazi csönd, ez ad hangulatot neki, ez fűszerezi a mi csendünket. A nyárvégi délután enyhe fényözöne hull a lugasra. A kúszó indákon pirosuló levelek is vannak már, melyek most olyanok a naptól, mint a vörös izzásig hevült vas, pedig a gyümölcske még nem érett teljesen, ezek még ott rejtőznek a zöld levélhal-mazok alatt, de e zöld levelek reménye is pirosra lobban egyszer s ha a pirosuló lobbanás is véget ér, a fájó elmulás sötét bogyoí egyedül maradnak...

Egy régi könyv van előttem, helyesebben a nyelvezete régi, melyen íródott... Hajh, mily vad, mily kegyetlen idők tomboltak már e nyelv fölött s mint a jégeső, mint törzseket tépő vihar minden virágos lombját földre tiporták, csak a gyökérzete maradt meg a fanatikus, üldözött, de megölhetetlen lelkek talajában, az éltető gyökér-zet, melyet századok borzalma nem fagyaszthatott ki ebből a talajból, nem, nem pörkölte ki tűz, nem írhatta ki belőle vas... Vajjon mi volt erősebb? A lelkek fanatizmusa, mely e nyelvet a legelrejtettebb zúgokba is magával vitte, vagy a nyelv ereje és hatása volt nagyobb azokra, akik e nyelvet, illetve e nyelvnek legfőbb irodalmi dokumentumait féltve őrizték mindenkor. Nehéz eldönteni... A fő, hogy e lelkek talajában dacolni tudott minden viharral és megmaradt, ha hosszú-hosszú ideig nem is hozott bimbót és virágot. Megmaradt. S mi, e század gyermekei, még többet is megértünk, megértük, hogy ez a nyelv a késő unokák ajkán újra virágba szökkent. Csodálatos ez, példátlan a világtörténelemben...

Lassan, figyelmesen olvasom a régi szöveget. Komor, életterhes gondolatok vonulnak el előttem, mintha óriási sziklacsúcsok és hűvös hegyormok között vándorolnék. Egyszerre csak megállít valami, egy szakadék: egy mondat szédítő mélysége az ormok között. Nem tudom, a mondat mélysége, vagy a bölcsesség csillogásától megszépült nyelvezet van-e rám nagyobb hatással. Egyszerre érzem mindakettőt. A nyelv elbűvölő szépségét is, a szavakban megnyilatkozó szellem világosságát is... Lelki érzésem, feltörő gondolataim úrrá lesznek a testem fölött s kezem a könyvvvel erőtlenséggel lehanyatlik... Ez a mondat csaknem fizikailag érezteti velem ősi nyelvünk erejét és szépségét... Szavak, melyek a múlt fényétől csillognak, szavak, amelyekben a multak bánata borong... Ki volt a mester, aki így rendezte, aki eképpen hangolta össze a betűket, hogy ennyi értelem, ennyi erő, zene, sőt szín és hangulat legyen a

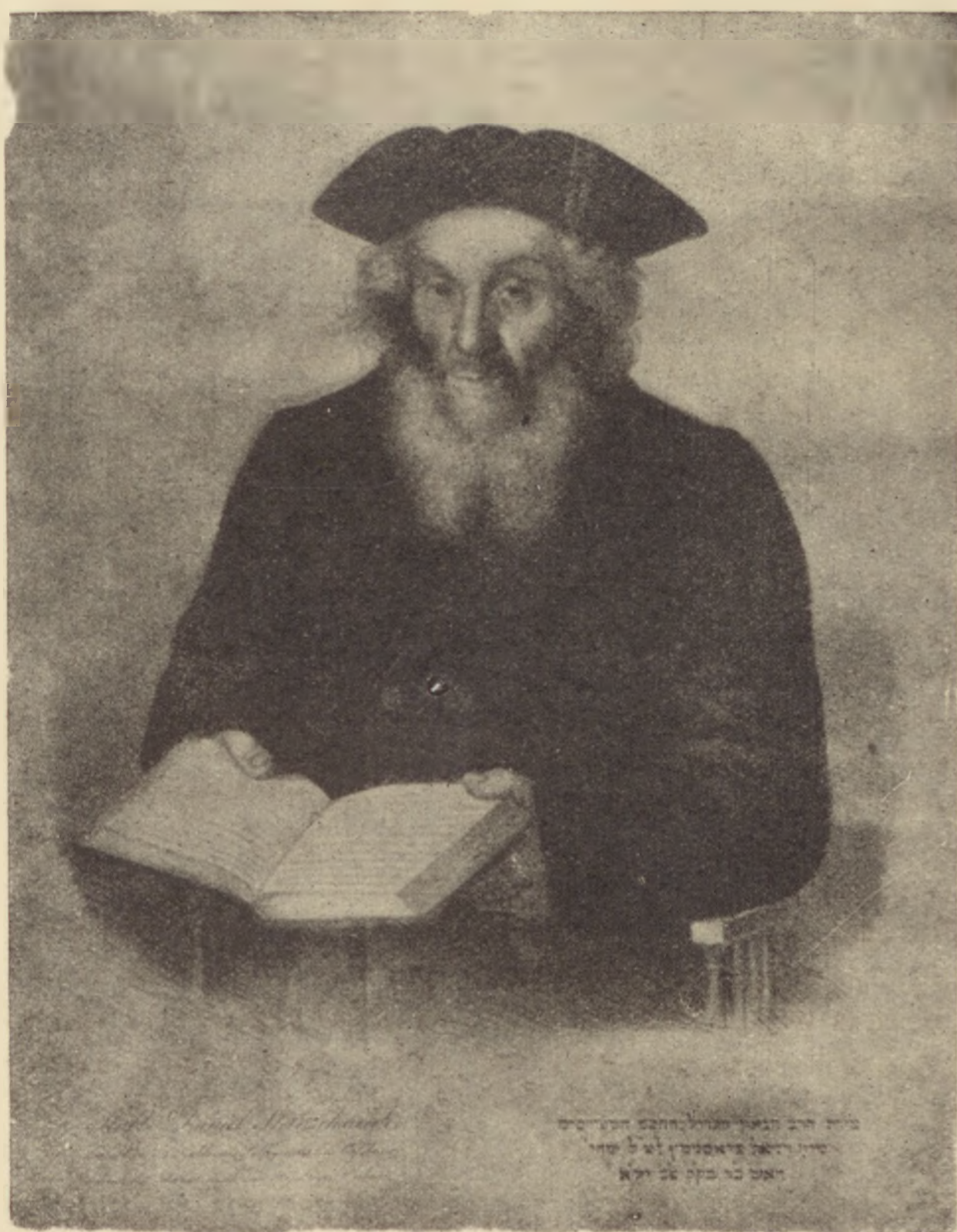
rendjükben? Ki volt az a mester? A zsidó mult. Hatezeréves kultúráján szűrődött ez a nyelv keresztül. Hatezer esztendő!... Ami hírben, dicsőségben és örömmámorban kijuthat egy nemzetnek, azt ez a nyelv mind elujjongta már, ami fájt és fájhatott már egy nemzetnek, azt ez a nyelv mind elzokogta; ami nagyot, valóban bölcsset emberi elme kigondolhat, azt ez a nyelv már kifejezésre juttatta, ami szépet csak elmondhat és elmondott már költő, amilyen magasra szárnyalhat költői lélek, azt ez a nyelv mind elénekelte...

Sokszor találkozom szavakkal, melyek különösképpen azt a hitet ébresztik bennem, hogy az illető fogalmat, érzést, vagy gondolatot csak ezek fejezhetik ki egyedül, hogy jobban, igazabban semmiféle szó ki nem fejezheti azokat s hogy minden más szó, amit ezekre használnak, mellettük erőtlenséges, mesterséges, vagyis nem eredeti. Nem a rajongás mondatja ezt velem, nem az elfogultság üres képzelme, nem: a tiszta, minden befolyástól független megérzés, a lélek csillogatlan sejtelme, mely előkelő, fölényes mosolyt lát e nyelv évezredes patinája fölött...

Sírim... sírim... Létezik-e ennél kifejezőbb szó, intenzívebb szó? Sírim... Lehet-e a dalok szava más?... Sírim... S létezik-e a tavaszra, a bimbózás idejére poétikusabb és gyöngédebb kifejezés, mint „awiw“. És lehet-e a csókkérés szava gazdagabb, színesebb, dallamosabb, mint ez: *naskéní*. És a többiek... Ezt egy név, azt egy halhatatlan gondolat, amazz a vér szentelte meg: Szavak, melyek századok kódét lebontják fel multunk fényéről, szavak, melyekből a történelem, az igazi világtörténelmi hatású szellemi kultúra jegyében lefolyt történelem levegője csap felénk, szavak, melyekben nagy napok láza és öröme lüktet, szavak, melyek nagy napok hideg gyászát lehelik, szavak, melyek régi szokások élményszerű erejével hatnak reánk... *Tóra*: meghatározó martíromságok fájdalma ül a lelkemre, legendák glóriája ragyog felém... *Beth-hamikdas*: valami szokatlan, szinte fájó áhítat borul rám s önfeláldozó nagy tettek emelik föl a lelkemet, mikor e szót leírva látom... *Sófár*: e szóra száz meg száz kürt harsan és zengve zeng felém a szentély sarkairól; a kürtök szent harsanását hallatja ez a szó, koncentrálni érzek benne minden hatást, amit azok a reggelek csak kíválthattak a lelkekből, mikor a kohaniták ajkán a kürtök száza bús rianással megszólaltak, figyelmeztetve a zsidóságot, hogy közelegnek a megbánás, a vezeklés napjai... *Sófár*... a szentváros *elul-reggeleinek* riadalmas szépsége ebben a szóban maradt reánk; *sófár*, érzem, hogy benne zeng e szóban egész skálájával. De mindezt és a többi kifejezések ősrégi erejű és mégis friss hatású szépségét is csak egy zsidó szív érezheti igazán. De az a szív is, melyben a zsidó érzés erei úgy elapadtak már, mint az oázisból elindult patak a sivatag távoli homokjában, a zsidó kultúra és

nyelv intenzív szépségeinek közvetlen hatáskörében oly gyorsan telik meg duzzadó tartalommal, az önérzetnek, a lelkesedésnek, a tettváagnak, az áldozatkészségnek leküzdhetetlen áramlásával, mintha egy titokzatos varázsvessző érintése duzzasztotta volna meg benne a rég kiapadt érzések medreit. Mert valami bűvös, mondhatatlan mélységű erő és eredetiség rejlik a zsidóság kultúrájában, mely évezredek át sem vesztett a varázsból semmit. Ezerszer hála neked, Uram, hogy a bűvkörébe vezettél, hogy zsidó lettem és ennek az elévülhetetlen kultúrának a nyelvén át bepilanthat majd a lelkem annak eredeti szépségeibe. Mennyi pótolhatatlan érzéssel, mennyi szépség-élménnyel vagyok és leszek gazdagabb. S így módon igazán zsidóvá lenni, megtalálni az utat a zsidósághoz és a zsidó öntudathoz, ez valóban a legteljesebb elégtétellel egyenlő minden méltatlansággal szemben.

És sokszor az alkony bánatos csöndjében távoli vágyak repülnek felém és leszállanak szorongó szívemre. Ott szeretnék járni, ott szeretnék élni az ősi nyelv levegőjében, taposni szeretném azt a földet, melynek fölápolt üde kertjeibe újra visszatért a héber dal meg az éneklő madár. Ott szeretnék élni a régi nagy bölcsek és próféták honi levegőjének ihletében; járni a földön, melyben a Sírhasírím költője pihen, tépni ennek a földnek a virágaiból, hogy egy szív fölé tűzzem, melynek minden sejtése, minden érzése egy az enyémmel.

Hajós Árpádné, Arad, ajándéka a Magyar Zsidó Múzeumnak

PATAI—LAZARUS: SÁTOROSÜNNEPI ÉNEK

Sát - ra - id - nak ár - nyé - ká - ban;
lel - tek zor - don pusztaságban és a - tyáink men - he - lyet
Manna hul - lott le az ég - - - - -ből, víz fa - kadt
Man - na hul - lott le az ég - ről.
víz fa - kadt a szirt tö - vé - - - -ből. Ma - gasz - tal - juk
szent ne - ved, ki vég - te - len jó - sá - god - ban min - dig óv -
tad, min - dig véd - ted szük - ség - ben és baj - ban né - ped!

Sátraidnak árnyékában
Leltek zordon pusztaságban
Ősatyáink menhelyet;
Manna hullott le az égből,
Víz fakadt a szirt tövéből. —
Magasztaljuk szent neved,
Ki végtelen jóságodban
Mindig óvtad, mindig védted
Szükségben és bajban néped!

Sátraidnak árnyékába'
Védő szárnyad fölénk tárva
Óvtál minket szüntelen!
És ha vihar, vesz közelgett,
Mérhetetlen nagy kegyelmed
Nem hagyott el sohasem!
Ó, végy minket, Isten, mindig.
Ha oltalmat esdünk várva —
Sátraidnak árnyékába!

PAP IZSAK: ALEXANDER BRODSZKY

szegény emberi szó, mely úgy botor-
kál a gondolat után, mint béna
koldus zászlós csapatok mögött s
árva, zászlós, gondolatok, kik törött
szárnyú verebek módjára messze
szállanának a Valami után, mely
sajgat benneteket s nem tudjátok, mi az!

Hogy is tudta volna Alexander Brodszky orosz-
zsidó fogoly a csóthi fogoly-táborban szavakba
kötni vagy gondolatokká formálni azt a keserű-
édes lélekzsongást, szívét szorító elborulást, mely
éjjel aludni nem hagyta, naphosszat támolygatta?
Fájdalom volt, tudta, de nem fájdalomnak érezte,
volt benne az elmerengés lényét elöntő boldog-
ságából is; lelkét mélyebbre zökkentette, a szíve
legbelsejét lágy kezekkel ciró-
gatta, meg-megállította, szemeit
nézni kényszerítette túl az em-
bermagasságú palánkon, nézni
a semmibe, sokszor úgy vélte
hangokat hall s azok nem vol-
tak hangok, egy-egy magafeledt
kézlendítés mozdulata ébreszt-
ette rá, hogy nincs mit meg-
fogni, s neki valami után
nyulni kellene.

Sokszor megkísérlette, bár ez
a törekvés is csak olyan elmo-
sódott akarati-reflex volt, vala-
hogyan belétevedt, hogy gon-
dolatokká szedje szét azt a
lélekzsongást, mely sűrű háló-
ként borította egész lényét, mi-
kor egykedvűen, szinte öntu-
datlanul tolta maga előtt a ho-
mokkal telt talicskát, — utat
építettek. Halavány emlékfosz-
lányok röpködtek körötte. Gé-
piesek voltak, lélektelenek, mint
a munka, melyet végzett, annak
ütemére hangoltak s mégis va-
lami belsőbb ösztön vágyón kívánta szomorúan
lágy simogatásukat. Olyanok voltak, mint az
álom, mikor tudja az ember, hogy álmodik s
megy, megy, vagy inkább csöndes lebegés vízi
beljebb a ködös homályba s felhős borongás takar
előtte s mögötte mindent, de a pillanat jelenében
szürkülő élmény az álom és valóság, emlék és
vágyódás kétségeiben öntudatoskodik.

Egy utca képe lebbent fel előtte, de csak úgy,
mint ahogy a kinematográfból látott messze, is-
meretlen városokat, melyeket úgy mutatott neki
a vásznon száguldó, kopott kép, mintha siető,
soha meg nem álló vasút ablakából meredne rájuk
s hiába akarná látóbb szemre fogni őket. Öntu-
datából félenk bizonytalansággal kapaszkodott föl
egy szó: Odessza. Csak úgy, mintha hallotta,

álmodta, vagy játékbetűkből csak úgy találomra
rakta volna össze; ahhoz az utca képéhez ragasz-
kodott a szó, de nem tudta, nem is kísérlette meg
tudni, hogy miért. Úgy volt jó, ahogy volt, me-
lengető boldogságot érzett szíve körül, képek,
szavak dagályán úszott...

Reb Chonen, erősen öszülő, tagba-szakadt férfi,
valami szövettel babrál, két fénytelen szem emel-
kedett rá; Szórcse, összeaszott, de meleg nézésű
asszonyka, valamit kellene nekik mondani. Teg-
nap nem találkozott Márjával, nem ment el
Ávromilhoz a gyűlésbe, az öregek örülnének neki,
megsimogatnák képét, ha megmondaná, de azért
megcsálná őket, mert holnap meg kell néznie a
lányt, szegény ma naphosszat az ablakban ül és
véresre sírja szemeit, Ávromilnál meg be kell
számolni a dokkmunkások közti agitáció ered-
ményéről...

Alexander Brodszky orosz-zsidó fogoly sírja
(Faragó Andor tanár felvétele)

Egész sor ház ég, a rettentő
síkoltozás lehallik a rakodó-
partra, gyilkolják a zsidókat,
valami idegen csöcselék garáz-
dálkodik, a kozák-lovak holt-
testeken lépnek át, egy hosz-
szúszakállú öreg zsidó a keresz-
tény ház kéménye mellett
kuporog, létrát támasztanak a
tetőhöz, hogy lehozzák. Valaki
hirtelen egy rúgással feldönti
a létrát, aztán futnia kell, el-
rejtí a Márja s ő megcsókolja
a sötét kamra závarját, melyen
a lány keze nyugodott.

Sötétség, csend; hogy van
tovább? Melle erősen zihált,
feje lüktetett, halántékán izzad-
ságcseppek folytak le, kiűrtette
a homokos-talicskát s az üresen
csikordulót gyors, de rá nem
eszmélt léptekkel vont maga
után. A lelkében is üresség tá-
madt, az fájditotta, meg izgatta
is, mintha valami szakadékba
esett volna s köröskörül hegyek

gátolják a látását, küzdött, hogy újra a tetőre jusson;
perc alatt telelapátolta a talicskát s megindult.

A súlyosan megrakott talicska nagyot zökkent,
egy útjába került téglán tolta át, s hirtelen föl-
szaladt álom-színpadának függőnye.

Harmadmagukkal derékig tóban állanak mere-
dek hegyoldalon orosz katonák, olyan messze
vannak, olyan idegenek neki, pedig az álmodás
bódultságának kódén át is érzi, hogy nem így
igaz, nagyon, nagyon is közel vannak hozzá s
nem tudja megérteni, miért látszanak oly távo-
liaknak. Mintha villámok röppennének, a havon
tükröződnek. Aztán már csak ketten vannak,
csak egy, egy síncs. A munka abbahagyására
hívó esteli kürtszó riasztotta fel, addig, naphos-
zat semmit sem hallott.

Alexander Brodsky elfogyasztotta vacsoráját, lefeküdt, a fogoly-tábor elpihent, a napimunkában elfáradt testekre ráborult az álom nyugalma, fölöttük a kora-tavaszi ég csillagai virrasztottak.

Alexander Brodsky imádkozni próbált, otthon rendesen elmulasztotta, a harctéren eszébe sem jutott, most úgy hullottak az imádság szavai lelkére, hogy gyerekkora jutott eszébe, amikor néha mellét fájditotta s édesanyja lágy kezei fiatal rucazsírral kengették a vállától kezdve le a vékonyáig.

De nem tudta végigimádkozni, a naphosszanti ködös képek, komályos gondolattörmelékek beleaggaszkodtak a szavakba, azokat is képekké dagasztották. Magának sohasem voltak gondolatai, tizenöt éves koráig azt tudta, amire a chéderben tanították, azontúl a szocialista agitátorok szavait ismételte. Most gyermekora ébredt vissza lelkében, de mintha a pártlap vezércikkeit is a chéderben tanulta volna, és az a nagyhangú szónok, akit utóbb Szibériába száműztek s kinek szavait úgy szerette mondogatni az osztályharc kérlelhetetlenségéről — amit különben nem egészen értett — mintha az a reb Jankel volna, akinél az alefbészt tanulta.

S úgy fájt neki a reb Jankel, tudóbajos volt szegény... Szibériába transportálták...

Visszabukott az álmodozásba, majd hogy elsírta magát, Márja állott előtte, szólt hozzá s olyan hangja volt, mint az anyjának, mikor édes fiamnak szólította s Máriát kézen vezette az ő szigorú szemöldökű apja, reb Chonen. A leány keze szinte átlátszó volt, s ahogy azt a fejére tette, megbor-zongott, jéghideg volt a kéz.

Kérdeni akarta őket, hogy jönnek ide, de már eltűntek. Aztán a bátyja, a Gavril jött, aki még a háború elején esett el, nem mert ránézni, merő vér volt a ruhája, arca, meg Fedor jött, akit mellette lőttek le az őrségen, utána százan, meg százan, mind köszöntötte, de ő nem ismerte őket s mind halott volt. Oroszok, németek, magyarok, s mind oly szomorúan nézett rá és szomorúságuk valami ital volt, amit innia kellett, s amitől keserű lett a szája s lement a keserűség a szíve gyökeréig. S mindvalamennyi között ő lett a legszomorúbb. Azok hívták s velük ment és testvérnek érezte mindet...

Próbált magára eszmélni; sebet kapott, erősen vérzett, még fáj a tüdeje, elfogták; aztán össze-zavarodott s nem tudta tovább.

Ébresztőt fujtak, föltekintett, pirkadt, nem bírta fejét fölemelni, ajka nedves volt, megtörölte, sűrű vér ragadt kezére.

Alexander Brodskyt még aznap bevitték a városi kórházba, súlyos tüdővérzése volt, nem lehetett megmenteni. Meghalt.

A pápai zsidó temetőben orosz foglyok állítottak sírkövet porladó testvérüknek, aki a hősök sorában pihen s valahol messze Oroszországban törött lélekkel imádkozik egy kemény akaratú, öreg zsidó, a fiát várja haza egy elfáradt szívű anya s véresre sírja szemeit egy leány.

UJVÁRI PÉTER: NEILA FELE

nagy böjt vége felé hanyatlott. A zokogások megbágyadtak. Csak néhány roskadt mellen dögött még az ököl. Mikor valamennyi összedübörgött, hepe-hupás úton zötyögő szekérrobajként hangzott. Menekülők voltak ezek a melldőngető. Ők nem tudták huszonnégy óra alatt elsírni a fájdalmukat. No, még egy feljajongó panaszszó! No, még egy keserű nagy rivallás. Bruchele az úton elveszett... Jánkele beteg lett... Az asszony a neszane tojkef alatt nevetett. Megkapaszkodott a karzat rácsozatában, a fejét hátra szegte, lefelé nézett, fölfelé nézett és irtóztatóan nevetett. Mit nevetett? Mi nevetni való van abban? Nem vicc az a neszane tojkef. Hát mit nevetett?

Kolacsek Hillel ezt a borzalmas nevetést, amely nem is belőle, hanem a feleségéből szakadt ki érthetetlenül, ezt a könyfacsaró böjti zengést akarta a melléből kidőngetni. Az érthetlenségekért is kell vezekelni, ezen a halálfehérségben megfürdött szent napon és az is ilyen érthetlenség volt. Mert mért muszáj nevetni egy asszonynak, akit a házából kipörkölték, aki félmeztelenül csak a meztelen életét tudta megmenteni, aki a ládát, amelyben minden kincse volt, otthon felejtette és elvesztette a gyereket, amelyben minden boldogsága volt, mintha üres kosár volna, amelyben semmi sincs? Miért? Miért?

Jó, hogy a tudó fájni kezd ilyenkor. Az ököl kinos muszájból elpihen. Az ember pedig valami enyhülést érez és okoskodik.

Kolacsek Hillel is okoskodott.

— Csak vigyázz, Hillel, nagyon ne panaszkodjál. A világ kiszaladt a lábad alul, de neked olyan lábad van, hogy csoda. Utána futottál és utólérted. Tegnap nem ettél és tegnapelőtt szintén nem ettél és te azt hitted, felfordulsz. Azt gondoltad magadban: nagyon utolsó dolog az éhenhalás. Hát éhen haltál? Nem. És nem küldött az isten könynyitést neked? Küldött. Böjtöltél tegnap és sírtál. És böjtöltél tegnapelőtt, akkor is sírtál. Ma is sírtál, de nem a böjt miatt. Kinek fáj ma a böjtölés? Ez egy élvezet. Ezt az isten dírekte azért rendelte, hogy az ember egyszer élvezetből is éhezzen. Egy tréfa, mennyi jót tesz velünk, szegény zsidókkal, a jó isten. Csak ne panaszkodjál. Aki ilyen világban még élvezhet is, az ne lázadjon.

Stengel Ire, aki szintén menekült és reggel óta mellette imádkozik, nem tud okoskodni. Az ő feje nem áll erre mostanában. Hát csak dummogja az imádságot és veri a mellét, mintha dobót verne pergő sietséggel.

Kolacsek föleszmél. Stengelre néz. Látja a záporozó melldőngetést és megijed. Ez még eldobol előle valamit. Borzasztó ember ez az Ire. Egy telhetetlen. Ezzel nehéz versenyt állni. Azért mégis csak megpróbálja.

És megint a padra rogyasztja le a fejét. Már nem gondol Irera, már nem gondol a tegnapi böjtre, elhangzott szörnyű ágyúzenge sem zúg már a fülében. Csak egy irtóztató asszonykacagás síkongat a lelkében.

— Osamnü, nagy isten. Bugadnü, édes atyám... De a gyerek mit vétkezett? Rebojne sel ojlem, az mit vétkezett?...

A többi, csupa itthoni zsidó, már nem bírja az áhitatot. Leülnek. Szunyokálnak, szekfűszeges birsalmát szagolgatnak, tubákot szippantanak, a holnapra gondolnak és lassan-lassan meghétköznapiasodnak.

— Most már ügyis mindegy — gondolja Stockmann Lézer. — Amit az isten el akart határozni, azt már elvégezte. Nuná, majd hágy magának egy restanciát.

Ha már ügyis minden mindegy, hát akkor nem muszáj tovább is itt rostokolni. Egy kis fertályórára kimehetne. Kisurran.

Nemsokára mások is kisompolyognak.

Az udvaron csödületbe verődnek. Eleinte az eget nézik, aztán valamelyikből kibúggyan a szó, csak úgy kedvetlenül, de kibuggyant. Erre aztán megindul a diskurzus.

A háborúról folyik a beszéd, a háború nyomorúságairól, a veszedelmeiről és miegyéből.

— Szegény Grün — mondja Mitesser Ezre.

Többen rábólogatnak. Bizony szegény, hisz ártatlanul szenved.

Kutner Dávid a vállát vonogatja. Nem igaz ám ez a vállvonogatás. Ő is sajnálja azt a Grünt, de a bolond ötleteit nem tudja feláldozni. Ő az az ember, aki még a temetésekből is kicsíhol valami nevetnivalót.

Hát csak megrándítja a vállát és azt mondja:

— Miért szegény? Nem is szegény. Akinek olyan jó esztendeje van, mint aminő neki volt ez idén, az nem szegény.

Az emberek ránéznek. Ő meg elharapott mosollyal folytatja:

— No hát nem? Az egy csuda, hogy milyen esztendeje volt. Egy bő esztendő, de milyen bő. Attól az izétől, attól a bíróismerősétől kapott hat hónapot, neki volt tizenkettő, az összesen tizennyolc... Tizennyolc hónap egy esztendőben az már valami.

Volt olyan, akinek a szakálla alá mosolygás futott, de ez nem volt a régi idők szíves derülése, amikor Kutner bolondgombáit harsány nevetéssel fizették.

Némelyek rosszalták, hogy

Grünt nem sajnálja. Hogy lehet nem sajnálni valakit, aki sajnálnivaló.

— Magának talán smakkolna, mi?

Senkise mondta, hogy mi az a micsoda, ami Kutnernek se smakkolna, de azért tudja mindenki. Talán azért nem feszegették. Ami annak, akit ért, fájdalmas, a községnek meg szégyen, azt minek feszegezzék.

— Szeretném tudni — mondja valaki —, mikor kezd már az a kántor a nilét?

— Megkezdene — mondja Kutner —, de nem tud megindulni. Olyan az, mint egy angol offenzíva.

Ezt már megnevezték. A többiben is megmozdult most a zsidó humor, amely olyan, mint a labda. Minél nagyobb erővel vágják a földhöz, annál jobban rúgja magát a magasba.

— Olvastatok — kérdi Mitesser —, azt mondta az orosz cár, hogy az utolsó emberig harcolni fog.

— A legutolsóig — javítja ki Kutner. — A miniszterelnökéig, mert az a legutolsó ember.

— Nem kell nevetni — véli Stockmann, aki nagy pesszimista —, most már a szerbek is újjaszerveződtek.

— Nuná, nem szervezkedtek — mondja Kutner. — Mesésen szervezkedtek. Van sorkatonaságuk, körkatonaságuk, vonalkatonaságuk és pont négyezer katonaságuk.

— Egy gevüre, ami annak a Pasicsnak van — csodálkozik Mitesser.

— De milyen — szörnyűködik Kutner komolynak látszó ábrázattal. — Az egy veszedelmes ember. Az nem hagyja magát. Mindent visszacsínál. Van már vasútja, távírója. A legfinomabb.

— A legfinomabb?

— Az. Dróttalan. A drótot ellopta.

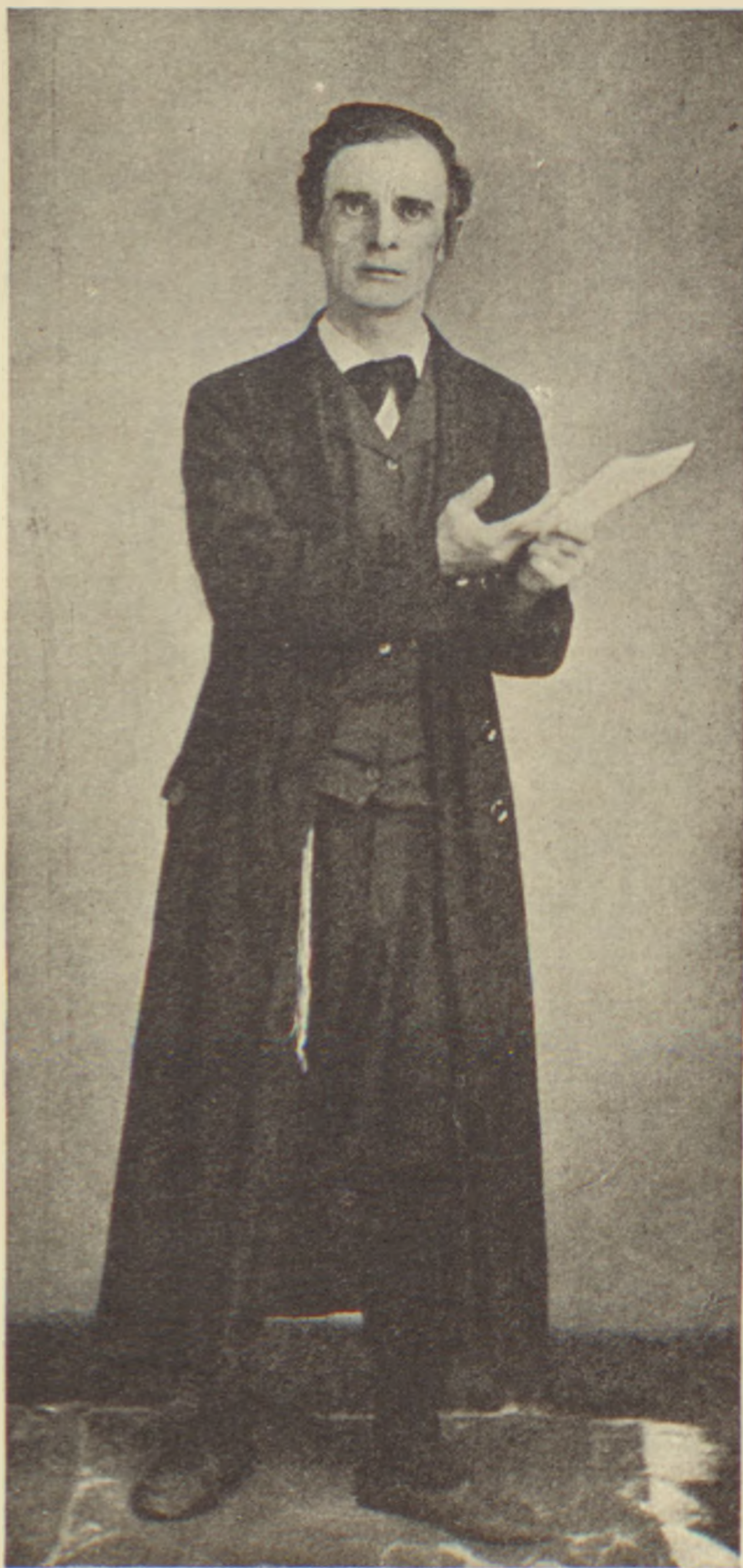
Bolond ember ez a Dávid. Nem hiába, hogy ő nem érzi úgy a háborút, mint más ember. Neki nincs fia, aki amiatt a Pasics miatt elvérzett.

Hát ez igaz. Az erre való rá-célzás Kutnernek is lehűti a vidámságát. Nagy sebek véreznek most a fehér halottasingek alatt, még neki sincsen szíve ahhoz, hogy azokat fölszaggassa. Maga mondja:

— No, menjünk vissza. Egy kis sírás még ránkér talán.

Egészen megkomolyodott.

Az emberek a templonajtó felé lépnek. Tíz lépés volt az egész, nem nagy út arra, hogy elég legyen fölvidámulásra, mikor az idők szomorúsága kú-

Isaac Lewy varsói zsidó színész szerepeiből
Aus den jüdischen Rollen Isaac Lewys

szott bele a szívekbe. De Dávid csak megáll az ajtó előtt és azal az észrevétellel örvendeztet meg a többi, hogy a kántor végre mégis csak megindult.

— No — mondja — egy kis óra alatt hazamehetünk. Alig várom már, hogy vacsorához üljek. Ma úgy eszek, mint egy farkas. Nagy vacsora lesz. Libaleves, libasült, csirkesült, almásrétes...

— Micsoda menü ez — botránkozik Stockmann. — Háborúban eszik maga végig egy ilyen menüt?

— Ez egy hadimenü — csön-desíti Dávid —, olyan, mint egy orosz hadijelentés, csupa olyan fogás, ami nincs.

Az emberek visszaszédülnek a templomajtótól, mert azon ma nem lehet belépni nevető szemekkel.

Előbb hát még kinevetik magukat. Aztán belépnek. Már megint szomorúak. És ez a szomorúság igazabb, mint az iméni jókedvük. Tegnap bántatok és holnap félelmek markolnak a szívekbe.

— Atyánk, királyunk — zokogja az előimád-

Isaac Lewy szerepeiből
Aus den jüdischen Rollen Isaac Lewys

gyertyacsöppektől. Mintha óriások sírták volna reájuk a könnyeiket.

kozó — irgalmazz nekünk ten-magadért.

Az emberek beleülnek a padjaikba. A fejük lecsuklik és kiszakad belőlük a zokogás.

— Atyánk, királyunk, irgalmazz nekünk.

Stengel Ire szegény úgy letört már, hogy a mellét éppen csak hogy megsimogatja.

Kolacsek jobban győzi. Döngeti magát és meggyötrött agyában megint fölkiértene a rettenetes problémák... Mért nevetett az asszony a neszane tojkef alatt? Miért? És mit fog ő holnap csinálni? Holnap szabad-e neki élvezettel böjtölni, mikor az már nem micve. Szabad-e?

Az alacsony kis templomban az utolsó napsugarakkal viaskodik a leszálló alkonyat.

Rebbenő rőt világosság reszket a zúgokban.

Rebbenő sötétségek reszketnek a szívekben.

A vastag fehér gyertyák leégtek. A fekete gyertyatartók fehérek a rájukfagyott kövér

VÁRNAI ZSENI: OLY VÉGTELEN... LORÁNT MIHÁLY: GETTÓ-SÓHAJ

Nem is tudom, miért oly végtelen,
Csudának tétsző, mit irántad érzek?
Talán azért, mert piciny bimbó-élted
Én rózsafámról még le nem szakadt
S ha ajkad szomjan, forrón rám tapad
És dajkállak, mint föld az ifjú fát,
Kis testedbe, érzem, hogy ömlik át,
Az én lüktető, forróságos vérem.

Mert gyámoltalan és oly gyöngye vagy,
Oly áhitattal tán azért szeretlek,
E zord világban elvesznél talán,
Mint déli övről átplántált virág,
Ha az én szívem melengető sugárja
Körül nem lengi, nem óvja, bubálja,
A rám utalt kicsiny, bimbónyi lényed,
Csudás erő a Te nagy gyöngeséged.

Mert az vagyok Tenéked, jól tudom,
Ami az áldott föld az ifjú fának,
Ó, az vagyok Tenéked, jól tudom,
Ami a dajkáló fa a gyümölcsnek
És Te vagy az én dús termőerőmnél
Szép ifjú, büszke, felszökkenő fája
És Te vagy az én dús termőerőmnél,
Édességes, pompázatos gyümölcse.

Galicia, 1915 telén, a kalischi gettóban

Ó, görnyedt utcák, százbánatú házak,
Ódon falak mély, fájó sóhaja,
Gyűrött sok ránca bánatos ruháknak...

Ó, ünnep csendje, titokzatos Péntek,
Zsoltárok zsongó bánatbirodalma,
A könnyezők, a szenvedők itt éltek.

És itt reméltek. — Szívük a sóhajba'
Úgy összebújt, könnyé olvadt a vágyba',
Emlékillatuk álmukat sóhajtja.

Az álmukat... Istent danázó dalba'
Lihegtek, kértek, bántódtak a vétkek,
Ez volt a lelkük vigasza, oltalma...

Ó, könnyezők és szenvedők, kik éltek
És vágytak vágyva, megremegve, égve,
A szívükben, fájdalmukban hívének.

A szomorúság szállva szállt feléjük,
Gyötrődve, kinban, óhajtottak, vartak,
A bánatuk volt gyönyörük, reményük.

Ó, görnyedt utcák, százbánatú házak,
Ódon falak mély, fájó sóhaja,
Gyűrött sok ránca bánatos ruháknak...

COLL- HEGYRŐL

AZ ERDÉLYI MENEKÜLTEK között vannak zsidók is, de túlnyomórészt nem zsidók, a galíciai menekültek ellenben általában zsidók voltak. A galíciai zsidók magyarországi fogadtatásáról legendák szálltak annak idején a külföldi zsidó sajtóban, ahol a magyar zsidókat egyenesen testvéreiken elkövetett árulással vádolták. A magyar zsidók állítólag kézzel-lábbal tiltakoztak a galíciai „osztrák polgárok” importja ellen és amikor már benn voltak, a magyar zsidóság bojkottálta őket. Sőt a magyar „Zsidó Szemle” legutóbbi számában is szóvá teszi, hogy bizony a galíciai zsidók számára annak idején csak igen gyéren hullottak az alamizsnagarasok, míg az erdélyi menekültek részére pár nap alatt néhány milliót adott össze túlnyomórészt a magyar zsidóság. És íme, csodák csodája, legnagyobb meglepetésünkre azt olvassuk az antiszemita sajtóban, hogy a magyar zsidók bezzeg most nem nyitják ki az erszényüket a menekülő székely magyarok segítségére, holott akkor 1914-ben, amikor galíciai fajtestvéreik jöttek, csak úgy hullott a zsidó pénz, mint az őszi záporosó!

AZ ERDÉLYI MENEKÜLTEK faji eloszlásával kapcsolatban még igen érdekes problémákat vet fel a zsidóellenes felekezeti sajtó. A menekültek szegények otthagyták keresetüket, iparukat, üzletüket, otthonukat, mindenüket és mint földönfutók keresnek oltalmat polgártársaiknál. És a keresztyéni szeretet sajtóapostolai tanulságos analízisekkel kedveskednek nekik. Megállapítják, hogy az erdélyi székelyek között sok az olyan, aki már Titus elől is menekült. Ugyebár, ez nagyon szellemes? Mert Titus elől, tudniillik, a zsidók menekültek volna. (Zárójelben megjegyezhetjük, hogy nem menekültek, sőt a helyükön maradtak és Titus seregében rengeteg pusztítást vittek véghez, amint ez Josephus Flaviusban szépen olvasható.) Ezek után pedig ki fogják sütni, hogy a zsidók csak azért adnak most össze annyi pénzt, hogy annak a két-három százalék zsidó menekültnek minél több jusson osztályrészül.

AZ ERDÉLYI ZSIDÓ MENEKÜLTEK maguk is igen messzemenő figyelemben részesülnek az antiszemita lapokban. Konstatálják róluk, hogy eredetileg nem is erdélyi, hanem galíciai menekültek, akik a háború elején Erdélyben telepedtek le. Akkor „kapóra jött nekik a kárpáti segélyakció” és ma örvendnek, hogy újra menekülhetnek és újra „élvezhetik a segélyakciók áldásait a magyarság kontójára”. Milyen gyönyörűség is lehet annyiszor menekülni és annyiszor segélyt élvezni! Hogy is mondanák az igazi galíciai menekültek? „Minden antiszemitának legyen mondva!”... (Secundus)

KRÓNKA- ÉS-SZEMLE

A PAPIRHIÁNY, amely a sajtónak annyi gondot okoz, a Mult és Jövőnél eddig alig volt érezhető. Nagy áldozatkészséggel szinte békeidejű terjedelemben jelent meg a Mult és Jövő hónapról hónapra, szokott művészi köntösében, gazdag irodalmi tartalmával és rézmetszeteknek ható gyönyörű reprodukcióival. Pedig a papír, különösen a *finom műnyomópapír ára napról napra emelkedett*. Most hogy a román betörés folytán egy erdélyi nagy papírgyár beszüntette üzemét, a műnyomópapír ára ismét nagyot szökkent felfelé. De mi a papír-, a klisé- és a nyomdaárak folytonos emelkedése dacára meg akarjuk tartani művészi színvonalunkat és amíg csak lehetséges, nem akarjuk az előfizetési díjakat sem emelni. Áldozatkészségünkkel szemben csak arra kérjük olvasóinkat, támogassanak bennünket a díjak pontos beküldésével és *lehetőleg új hívek szerzésével*, hogy a nagyobb példányszámnak megfelelően az előállítási költség aránylag csökkenjen és a Mult és Jövő minél szélesebb körben teljesíthesse nagy kultúrmisszióját. — Egyben bejelentjük, hogy a sárga színű borítékok helyett, amelyek a gyárakban teljesen elfogytak, mai számunktól fogva ugyanolyan, sőt kissé finomabb minőségű, de más színű fedőlapot adunk. A fedőlap különben az évfolyam bekötésénél úgyszólván elmarad.

PRO CAUSA JUDAICA. A magyar Pro causa judaica megalakulásával kapcsolatban reámutattunk a zsidóság helyzetére a különböző országokban, amit majdan a béketárgyalásoknál a többi európai kérdéssel együtt rendezni nemcsak méltányosság, de a központi hatalmak szempontjából célszerűség és szükségszerűség is lesz. A háború megmutatta, hogy az ántánt a zsidóság rendszeres elnyomását a maga győzelmének egyik biztosítékául tekintette és már a háború előtt antiszemita szervezkedésben olvadtak össze ellenségeink. Oroszország pogromot rendeztetett nemcsak a cár birodalmában, hanem a liberális szabad Angliában is (l. a Times orosz kiadása, megvásárolt angol napilapok izgatása a zsidóság ellen, a délwalessi pogromok stb.), nem is szólva Franciaországról, ahol a zsidóság ellen olyan nyílt uszítás folyt, hogy a hajdani forradalmak népének valóságos szégyene. A háború elején pedig, míg pl. Németország megnyitotta a magasabb tisztí pályákat a zsidók előtt, az ántántban mindenféle rendszabályokat léptettek életbe a zsidók ellen, akiket általában a központi hatalmak híveinek tartanak. Most Románia tett szert szomorú aktualításra és látjuk, hogy a román király első intézkedései a zsidók ellen szóltak, akik különben is valósággal páriái Romániának. A berlini kongresszus kötelezte Romániát a zsidók egyenjogúsítására, de a köteletség teljesítésére senki sem kényszerítette az oláhokat. És hogy milyen súlyos volt ez a mulasztás, bizonyítják a következmények. Ha a zsidóság Romániában annyi évtizeden át egyenjogúsítva nagyobb befolyásra tett volna szert, bizonyára egészen másképp irányították volna a hangulatot és nem engedték volna az országot a pogromos Oroszország gyilkoló karjaiba dőlni.

Hogy milyen a román zsidók helyzete, megvilágítja a következő levél, amely a hiteles forrásokból származó adatoknak szomorú halmazát tárja elénk.

„Nem vagyok én zsidó, hogy belőlem csúfot üzenek!” fakadt ki egy brailai lovasezred káplárja, midőn megalázó és önérzetsértő büntetésre ítélték s ezzel a zsidó katona sorsát a román hadseregben sokkal világosabban jellemezte, semhogy felülnénk azoknak a hamis, álszen-teskedő szépítgetéseknek, amelyek mindenáron azt akarják elhíttetni a művelt világgal, hogy a román zsidók helyzete tulajdonképpen nem is olyan tragikus. Pedig valójában a román politika szűkkeblűsége még Oroszországhoz is hasonlítva oly megrögzött rosszakarattal kezeli a zsidó kérdést, hogy nem csoda, ha egy liberális román újságíró a Viata Romaneasca című folyóiratban megelégszik azzal, ha a szabadelvű intézkedések életbeléptetésében a román kormány Oroszországot állítja fel magának ideáljául; feltéve, hogy az orosz kormány a háború során tett ígéreteit beváltja. Maga a haladó román sajtó is bizonyos szégyenkezéssel kénytelen regisztrálni azokat a botrányos eseményeket, amelyek a kaszárnyák falai között lejátszódnak, írtak is az újságok ellenük eleget, de minden humánusabb törekvés sikertelenül visszapattan a merev antiszemitizmus sziklafaláról. A „Dimineata” közli: Matei a 7. ezred alhadnagya, aki a polgári életben tanító, futógyakorlatokat végeztetett egy Herscu nevű zsidó közlegénnyel. Történetesen valami égő parázs volt a kaszárnya udvarán, maradványa annak a tűznek, amit a katonák fellelegedésükre raktak. Amint a futó katona a tűz mellé ér, az alhadnagy „feküdj!”-et parancsol és a szegény ember kénytelen a tűzre feküdni. Ott is feküdt, míg a ruhája lángot nem fogott, akkor az épületes látványon szórakozó alhadnagy felkeltette és tovább futatta körben. De mikor a katona megint a tűzhöz ért, az alhadnagy úr ismét lefektette, de most már a feje érte a tüzet, el is égett a haja, fejbőre és fülei véresre perzselődtek... Ugyancsak ennél az ezrednél történt, beszéli tovább a fenti lap, hogy a nevezett alhadnagy Reichmann közlegényt télvíz idején arra kényszerítette, hogy gázoljon át egy vizes mocsáron, mikor az átázott, didergő katona végre mocskosan kilábalt, a derék úr jóízűen mulatott rajta... Egyébként ennek az ezrednek „a zsidók és a cigányok” számára külön börtöne van, melynek berendezésén a kaszárnya-virtus is megbotránkozik... De minden nap krónikája bővelkedik ilyen hírekben, mert ezek a dolgok napirenden vannak állandóan s egyes tisztek barbarizmusa oly méreteket öltött, hogy az egész hadsereget kompromittálják. És ez az elvakult antiszemitizmus nem pusztán merev és elzárkózott konzervatizmuson alapszik, mint ahogy ez Németországban volt a háború előtt, ott a tisztikar viselkedése a zsidó legénységgel szemben mindig korrekt volt. A román tisztikar zsidógyűlölete bizonyos képzelt faji szuperioritáson alapszik, amely korlátoltságában a zsidónak emberi méltóságában gyalázatot, alantasabbat vél felfedezni, aki embert elbánásra nem méltó...

Igaz, vannak kivételek is a hadsereg magasrangú személyiségei között, így pl. Stoika tábornok ismételtén szállt síkra a zsidók mostoha kezelése ellen, folyton hangoztatja, mily nagy kára van az országnak abból, hogy a zsidókat a szabad kereskedelemről, az iparból és a közpályákról kizárják, energikusan tiltakozott a nemzet becsületét mélyen sértő önző politika ellen, de szavai süket fülekre találnak. A háború alatt pedig a román politikusok figyelmét más fontosabb és hasznosabb dolgok kötötték le... A nyugateurópai népek kultúrája eléggé világosan demonstrálja, mily nagy haszonnal jár a zsidók emancipációja a gazda-nép fejlődésének kialakulására, a felszabadítás nyomán egyszerre lendül fel a szociális élet minden ága; mégis a román arisztokrácia oly önző és rövidlátó politikát folytat, hogy a liberális reformok megvalósulását még az ország megerősödésének megakasztása árán is megköti.

Csak a minap hozta nyilvánosságra az egyik lap azt a különösényt, hogy a minisztériumok és a magasabb

hivatalok tömve vannak idegen államok polgáraival, kiknek távozása háború esetén könnyen belátható súlyos következményekkel járna. Hiába, a zsidót idegennek tekintik, ő nem űzhet állandó jellegű foglalkozást, élet-és vagyonbiztonsága egyes alárendelt hivatalnokok szeszélyeitől függ, azoknak, akik katonáskodtak, csak nagynehezen és kivételesen adják meg a szabad letelepedés engedélyét. A teljes polgári jog megszerzése csak keveseknek sikerül, ez is csak parlamenti úton történhetik...

A derék nacionalisták még megütköznek azon, ha az üldözött zsidó katona a sok vexációt megúnva szökésre gondolnak. Egy Tarleanu nevű úr például egész erkölcsi valójában háborodik fel, ha a zsidó katona megszökik, noha ő is megszökött a magyar hadseregből... Persze nagyhangú állítása, hogy nem „szökevény az, aki megszökik egy hadseregből, melyben az ember és hozzátartozói a legbántóbb vexációknak vannak kitéve...” csak a maga tettének feldicsőítésére való, a zsidók azonban más elbírálás alá esnek... És csodálatos, hogy eme elfogultság alól még a demokrata szociálisták sem bírnak szabadulni. Egyik vezérük pogromokért kiabált, mikor a jassy-i egyetem zsidó diákjai tüntetésre vetemedtek, mert az egyik kollégájukat a keresztény úrfik csúfosan inzultálták. A romániai zsidók belátták lassan, hogy nem igen remélhetnek semmiféle idegen befolyástól valamirevaló javulást, ezért a háború előtt erős szervezkedési áramlat tartotta mozgásba a román zsidóságot. Az iniciatíva mindenütt a cionisták részéről indult ki, Niemirower dr. és mások egész tevékenységüket állították a szervezés szolgálatába. „Unió” a neve annak a hatalmas szervezetnek, amelynek ágai az egész országot behálózzák. Mindenütt latba veti az egész ország zsidóságának osztatlan bizalmán támaszkodó tekintélyét, ahol a zsidók helyzetének javításáról van szó. Az ügyesen szerkesztett zsidó sajtó minden cionisztikus színezete mellett (vagy talán: folytán) egész erejével támogatja az Unió működését, a román zsidó kérdés megoldását állandó napirenden tartja. Szívós iparkodásuk és önérzetes fellépésük már eddig is számottevő eredményeket mutathat fel. A svájci Pro causa Judaica-egyesület élénk összeköttetést tart fenn az Unióval s erős a bizakodás, hogy a háború a sok rettenetes szomorúság árán némi kárpótlással is fog szolgálni a zsidóságnak, ha ugyan nem oldódik meg a román zsidó kérdés egyszerűen Románia megsemmisülésével...

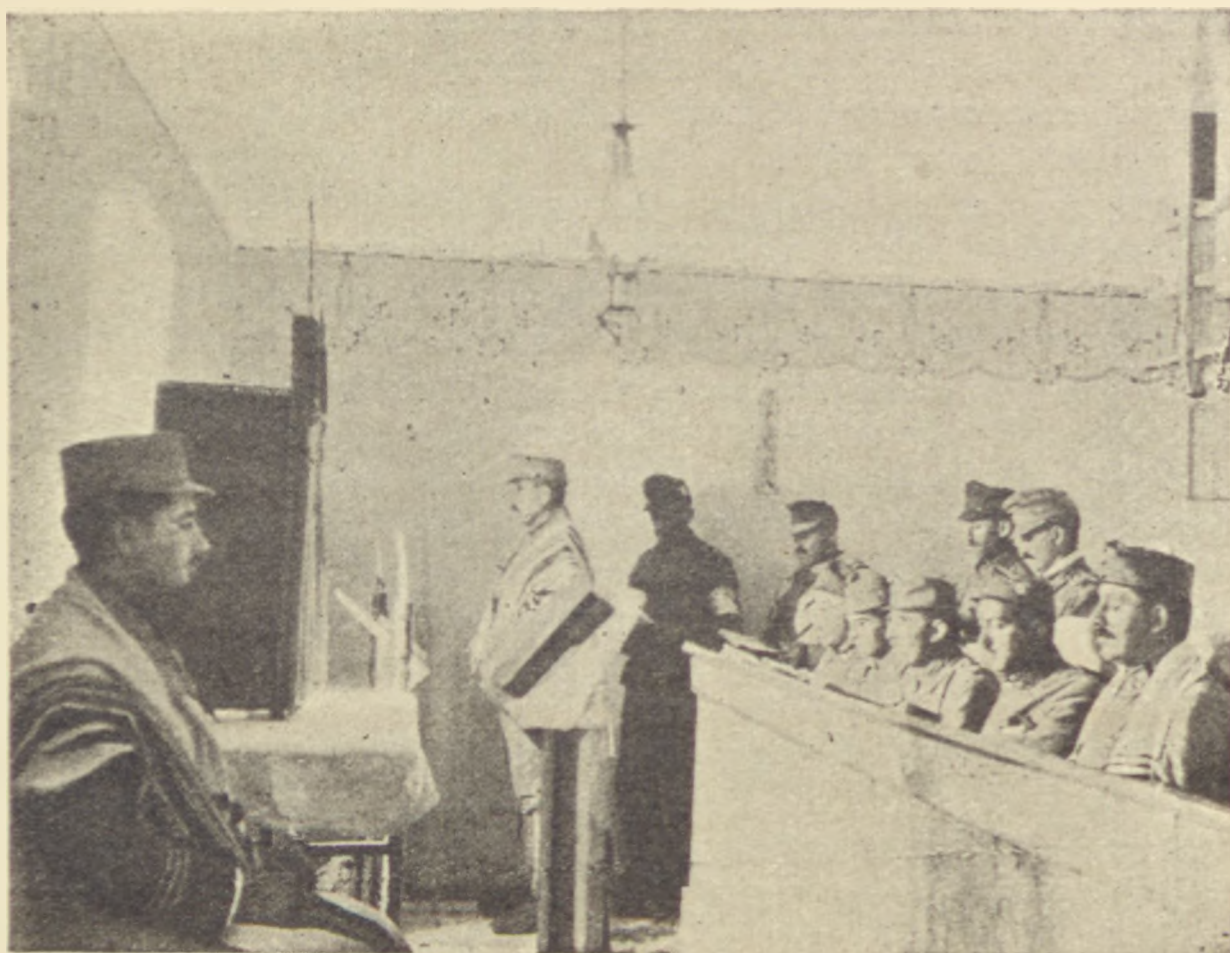
A román körök makacs magatartása inkább a mai állapotok erőszakos folytatásán fáradozik és éppen az a körülmény, hogy a zsidóság a széles néprétegekkel együtt szenved a mai rendszer súlya alatt, azt a reményt kelti, hogy a demokrácia szükségszerű győzedelmeskedésével a zsidóság hajnala is fe'dereng majd.

Hiszen bizonyos érintkező pontok eddig sem hiányoztak: a tudomány és irodalom valamint a művészeti élet minden ágában akad a zsidóságnak egy-egy kiváló képviselője. Pedig a zsidóknak az érvényesülés útja nehéz akadályokon keresztül vezet. Eltekintve az utolsó évek nagyméretű gazdasági fellendülésétől, amelyben a zsidó szorgalomnak és tudásnak nem kis része volt.

Az 1878-iki berlini szerződés 44. pontja a román zsidók emancipációját csak elvileg hozta meg, reméljük, hogy a központi hatalmak kieszközlék majd a békekötésnél, hogy az eddig hasztalanul sürgetett reformok tényleg is megvalósuljanak. Hiszen a mai rendszer alapjait a ruszofil és antiszemita Take Jonescu rakta le és ha a zsidók befolyása nagyobb lett volna, talán mégsem lépett volna Románia arra a végzetes útra...

Hirsch Márton

A MAGYAR ZSIDÓ HADI ARCHIVUM ALMANACHJÁRÓL nagy cikket közöl a dr. Blau Lajos szerkesztésében megjelenő „Magyar Zsidó Szemle” legújabb száma dr. Klein Miksa szemináriumi tanár tollából. Az öt oldal terjedelmű cikk ismerteti az Archivum alakulásainak előzményeit, méltatja az Almanach irodalmi és művészeti értékét, a magyar zsidóság szempontjából való nagy jelentőségét és többek között a következőket írja:

Schwarz Mózs tábori rabbi istentisztelete az Isonzo-front egyik csapatánál (A Magyar Zsidó Hadi Archivum gyűjteményéből)

tisztasülyi Polnay Jenő, felekezetünk e kitűnő férfja vetette fel az eszmét és Patai József, a „Mult és Jövő“ illusztris szerkesztője propagálásának és felekezeti életünk kiválóságainak támogatásával létrejött az immár nagy buzgalommal működő „Magyar Zsidó Hadi Archivum“. Az anyaggyűjtés nem könnyű munkája folyik, egyre érkeznek a zsidó ifjak hősiességének beszédes dokumentumai, de már most a világforgatag dúlásában, mintegy a zsidó érzések, gondolatok, aggodalmak, remények és benyomások megrögzítésére az OMIKE-vel egyetemben háborús

Zsidó katonák istentisztelete az olasz harctéren (A Magyar Zsidó Hadi Archivum Gyűjteményéből)

almanachot adott ki (Magyar Zsidó Hadi Archivum Almanachja, Budapest 1916. Szerk. dr. Hevesi Simon, tisztasülyi Polnay Jenő és dr. Patai József), amelynek megjelenése, külső formáját tekintve, valamint belső tartalmát, nemcsak zsidó, hanem általános szempontból is irodalmi és művészeti eseménynek mondható. A díszesen kiállított kötetet gyönyörűség lapozgatni és olvasni. A magyar zsidóság büszke lehet rá. Tartalmának ismertetésénél zavarban vagyunk, vajjon mit emeljünk ki a sok szép és mély

gondolat közül, mely illatos csokorként van benne összegyűjtve. Legjelesebb íróink nevei vonulnak fel benne. Az almanach művészi szépségét gyönyörű illusztrációk, műmellékletek, művészi fényképfelvételek emelik. *Mennyi szépség, mennyi tartalom és mennyi művészet!* Vajha mihamar eljönne az idő, amikor ez Almanach a zsidó családok asztalán csak mint elmúlt események emlékeztetője hirdetné a zsidó dicsőségét, a zsidó lélek fölemelő erejét...

LAZARUS ADOLF JUBILEUMA megható bensőséggel folyt le. Huszonöt éve, hogy a fővárosban szolgálja a zsidó egyházi zeneművészetet és ezalatt az idő alatt rokonszenves egyéniségével is nagy népszerűsége tett szert. Az istentiszteletbe nemes stílust vitt bele, nem törekedett olcsó hatásokra, hanem mindig komoly művészhez méltóan fogta föl a feladatát. Mint zeneszerző is kiváló. Az ő kompozícióit, amelyeket Patai József vallásos verseire szerzett, nemcsak a főváros, hanem az egész ország zsidó templomaiban éneklik. Az egyik ilyen Patai—Lazarus-féle templomi éneket jelen számunkban bemutatjuk.

A MAGYAR ZSIDÓ MÚZEUM részére Laufer Lőrinc Salgótarjánról egy értékes kéziratot küldött hozzánk, néhai Laufer Lajos héber levelét és benne a „Talpra magyar“ kitűnő héber fordítást. — Klaubauf Dávid lipószentmiklósi ny. tanító ugyancsak a Múzeum részére küldötte be hozzánk a krompachi zsidó templom egy régi stílusú érdekes zárját. — Itt említjük, hogy a legutóbbi számunkban közölt „Zsidóüldözés a középkorban“ című képet Mandel Dávid (Wien) ajándékozta a Magyar Zsidó Múzeumnak.

KITÜNTETÉSEK. A hadikölcsön és a hadijóteknysággal kapcsolatban a magyar zsidóság számos érdemes férfja és asszonya részesült különböző rendű kitüntetésben. Ezeket méltatni túlhaladná lapunk kereteit. Csak két kitüntetésről emlékezünk meg. Dr. Neumann Arminné és Székely Ferencéről. Mindketten vezető egyéniségek a magyar zsidóság nemes akcióiban és mindketten rég kiérdemelték a legmagasabb kitüntetést: a közönség halálját.

Hazánkfia dr. Tánzer Arnold, göppingeri (Württemberg) rabbi, ki önként jelentkezett tábori lelkesítő szolgálatra, Feldrabbiner der deutschen Bugarmee, és ki mint magyar ember, most sok oda beosztott magyar zsidó katona vállalási életét is gondozza, a másodosztályú vaskeresztet kapta és egy magas württembergi kitüntetést: 3-ik oszt. Friedrichsorden mit den Schwertern.

AZ OMIKE-MENSA JAVÁRA Práger Ferencné Budapestről 50 koronát küldött be hozzánk dr. Szöllősi Mór orvos halálának évfordulója emlékére; Blumberg S. E. Kassáról 43 koronát küldött be hozzánk, mint pénztalálási jutalékot. Az összegeket átadtuk a mensa elnökségének.

A MULT ÉS JÖVŐ ÉS A KÜLFÖLDI SAJTÓ. A szövetséges és semleges országok zsidó sajtója a háború alatt is élénk figyelemmel kíséri a Mult és Jövőt, amelyet mindenütt a magyar zsidóság kultúrreprezentánsának tekintenek. A külföldi lapok a legmesszebbmenő elismerés és elragadtatás hangján írnak a Mult és Jövőről, amely a háború alatt is irodalmi és művészeti nivójának magaslatán áll. A berlini Jüdische Rundschau írja: „Die auch im Auslande rühmlichst bekannte Zeitschrift für jüdische Kunst und Literatur „Mult és Jövő“ verdient es, auch in den weitesten Kreisen des Auslandes verbreitet zu werden, da sie durch ihre hervorragenden Illustratio-

ALAPÍTÁSI ÉV

1862

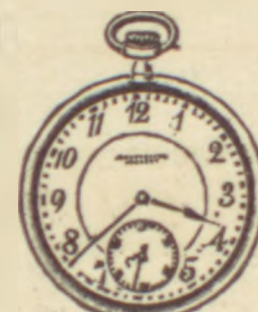
• CHRONOGRAPH •
• REPETITION ÉS •
ZSEBÉBRESZTŐK

CUENDEZ CONSTANZ

Svájc és Németország zseb-, inga- és
díszóragyárainak lerakata.

BUDAPEST, IV., KIGYÓ-TÉR 5

KARCSATÓRÁK, GYÜRÜ-
ÓRÁK JAVÍTÁSOK

INGA-ÉS ÁLLÓÓRÁK KAK-
TÁRON ÉS RENDELÉSRE
KÜLÖNLEGESSÉGEK

nen auch dem der ungarischen Sprache nicht Kundigen viel Anregendes und eine Fülle künstlerischer Schönheit bietet.“ A müncheni „Jüdisches Echo“ írja többek között: „Mult és Jövő zeigt uns überhaupt eine hohe Stufe der ungarisch jüdischen Kultur und hat uns schon mit der Vorführung so mancher bedeutenden ungarisch-jüdischen Künstler, von denen man im Ausland nur wenig oder garnicht hört, Überraschung bereitet.“ A Jüdisches Echo június 30-iki számában közli Patai Józsefnek „A talmudista leány“ című chászid-meséjét Rose Friede kitűnő német fordításában. A prágai „Selbstwehr“ külön cikket szentel a „Mult és Jövő“ prágai számának, amelyből szemelvényeket is közöl, ünnepi számaiban átveszi a Mult és Jövő képeit és több cikkben méltatja a Mult és Jövő irodalmi és művészi gazdagságát. Az „Österreichische Wochenschrift“ a háború alatt is számos cikket (kettőt dr. Fürst Aladártól) vett át a Mult és Jövőből, amelyről legutóbbi számában a következőket írja: „Die zwei jüngsten Nummern der vornehmen ungarisch-jüdischen Zeitschrift Mult és Jövő sind mit hervorragend reichem Inhalt und prachtvollen künstlerischen Illustrationen erschienen. Mult és Jövő verdient wahrlich alle Aufmerksamkeit in den weitesten Kreisen des Judentums.“ A frankfurti „Israelit“ közli a Mult és Jövőből Feuerstein egyik bájos novelláját. A newyorki „The Hebrew Standard“ méltatja a Mult és Jövőt és közöl belőle képeket és három verset Patai Józseftől. A clevelandi „The Jewish Independent“ ünnepi számában szintén közöl angol fordításban Patai Józseftől verseket a Mult és Jövő mult évi ünnepi számaiból. A newyorki „Forward“ nagy cikkben méltatja a Mult és Jövőt és newyorki számot is tanácsol, míg hollandi zsidó lapok egy amsterdami szám eszméjét vetik fel. És érdekes, hogy a legtöbb külföldi zsidó lap, ha illusztrációs számot akar adni, a Mult és Jövőhöz fordul klisékért és kiadóhivatalunk természetesen mindig készséggel teljesíti külföldi laptársaink kérését.

BÁLINT REZSŐ KIÁLLÍTÁSA nem a Budapesti Műhelyben, hanem a Könyves Kálmán-szalonjában lesz október hóban.

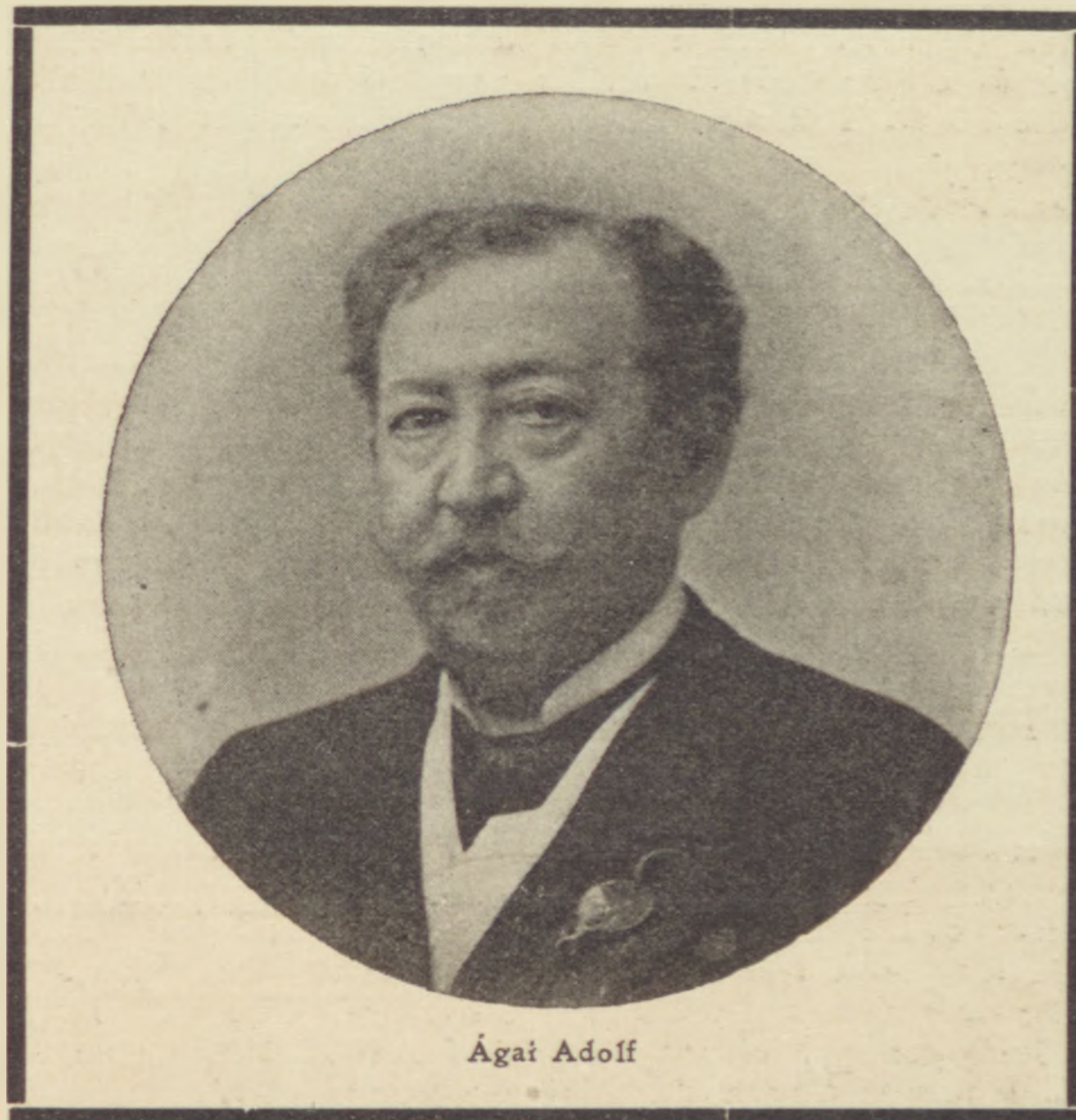
ÁGAI ADOLF

Lapzárta után kaptuk a megdöbbentő hírt, hogy Ágai Adolf meghalt. A magyar irodalom nesztora, a magyar tárcaírás legnagyobb mestere nem várta be a magyarság nagy küzdelmének végét. Mi volt Ágai jelentősége a magyar kultúra szempontjából, ennek méltatása most, a fájdalmas hír első napjaiban nem feladatunk. De fájdalmas emlékezéssel emlékezünk ma az Imit Ágaijáról, aki annyi kedves figyelemmel elnökölt a felolvasóesteken, arról az íróról, aki, bár az egész magyarság, az összes magyar irodalmi tényezők büszkeségüknek tekintették, szeretettel és lelkesedéssel szentelt mindig idejéből, tehetségéből és termékenységéből a magyar zsidóság kultúréletének és annak az irodalomnak, amely differenciálódva a zsidó életbe ereszte gyökereit. És ebben Ágai Adolf irányadója és egyszersmind örök mementója lehetne azoknak az új íróknak, akik a magyar Parnasszus legelső fokait elérve, parvenü gettó-zsidók módjára első teendőjüknek tartják, hogy megtagadjanak minden közösséget a zsidósággal, némelyek külsőleg, némelyek irodalmilag, sőt némelyek antiszemita velleitásokkal zsidó származásukat takargatva.

Ágai Adolf egész életével és irodalmi működésével bebizonyította, hogy az igazi író feljuthat az irodalmi pozíció legmagasabb csúcsára és ha őszintén és igazul akarja lelki életét feltárni — és ez az igazi költészet —, nem

hanyagolhatja el azokat a lelki tényezőket, amelyek a szülői házból, a gyermekkor emlékeiből, vallási és faji kötelékekből szövődnek és amelyek ma már minden külföldi literatúrában érvényesülnek.

Ágai Adolf olyan időben élte ifjúságát, amikor a zsidóság negligálása szinte divat volt, de ő előtte nemcsak zsidó, hanem irodalmi szempontok lebegtek, amikor nem akarta ezt a kínáló gazdag témakört kiaknázatlanul hagyni és valósággal missziót teljesített, amikor a magyar-zsidó élet és zsidó alakok sorozatát örököltette meg a literatura számára, egyszersmind monumentumul sok elfogult irodalmi ferdítéssel szemben is. Ezek a festőiesen ábrázolt életképek, amelyek Oppenheim legszébb képeire emlékeztetnek, nemcsak az Imit felolvasó

asztalán, Évkönyveiben, régi zsidó naptárakban és lapokban gyönyörködtették a közönséget, hanem a legújabb időben is szívesen foglalkozott velük a mester, mint kedves ifjúkori emlékekkel.

Mikor a Mult és Jövő megindult, Ágai Adolf örömmel üdvözölte az új irodalmi fórumot, amelyre ő is szeretettel és örömmel látogatott el egy-egy pompás írásával. Egész sorozatot közölt tőle a Mult és Jövő „Magyar-Zsidó Élet“ címen.

Ágai irodalmi jelentőségének méltatásával különben már több ízben foglalkoztunk, legutóbb a háború miatt elhalasztott nyolcvanéves jubileuma alkalmából. És fájdalom, a mester nem élhette meg az ő jubileumának kitűzött új terminusát és most a magyar zsidóság háláját már csak a nemzet koszorúival borított ravatalára teheti le.

HALÁLOZÁSOK. Glück Ármán, a Chevra Kadisa felügyelője, az Omike menza tiszteletbeli pénztárosa huszonöt évi működés után 56 éves korában elhunyt. Szeptember hó 12-én temették nagy részvettel. A család nevében dr. Adler Illés rabbi, az Omike képviselőjében dr. Hevesi Simon rabbi, a Chevra előjáróságának megbízásából dr. Weisz Mór rabbi, temetőigazgató, a kartársak részéről dr. Endrei Henrik titkár búcsúztatták nagy hatással. Az

Zsákok, ponyvák,

szalmazsák, fejbánkos, pokróc, zsinegek, italvedrek
NAGEL ADOLF Budapest, V., Arany János-u. 10.
Telefon : 104-10, 80-82, 35-92. Távirat : NAGELA

elhunyt nagy emberbaráti tevékenységet fejtett ki és a szegényeknek gyámolítója és tanácsadója volt. Az Omikey menzán önzetlen buzgósággal töltötte be tiszteletbeli állását, melyben sokat és eredményesen fáradozott.

90. életévében hunyt el Lederer Ábrahám a jeles pedagógus, kinek nevét a szakkörökben előnyösen ismerték. 1827-ben született, Lipschowitzon, iskoláit Prágában végezte, de a magyar kultúrának lett buzgó harcosa. Ő szervezte meg annak idején a tatai, majd a pesti izr. mintaiskolát, 1857-től 1868-ig a tanítóképző igazgatója és később tanára volt, míg 1889-ben nyugalomba vonult. Egyik alapítója volt az Izr. Tanító Egyesületnek, neve gyakran szerepelt a szaklapokban és a felolvasásokon. Általános részvét mellett temették el.

Szécsi Lajos, budapesti droguista 50 éves korában hirtelen elhunyt. Minden zsidó mozgalomnak lelkes híve volt és a jámboréletű férfiút nagy tisztelet és becsülés vette körül. Temetése általános részvét mellett folyt le.

K Ö Z G A Z D A S Á G

A MAGYAR ÁLTALÁNOS HITELBANK a napokban tette közzé idei első félévi mérlegét, amely megállapítja, hogy a bank a háború alatt is teljes energiával folytatja tevékenységét. Sőt azok az új és nagy intézmények, amelyeket a Hitelbank a háború alatt létrehozott, nagyban hozzájárultak a közgazdasági konstellációk megszilárdításához a háborús viszonyok között.

Héber nyelvet tanítja könnyű módszerrel magyar leány. Megkereséseket „Ivrisz”
:: jeligére a kiadóhivatal továbbít ::

„CIWUCO” fürdőillatosító porok vörös-rózsa, orgona, ibolya és gyöngyvirág természetes illatát varázsolják a fürdőszobába

„CIWUCO” hajmosóporok a legjobbak

Magyarországi főlerakat:

BOGYÓ 6. Budapest, VII. Akácfa-u. 43. szám.

Elkán Gyula

szücs

szőrménagyárúháza

Kizárólag

VII., Károly-Körút 19.

Legújabb modellek

! Divatlapot bérmentve küld !

Perzsa szőnyegek
alkalmi vételek
Sternbergnél, Dob-u. 24.

FELELŐS SZERKESZTŐ ÉS KIADÓ: DR. PATAI JÓZSEF.

Tekintettel a közismert nehézségekre, tisztelt vevőim szíves figyelmébe ajánlom, hogy a

szén és koksz

beraktározása a téli szükségletre már most célszerű megkezdeni és raktáromon Budapest, józsefvárosi pályaudvaron minden egyes fuvar szén és koksz a magyar kir. államvasutak kirendelt közege által hivatalosan mérlegeltetik

URBÁN S. L. szén- és koksz-nagykereskedő,
BUDAPEST, V., NÁDOR-UTCA 17. SZÁM
Telefon: 53-40, 53-41 és 53-42

IFJ. WEISS GYULA

tábla- és tükör-üvegnagykereskedő
Budapest, V., Vadász-utca 29.
Telefon 44-19.

Tábla-üveg minden méretben. *Opalín* falburkolati lapok, alabástrom, fehér és színes. *Falconnier-üveg* épületkövek, fehér és színes. *Sodronybetétes-üveg* minden vastagságban. *Recés-üveg* minden méretben. *Ontótt-üveg* minden vastagságban. *Tükör-üveg* átlátszó és fonsorozott. *Ornament-üveg* fehér és színes. *Chatedral-üveg* az összes létező színekben. *Színes-jelző üvegek*. *Talpasatlapok* sodronybetéttel és anélkül. *Üvegtetőcserép* különféle alakban. *Prizma-üveg*.

A PESTI IZR. HITKÖZSÉG ELŐLJÁRÓSÁGA
Budapest, VII. kerület, Síp-utca 12.

HIRDETMÉNY.

A pesti izr. hitközség *dohány- és Rombach-utcai* templomába szóló magántulajdont képező és bérbeadás végett nekünk átadott imaszékek bérbeadása (vasárnap) f. é. szeptember hó 17-én kezdődik (VII., Síp-u. 12, II. 14), amikor is az első három bérbeadási napon a múlt évi bérlők előnyben részesülnek, új bérlők pedig szerdától fogva bérelhetnek.

A VI., Aréna-út 55., a VII., Wesselényi-u. 44. fiúiskola, a IX., Páva-u. 39 alatt levő hitközségi imaházak jegyei és a régi képviselőház (VIII., Főherceg Sándor-u. 8) üléstermében rendezendő istentiszteletre szóló jegyek ugyancsak a hitközség központi irodájában (VII., Síp-u. 12) kaphatók.

A bérlés ideje d. e. 9—1-ig.

A hitközség által rendezett ideiglenes pótimaházak jegyei is szeptember 20-tól (szerdától) kezdve válthatók, mindenütt a helyszínen d. e. 9—12 és d. u. 3—5.

Ezen ideiglenes imaházak múlt évi imaszékbérlői a bérbeadási idő első napján (szerdán) elővételi jogot gyakorolhatnak.

Ideiglenes imaházak a következő helyeken lesznek:
V., Arany János-u. 34. sz. VI., Andrássy-út 67. sz. VI., Teréz-körút 1/b. sz. VII., Síp-u. 12. sz. (leányiskola), VII., Wesselényi-u. 17. sz. VIII., Rákóczi-út 47.

A PESTI IZR. HITKÖZSÉG ELŐLJÁRÓSÁGA.

Kohn Arnold

Telefon 15-76

Telefon 15-75

SIRKÓRAKTÁRA SIREMLÉKEK

minden év és kivitelben,
étbelyezések exhumálásoknál
javítási munkák a temetőben
Szombaton és ünnepnap zárva
Budapest, VII., Károly-körút 15

Bármely fénykép után

akad. festő által festett olajképet elvállal

KURZWEIL FRIGYES

fényképészeti és festészeti műterme
Budapest, VI., Gróf Zichy Jenő-u. 10.

Nyári idény alatt: Balatonfüreden

:: Nagyított fényképet, Aquarelleket stb. ::
Telefon: 174-62. Telefon: 174-62.

Kívánatra ingyen és bérmentve küldöm vidékra
2400 színes rajzot tartalmazó női

KÉZIMUNKA

írta: **Bérczi D. Sándor** kézimunka
nagyiparos

Budapest, Dessewffy-utca 5. Kiválasztásra
küldök

A most megjelent képes **BLÚZ** árjegyzékemmel is szívesen szolgállok

MARX ÉS MÉREI

tudományos műszerek gyára. • Fizikai, kémiai, természetrajzi
műszerek. • Röntgen-Készülékek. • Tudományos műszerek.

Budapest, VI., Bulcsu-utca 7. szám. Telefon 21-06

ALKALMI AJÁNDÉKOK műtárgyakban és régiségekben

STERNBERGNÉL

BUDAPEST, VI. KER., DOB-UTCA 24. SZÁM